

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΚΑΙ ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ»
(ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ JEAN MONNET)

**Η έννοια του δημοσίου συμφέροντος διαχρονικά και υπό το πρίσμα των αρχών
της βιώσιμης ανάπτυξης και της περιβαλλοντικής προστασίας.
Επισκόπηση και ανάλυση των εξελίξεων της νομολογίας του Συμβουλίου
της Επικρατείας: Από την εποχή του Ρίο στην εποχή της κρίσης.**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Επιβλέπων Καθηγητής: ΓΡΗΓΟΡΗΣ ΤΣΑΛΤΑΣ

Κωνσταντινίδου Αλεξάνδρα

A.M.: 1217M061

Αθήνα, 2018

Τριμελής Επιτροπή

Γρηγόρης Τσάλτας, Ομότιμος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Βασιλική Καραγεώργου, Επίκουρη Καθηγήτρια

Κανελλοπούλου Νέδα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια

Copyright © Αλεξάνδρα Κωνσταντινίδου, 2018

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δε δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

*Αφιερώνεται στους έντιμους και θαρραλέους
επιστήμονες, νομοθέτες και δικαστές*

*Ου γαρ ο δικαστής, ουδ' ο βουλευτής, ουδ' ο εκκλησιαστικός άρχων εστί,
αλλά το δικαστήριο, η βουλή και ο δήμος
Αριστοτέλης*

*Ευχαριστώ τον Καθηγητή μου κύριο Γρηγόριο Τσάλτα
και τον δρ. Γεράσιμο Ροδοθεάτο
για την υποστήριξή τους στη διπλωματική μου εργασία*

*Ενώ οι Έλληνες προσέφεραν στη βούληση τα σύνορα της λογικής, εμείς βαλθήκαμε με
τη λογική να αποτελειώσουμε την έξαψη της βούλησης, που κατάντησε θανάσιμη (...)
Η υπερβολή είναι μια πυρκαγιά, κατά τον Ηράκλειτο. Η πυρκαγιά κερδίζει έδαφος,
ο Νίτσε είναι ξεπερασμένος. Η Ευρώπη δε φιλοσοφεί πλέον με σφυροκοπήματα,
αλλά με κανονιοβολισμούς.
Εν τούτοις, η φύση είναι πάντα εκεί. Αντιπαραθέτει τους ήρεμους ουρανούς της
και τη λογική της στην παραφροσύνη των ανθρώπων.
Ωσπου να πάρει φωτιά το ίδιο το άτομο και η ιστορία να τελειώσει
μέσα στον θρίαμβο της λογικής και στην αγωνία του είδους.
Οι Έλληνες ποτέ δεν είπαν ότι δεν μπορούν να ξεπεραστούν τα όρια. Είπαν ότι
υπάρχουν και ότι αυτός που θα τολμήσει να τα υπερβεί θα τιμωρηθεί δίχως οίκτο.
Τίποτα στη σημερινή ιστορία δεν μπορεί να τους διαψεύσει.*

*Albert Camus
Επιστροφή στην Τιπιζά, από το «Θέρος», 1952*

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

WCED: World Commission on Environment and Development (Παγκόσμια Επιτροπή για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη)

ΑΠΕ: Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας

ΑΕΠ: Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν

ΑΣΠΗΕ: Αιολικοί Σταθμοί Παραγωγής Ηλεκτρικής Ενέργειας

ΕΕ: Ευρωπαϊκή Ένωση

ΕΟΑ-ΕΖΔ: Ειδική Οικολογική Αξιολόγηση- Ειδικές Ζώνες Διατήρησης

ΕΟΑ-ΖΕΠ: Ειδική Οικολογική Αξιολόγηση- Ζώνες Ειδικής Προστασίας

ΕΣΧΑΔΑ: Ειδικό Σχέδιο Χωρικής Ανάπτυξης Δημοσίου Ακινήτου

ΕΤΑΔ: Εταιρεία Ακινήτων Δημοσίου

ΖΟΕ: Ζώνη Οικιστικού Ελέγχου

ΚΑΣ: Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο

ΜΠΕ: Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων

ΜΠΕΑ: Μητροπολιτικός Πόλος Ελληνικού – Αγίου Κοσμά

Ολ.: Ολομέλεια

ΟΗΕ : Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών

ΟΤΑ: Οργανισμός Τοπικής Αυτοδιοίκησης

ΠΕ: Πρακτικά Επεξεργασίας

ΠΟΤΑ: Περιοχή Οργανωμένης Τουριστικής Ανάπτυξης

ΣΜΠΕ: Στρατηγική Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων

ΣΟΑ: Σχέδια Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης

ΣτΕ: Συμβούλιο της Επικρατείας

ΤΑΠΠΕΔ: Ταμείο Αξιοποίησης Ιδιωτικής Περιουσίας του Δημοσίου

ΤΧΣ: Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας

ΥΠΕΧΩΔΕ: Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων

Περιεχόμενα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Βιώσιμη Ανάπτυξη – Δημόσιο Συμφέρον 8

SUMMARY

Sustainable Development– Public Interest 10

ΕΙΣΑΓΩΓΗ 12

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ16

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α.

Περίοδος αποφάσεων του ΣτΕ
προ της Παγκόσμιας Διάσκεψης στο Ρίο (1992) 18

Απόφαση ΣτΕ (Ολ.) 811/1977 (Ναυπηγεία Πύλου) 21

Απόφαση ΣτΕ (Ολ.) 695/1986 (Προστασία Caretta- Caretta) 24

Επίμετρο 26

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β.

Κεφάλαιο Β.1.

Η γόνιμη χρονική περίοδος 1992 – 2000:

Η καινοτομία του Ε' Τμήματος του ΣτΕ 28

Οι Γενικές Αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης 30

Δίκαιο Βιώσιμης Ανάπτυξης - Δίκαιο Περιβάλλοντος 32

Συνοπτική παρουσίαση του έργου
του Ε' Τμήματος του ΣτΕ (1992-2000) 33

–Βιώσιμη Ανάπτυξη 35

Απόφαση ΣτΕ (Ε' Τμ.) 2805/1997

Βιώσιμο ενεργειακό σύστημα για τα μικρά νησιά 36

Απόφαση ΣτΕ (Ε' Τμ.) 4503/1997

Σύστημα μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας υψηλής τάσης 40

Απόφαση ΣτΕ (Ε' Τμ.) 772/1998

Βιώσιμη μεταλλεία 42

Απόφαση ΣτΕ (Ε' Τμ.) 637/1998

Αλλοίωση ακτογραμμής και τοπίου43

ΠΕ ΣτΕ 609/1996 Ελαιώνες και οικιστική ανάπτυξη	45
Απόφαση ΣτΕ 330/1999 Γεωργική γη: Προστατευτέο μέρος του φυσικού κεφαλαίου	46
ΠΕ ΣτΕ 213/1999 Φυσικά και τεχνητά οικοσυστήματα. Γεωργική γη: προστατευτέο μέρος του φυσικού περιβάλλοντος	47
-Φέρουσα Ικανότητα	48
ΠΕ ΣτΕ 311/1997 Νέοι οικισμοί και βιώσιμη οικιστική ανάπτυξη	50
ΠΕ ΣτΕ 273/1998 Οικιστικές πιέσεις - φέρουσα ικανότητα νησιού	51
-Υποχρεωτική Αποκατάσταση Διαταραχθέντων Οικοσυστημάτων	53
ΠΕ ΣτΕ 40/1999 Αναδασωτέα έκταση δεν διατίθεται για άλλο σκοπό πλην της αναδάσωσης	54
-Αρχή Βιοποικιλότητας	55
Απόφαση ΣτΕ (Ολ.) 1821/1995 Προστασία Caretta-Caretta	56
Απόφαση ΣτΕ (Ε' Τμ.) 2731/1997 Διέλευση Εγνατίας - οδού προστασία φαιάς άρκτου	57
-Αρχή Ήπιας Ανάπτυξης Ευπαθών Οικοσυστημάτων	60
Απόφαση ΣτΕ (Ε' Τμ.) 2435/1993 Ανεπίτρεπτη μεταβολή του προορισμού δημόσιου δάσους	61
Πρακτικό Επεξεργασίας (Ε' Τμ.) 105/1993 Προστασία δασών και κοινωφελής σκοπός	62
Πρακτικό Επεξεργασίας (Ε' Τμ.) 314/1995 Όρος Αιγάλεω: δεν επιτρέπεται η θυσία δασικών εκτάσεων	63
Απόφαση ΣτΕ (Ε' Τμ.) 1790/1999 Κατασκευή πίστας αγώνων στην ακτή Αγίου Κοσμά Σαρωνικού	63
Πρακτικό Επεξεργασίας ΣτΕ (Ε' Τμ.) 265/1997 Λαυρεωτική: Ανεπίτρεπτες χρήσεις γης στα οικοσυστήματα	65

Απόφαση ΣτΕ (Ε' Τμ.) 3346/1999 Αγκυροβόλια σε όρμους	66
-Αρχή Χωρονομίας / Χωροταξίας	68
Πρακτικό Επεξεργασίας 668/1995 Τουριστικοί λιμένες σκαφών αναψυχής (μαρίνες)	69
Απόφαση ΣτΕ 4033/1998 Οδικό δίκτυο - χωροταξικός σχεδιασμός	70
Κεφάλαιο Β.2.	
Αποφάσεις του ΣτΕ την χρονική περίοδο 2000-2010	73
Απόφαση ΣτΕ (Ολ.) 2499/2012 Ανάπτυξη ΑΣΠΗΕ εντός αναδασωτέων εκτάσεων	73
Απόφαση ΣτΕ (Ολ.) 26/2014 Παράβαση της αρχής της βιώσιμης ανάπτυξης και δικαστικός έλεγχος: Σκέψη 28 της Απόφασης για την περιβαλλοντική αδειοδότηση έργων μερικής εκτροπής του Αχελώου	80
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ.	
2010 – σήμερα. Η εποχή του Μνημονίου και της κρίσης	83
Προλεγόμενα	83
Η Νομολογία του ΣτΕ την εποχή της κρίσης	88
Απόφαση ΣτΕ (Ε' Τμ.) 47/2018 Περιβαλλοντική αδειοδότηση ΑΣΠΗΕ στη νότια Εύβοια	88
Πρακτικό Επεξεργασίας ΣτΕ (Ολ.) 29/2018 Έγκριση ΣΟΑ του Μητροπολιτικού Πόλου Ελληνικού – Αγίου Κοσμά	93
Πρακτικό Επεξεργασίας ΣτΕ (Β' Τμ. Διακοπών) 234/2017 Χαρακτηρισμός και οριοθέτηση ΠΟΤΑ Αταλάντης	96
Πρακτικό Επεξεργασίας ΣτΕ (Ολ.) 152/2016 Έγκριση ΕΣΧΑΔΑ και τροποποίηση σχεδίου πόλεως Βουλιαγμένης στον Αστέρα Βουλιαγμένης	103
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	106
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	110

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Βιώσιμη Ανάπτυξη – Δημόσιο Συμφέρον

Η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης ή αειφορίας, η οποία κατοχυρώθηκε νομικά στην Παγκόσμια Διάσκεψη του Ρίο (1992) και αποσαφηνίστηκε με την Agenda '21, έτυχε πολύ διαφορετικής ερμηνείας και εφαρμογής στην πορεία της νομολογίας του ΣτΕ από το 1990 μέχρι σήμερα. Την έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης υιοθέτησε και επεξεργάστηκε με σημαντικές αποφάσεις το Ε' Τμήμα του Συμβουλίου της Επικρατείας υπό την προεδρία του Μιχαήλ Δεκλερή, ο οποίος τη γνώρισε από «πρώτο χέρι», αφού είχε συμμετάσχει στη Διάσκεψη του Ρίο ως μέλος της Ελληνικής Αντιπροσωπείας.

Κατά την πορεία της προεδρίας του στο Ε' Τμήμα του ΣτΕ την περίοδο 1992-2000, **η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης ταυτίζεται ουσιαστικά με την έννοια του δημοσίου συμφέροντος**, με τη λογική ότι, σύμφωνα με τις αρχές του Ρίο, **καμία δημόσια πολιτική δεν μπορεί να ασκείται με τρόπο που καταστρέφει, υποβαθμίζει ή αλλοιώνει το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον**. Και τούτο όχι επειδή το περιβάλλον είναι εξ' ορισμού η υπέρτατη ανθρώπινη ή συνταγματική αξία, αλλά επειδή, προς το παρόν τουλάχιστον, πρέπει να του δοθεί **απόλυτη προτεραιότητα** ενόψει των περιβαλλοντικών καταστροφών που έχουν επισυμβεί και των κινδύνων που απειλούν την ίδια την επιβίωση του ανθρώπου και, άρα, κάθε άλλη ανθρώπινη αξία ή έννομο αγαθό. Υπό το πρίσμα αυτό, στη νομολογία του Ε' Τμήματος συνοψίστηκαν Δώδεκα Αρχές της Βιώσιμης Ανάπτυξης που διατυπώθηκαν στο βιβλίο «Το Δίκαιο της Βιωσίμου Αναπτύξεως»¹, το οποίο ουσιαστικά αποτελεί τα πορίσματα της νομολογίας του Ε' Τμήματος κατά την περίοδο εκείνη.

Είναι γεγονός ότι **η θεωρία απέδωσε άλλη έννοια στη βιώσιμη ανάπτυξη**, με βάση ιδίως τους **τρεις πυλώνες της** (περιβαλλοντικό, κοινωνικό, οικονομικό), οι οποίοι πρέπει να εναρμονίζονται και να βρίσκονται σε ισορροπία. Αυτό είναι εύκολο στη θεωρία αλλά δύσκολο στην πράξη και, ιδίως, στο στάδιο του δικαστικού ελέγχου, αφού κατά κανόνα ούτε ο Νομοθέτης, ούτε η Διοίκηση προβαίνουν σε οποιαδήποτε επιστημονική τεκμηρίωση των επιπτώσεων των διαφόρων πολιτικών (δάση, χωροταξία, οικιστική και τουριστική ανάπτυξη κ.λπ.) στο περιβάλλον.

¹ Δεκλερής Μ. (2000), «Το Δίκαιο της Βιωσίμου Αναπτύξεως – Γενικές Αρχές», Αθήνα-Κομοτηνή: εκδ.

Αυτό οδήγησε εν τέλει στο να γίνεται αποδεκτή η στάθμιση που έχει γίνει από τη Διοίκηση ή τον νομοθέτη, οσοδήποτε ελλιπής και περιορισμένη, αρκεί να μην είναι προδήλως παράλογη. Ο ακυρωτικός δικαστής, από την απόφαση του Αχελώου (ΣτΕ 26.2014, Ολομέλεια) και μετά, αποφεύγει επιμελώς να πάρει οποιαδήποτε **θέση** ή να ζητήσει περισσότερη **τεκμηρίωση** ως προς την ουσία των εριζόμενων επιστημονικών ζητημάτων και των επιπτώσεών τους στο περιβάλλον. Αντίθετα, αρκείται στις διαβεβαιώσεις της Διοίκησης ότι όλα έχουν εξετασθεί και έχουν καλώς. Η προσέγγιση αυτή, που δεν διακηρύσσεται ρητά αλλά διαφαίνεται κάτω από τις γραμμές και τις πολύπλοκες διατυπώσεις των αποφάσεων, χαρακτηρίζει τη νομολογία της δεκαετίας **από το 2000 μέχρι την οικονομική κρίση**.

Από εκεί και μετά η νομολογία γίνεται πιο ξεκάθαρη και υιοθετεί μια **νέα κατεύθυνση**. Όχι μόνο η βιώσιμη ανάπτυξη δεν αποτελεί πλέον το πλαίσιο και το όριο μέσα στο οποίο πρέπει να κινούνται οι δημόσιες πολιτικές, αλλά εγκαταλείπεται και η πάγια θεωρία περί ισοτιμίας και συναρμογής των πολλών και διαφόρων συνταγματικών αγαθών. Υπέρτατη έννομη αξία, η οποία ταυτίζεται πλέον με το **δημόσιο συμφέρον**, είναι η **αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης** και μάλιστα με ένα μονοσήμαντο τρόπο, δηλαδή η εξεύρεση των αναγκαίων πόρων για την **εξυπηρέτηση του δημόσιου χρέους**. Αρκεί αυτή η επίκληση, και μάλιστα χωρίς να χρειάζεται ιδιαίτερη τεκμηρίωση ή απόδειξη, για να θεωρηθεί συνταγματικά ανεκτή οποιαδήποτε νομοθετική ή διοικητική παρέμβαση στον τομέα του περιβάλλοντος και όχι μόνο.

SUMMARY

Sustainable Development– Public Interest

The concept of sustainable development or sustainability, which has been enshrined in law at the Rio Earth Summit (1992) and clarified in the Agenda 21, has been interpreted and applied in very different ways in the course of the jurisprudence of the Council of State since 1990. The **Vth Chamber of the Hellenic Council of State**² chaired by Michael Decleris, who met the concept first-hand after having participated at the Rio Summit as a member of the Greek Delegation, has adopted the concept of sustainable development and drafted it with significant decisions.

In the course his presidency at the Vth Chamber of the Council of State between 1992 and 2000, the concept of **sustainable development** becomes virtually identical to the concept of **public interest**, in the sense that, according to the Rio principles, no public policy can be exercised in a way that destroys, degrades or distorts the natural and cultural environment. And this, not because the environment is, by definition, the supreme human or constitutional value, but because, at least for the time being, it must be given **absolute priority** in view of the environmental disasters that have occurred and the dangers that threaten the very survival of man and, therefore, any other human value or legal good. In this respect, the **Case Law** of the Vth Chamber summarizes the Twelve Principles of Sustainable Development, formulated in the book “The Law of Sustainable Development”, which consists essentially of the conclusions of the Case Law of the Vth Chamber at that time.

It is a fact that **theory has given another meaning to sustainable development**, particularly based on its three pillars (environmental, social, economic), which need to be harmonized and balanced. This is easy in theory but difficult in practice and, especially, at the stage of judicial review, as neither the Legislator nor the Administration carry out any scientific documentation on the impact of various policies (forests, spatial planning, residential and tourism development etc.) on the environment.

Eventually the weighting – no matter how incomplete and limited - made by the Administration or the legislator, ends up being accepted as long as it is not manifestly absurd. Since the Acheloos Judgement (Decision 26/2014, Plenary), the

² Supreme Administrative Court of Greece

Court carefully avoids to take any position or to request more documentation regarding the substance of the scientific issues involved and their impact on the environment. On the contrary, it is content with the Administration's assurances that everything has been examined and on the right track. This approach, which is not explicitly pronounced but appearing under the lines and the complicated formulations of the Decisions, characterizes the Jurisprudence of the decade from 2000 to the economic crisis (2010).

From then on, the Case Law becomes clearer and adopts a new line. Not only sustainable development is no longer the framework and the limit within which public policies must move, but also the constant theory of equivalence and assemblage of many different constitutional goods is abandoned. Tackling the economic crisis in a unique way, namely to find the necessary resources for servicing public debt, has now become the supreme legal value, that is identified with the **public interest**. This plea is sufficient, and even without the need for any specific documentation or evidence, so that any legislative or administrative intervention in the domain of the environment and not only that, may be considered constitutionally tolerated.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η έννοια του **δημοσίου συμφέροντος** αποτελεί ουσιώδες θεμέλιο του Συντάγματος και της Ελληνικής έννομης τάξης. Οι συνταγματικά προστατευόμενες αξίες της υγείας, κοινωνικής πρόνοιας, παιδείας, οικονομικής ανάπτυξης και προστασίας της οικογένειας, εργασίας, φυσικού, πολιτιστικού και οικιστικού περιβάλλοντος, καθώς επίσης η εθνική κυριαρχία κ.ά., αποτελούν πολλές από τις πτυχές του δημοσίου συμφέροντος, το οποίο είναι έτσι εξ' ορισμού **πολυδιάστατο (πολυαξιακό)**. Η **εξέταση του δημοσίου συμφέροντος ειδικώς στην προστασία του περιβάλλοντος** και η εξέλιξη της εννοιολόγησής του από το Συμβούλιο Επικρατείας, είναι το αντικείμενο της παρούσας μελέτης.

Σήμερα οι άνθρωποι και οι λαοί διερωτώνται πώς ήταν δυνατόν τα κράτη και οι πολιτικοί, ανεξαρτήτως των πολιτικών συστημάτων που ακολουθούν, να έχουν παραβλέψει ένα μεγάλο πρόβλημα. Και αυτό δεν είναι μόνο η παρούσα οικονομική κρίση. Είναι μέχρι ποιου βαθμού μπορούν οι άνθρωποι με τη δράση τους να αλλάζουν τον πλανήτη και τη ζωή που υπάρχει σ' αυτόν και, εν τέλει, να τον φέρνουν στα όρια της αντοχής του.

Η οικονομική κρίση, βέβαια, έχει επιφέρει συνταρακτικές αλλαγές στις κοινωνίες και στα επιμέρους συστήματά της με τις επιπτώσεις της να εμφανίζονται σε πολλαπλά επίπεδα: εργασία, υγεία, πρόνοια, κοινωνικά και ατομικά δικαιώματα κ.λπ., έχουν υποστεί ξαφνική και βίαιη υπαναχώρηση. Αξιοσημείωτες και ιδιαίτερα κρίσιμες είναι οι επιπτώσεις της σε επίπεδο θεσμών, καθώς νομοθεσία, διοίκηση και δικαιοσύνη φαίνεται να υποχωρούν στις δικές της επιταγές και επιλογές, με την παλαιά γλώσσα και ορολογία να επανέρχονται: *Ανάπτυξη, επενδύσεις, μεγέθυνση* και η νεοφυής *πράσινη ανάπτυξη*, όροι που από το 1972 και μετά (Διάσκεψη Στοκχόλμης) και ιδίως μετά από τη Διάσκεψη στο Ρίο (1992), είχαν δώσει τη θέση τους σε όρους όπως η *αειφορία* και η *βιώσιμη ανάπτυξη (sustainable development)*.

Αρχίζει, λοιπόν, ένας νέος προβληματισμός, εάν μπορεί η οικονομική μεγέθυνση να παραβλέπει την καταστροφή που προκαλεί στο περιβάλλον. Στην Στοκχόλμη για πρώτη φορά η προσοχή των ανθρώπων μετακινήθηκε από το σύστημα της οικονομικής ανάπτυξης στις συνέπειες αυτής για το περιβάλλον, με την οικολογική κρίση να αποκαλύπτει για πρώτη φορά τις πλανητικές διαστάσεις της, αλλά και το βάθος της: Έφταιγε μόνο το οικονομικό σύστημα, ή έπασχε και το

σύστημα αξιών του Δυτικού κόσμου; Η προσοχή της ανθρωπότητας τότε εστιάσθηκε σε ένα ηθικό πρόβλημα, αυτό των αξιών, και γέννησε τη νέα έννοια, **πολυαξιακή**, αυτήν της **βιώσιμης ανάπτυξης** ή βιωσιμότητας, στην οποία στη συνέχεια **συγχωνεύθηκε και η προστασία του περιβάλλοντος**. Στην Παγκόσμια Διάσκεψη του Ρίο (1992), που θεωρείται σταθμός για την ιστορία της ανθρωπότητας, όλοι οι λαοί της γης ψήφισαν την λύση της βιωσιμότητας. Έτσι, **η ευρύτερη ηθική ιδέα** της βιωσιμότητας έγινε **θεμελιώδης κανόνας στο διεθνές δίκαιο** και θα χαρακτήριζε εφεξής τον προσανατολισμό του πολιτισμού.

Έκτοτε οι λαοί προσβλέπουν στην ανάπτυξη των πολιτισμών τους με την συνεργασία και την αλληλεγγύη, που υποχρεώνει τους πλούσιους να φροντίζουν και για τους ενδεείς. Αλλά οι θιασώτες της άγριας αγοράς, που είναι πλέον παγκοσμιοποιημένη και σε μακρά αλυσίδα αλληλεξάρτησης, δεν παραιτήθηκαν από τις επιδιώξεις τους. Αντί για την παγκόσμια συνεργασία, επιλέγουν να τρέφονται από τις συγκρούσεις πολιτισμών, αντί για την φειδωλή χρήση των φυσικών πόρων και την δίκαιη κατανομή τους, συνεχίζουν την αλόγιστη επιδίωξη κέρδους με κάθε ευκαιριακό τρόπο.

Εν τούτοις, η κατάσταση δεν είναι αδιέξοδη και οι λαοί έχουν τις προϋποθέσεις να αγωνιστούν, με το καλό οπλοστάσιο που κατά καιρούς δημιούργησε ο νόμος και η νομολογία, για το σενάριο της βιωσιμότητας. Απλώς χρειάζεται η ισχυρή βούληση των λαών, η πολιτική βούληση, οι θεσμοί να είναι υγιείς και ισχυροί, και προπαντός η πληροφόρηση και η εκπαίδευση.

Η βιώσιμη ανάπτυξη, όμως, δεν αφορά μόνο την προστασία του περιβάλλοντος. Αυτή μόνη της είναι αδύνατη και δεν αποτελεί παρά μια άμυνα, αν δεν συντρέχουν και οι άλλοι όροι, όπως ο επαναπροσδιορισμός της έννοιας της προόδου υπέρ των πνευματικών αξιών, η κοινωνία των πολιτών, η ειρηνική συνεργασία, η αλληλεγγύη προς τα θύματα της κρίσης που αναγκάζονται να εγκαταλείπουν τις πατρίδες τους, το χρηστό και ισχυρό κράτος που θα φέρει την ευθύνη για την υλοποίηση των παραπάνω στόχων.

Η Ελλάδα είναι από τις πρώτες χώρες που συμμορφώθηκαν προς τα μηνύματα της Διάσκεψης της Στοκχόλμης (1972) και προέβλεψε ειδική Συνταγματική ρήτρα για την προστασία του περιβάλλοντος στο **Σύνταγμα του 1975 (άρθρο 24)**. Έκτοτε ο δρόμος άνοιξε και τα πράγματα ανέμεναν να ανασυρθούν από τα χαρτιά και να υλοποιηθούν. Η Ελλάδα πρωτοπόρησε όταν το 1991 ίδρυσε δικαστήριο για το περιβάλλον μέσα στους κόλπους του Συμβουλίου της Επικρατείας

(Ε' Τμήμα), τη στιγμή που άλλες χώρες ακόμη προβληματίζονταν για την ίδρυση περιβαλλοντικών δικαστηρίων. Η νομολογία του Ε' Τμήματος για το περιβάλλον και την βιώσιμη ανάπτυξη υπήρξε πλούσια, σαφής και παγία και αποτέλεσε οδηγό όχι μόνο μέσα στα όρια της χώρας, αλλά και της Ευρώπης, ίσως και παγκόσμια. Από την άλλη πλευρά, όμως, η χώρα μας, με τις αντιφάσεις της Διοίκησής της και την αναποτελεσματικότητα που συχνά την χαρακτηρίζει, και το πελατειακό της σύστημα βαθειά ριζωμένο, ακόμη εκτίθεται σε αποτυχίες στην αντιμετώπιση ακόμη και στοιχειωδών περιβαλλοντικών προβλημάτων.

Το Δικαστήριο, στις αποφάσεις του ή στα Πρακτικά Επεξεργασίας, **ταύτισε την έννοια του δημοσίου συμφέροντος με αυτήν της βιώσιμης ανάπτυξης**, τουλάχιστον κατά την περίοδο 1992-2000.

Για τις ανάγκες της, η **παρούσα μελέτη**, η οποία δεν φιλοδοξεί να κάνει νομική προσέγγιση αλλά **να εξετάσει τις τάσεις της νομολογίας**, διακρίνει τις αποφάσεις του δικαστηρίου σε **τρεις φάσεις**:

Α' Φάση, προ του 1992, δηλ. προ της Παγκόσμιας διάσκεψης του Ρίο, κατά την οποία το δικαστήριο προστατεύει ιδίως την πολιτιστική κληρονομιά και τις αρχαιότητες, τα δάση και την υγεία των κατοίκων των πόλεων, ενώ, κατά περίπτωση, διατυπώνει σκέψεις περιβαλλοντικού προβληματισμού. Σημαντικές αποφάσεις της περιόδου αυτής, με σπέρματα πρώτων σκέψεων για την περιβαλλοντική εν γένει προστασία, είναι αυτές των ναυπηγείων Πύλου και της προστασίας της Caretta-Caretta (Παρουσιάζεται στο Κεφάλαιο Α.).

Β' Φάση, α' περίοδος: Αφορά το χρονικό διάστημα **1992-2000**, κατά το οποίο το δικαστήριο εγκαινιάζει τον διεπιστημονικό διάλογο, απαιτεί επιστημονική τεκμηρίωση, ζητά πραγματογνωμοσύνες κατά περίπτωση, εφαρμόζει συστηματική μεθοδολογία και αποδίδει στο *περιβάλλον* ευρύτερη, πληρέστερη και βαθύτερη έννοια. Για τους λόγους αυτούς, πρωτοπορεί και εγκαινιάζει περίοδο μεγάλης αλλαγής στον τρόπο λήψης αποφάσεων.

Β' Φάση, β' περίοδος, που αφορά το χρονικό διάστημα **2000-2010**, κατά το οποίο κάνουν την εμφάνισή τους οι πρώτες αποφάσεις με διαφορετική εννοιολόγηση και αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων, με στάθμιση των παραγόντων του προβλήματος κάθε υπόθεσης και τάσεις σταδιακής απομάκρυνσης από την αυστηρά επιστημονική, ξεκάθαρη και ιεραρχημένη αντιμετώπιση της προηγούμενης περιόδου. Χαρακτηριστικές αποφάσεις της περιόδου αυτής θα παρουσιαστούν.

Γ' Φάση, από το 2010 έως σήμερα, περίοδος κατά την οποία η χώρα έχει τεθεί υπό το «Μνημόνιο». Κατά το διάστημα αυτό πραγματοποιείται μια ταχεία και σχεδόν πλήρης ανατροπή των δικαστικών αποφάσεων των προηγούμενων περιόδων, καθώς η χώρα εισέρχεται στο καθεστώς δημοσιονομικής επιτήρησης και **κάθε άλλη έκφανση του δημοσίου συμφέροντος, πέραν της αποπληρωμής του χρέους, μπαίνει σε δεύτερη μοίρα.** Χαρακτηριστικές περιπτώσεις αυτής της περιόδου αποτελούν τα Πρακτικά Επεξεργασίας του Δικαστηρίου για τον Αστέρα Βουλιαγμένης, το Ελληνικό και την ΠΟΤΑ στην Αταλάντη, καθώς και η απόφαση αδειοδότησης ΑΣΠΗΕ στη Ν. Εύβοια, που επίσης θα παρουσιαστούν.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Η αναζήτηση της έννοιας του δημοσίου συμφέροντος υπό το πρίσμα της βιώσιμης ανάπτυξης και της προστασίας του περιβάλλοντος, όπως έχει εξελιχθεί στη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας από την εποχή του Ρίο έως σήμερα, την εποχή της κρίσης, τόσο λόγω της φύσης του θέματος όσο και της πολυπλοκότητας των ζητημάτων που διαπραγματεύεται, στηρίχθηκε κυρίως στη μελέτη των ίδιων των κρίσιμων αποφάσεων του Δικαστηρίου, ορισμένων σημαντικών Διεθνών Συνθηκών και Συνταγματικών διατάξεων στο οποίο στηρίζει τη Νομολογία του, καθώς και στη μελέτη βασικών σχετικών βιβλίων και άρθρων.

Η έρευνα των υπό μελέτη υποθέσεων του ΣτΕ έγινε συστηματικά, στη συνέχεια καταβλήθηκε προσπάθεια να καλυφθεί η μεγαλύτερη δυνατή ποικιλία ζητημάτων και υποθέσεων που κρίθηκαν από το Δικαστήριο, οι δε κρίσιμες σκέψεις των επιλεγέντων Αποφάσεων παρουσιάζονται και σχολιάζονται. Πέραν των αποφάσεων, έγινε επιλογή ορισμένων Πρακτικών Επεξεργασίας που κρίθηκαν σημαντικά για το ζήτημα που μας απασχολεί. Κατά την πορεία της έρευνας διαπιστώθηκαν τρεις κύριες φάσεις στην εξέλιξη της νομολογίας αυτής, ενώ αντίστοιχη είναι και η κατανομή της εργασίας σε Κεφάλαια.

Για τους σκοπούς της παρούσας μελέτης, η παρουσίαση και ο σχολιασμός των επιλεγέντων Αποφάσεων και Πρακτικών Επεξεργασίας τοποθετήθηκαν σε χρονολογικό άξονα. Έτσι η εργασία χωρίζεται σε **τρεις** φάσεις (χρονικές περιόδους) των αποφάσεων του Δικαστηρίου:

Η **πρώτη φάση** αναφέρεται στην περίοδο προ της Παγκόσμιας Διάσκεψης στο Ρίο, δηλ. προ του 1992, οπότε οι αποφάσεις του Δικαστηρίου λαμβάνονται κατά περίπτωση, με τα σπέρματα του περιβαλλοντικού προβληματισμού να έχουν κάνει την εμφάνισή τους. Για την περίοδο αυτή, επελέγησαν να παρουσιαστούν οι αποφάσεις της Ολομελείας του ΣτΕ 811/1977 για τα Ναυπηγεία Πύλου και 695/1986 για την χελώνα Caretta-Caretta στη Ζάκυνθο (**Κεφάλαιο Α**).

Η **δεύτερη φάση** αφορά την περίοδο 1992-2010 (**Κεφάλαιο Β**), κατόπιν της Παγκόσμιας Διάσκεψης στο Ρίο για το περιβάλλον και την ανάπτυξη και της ίδρυσης του Ε' Τμήματος του ΣτΕ. Η φάση αυτή χωρίζεται σε δύο μέρη. Το **πρώτο μέρος** (**Κεφ. Β.1**), αφορά στην περίοδο 1992–2000 που σηματοδεύτηκε από τη νομολογία του Ε' Τμήματος, το οποίο, κατά την επεξεργασία των ζητημάτων και προκειμένου να

σχηματίσει γνώμη, αξιοποίησε τη συστημική μεθοδολογία και τον διεπιστημονικό διάλογο. Λόγω του πλούσιου έργου και των σημαντικών σκέψεων που διατυπώθηκαν, παρουσιάζονται αρκετές από τις σημαντικές αποφάσεις της περιόδου αυτής. Το **δεύτερο μέρος** (Κεφ. Β.2), αφορά στην περίοδο 2000-2010, από την οποία παρουσιάζονται κρίσιμες αποφάσεις που αφορούν τα όρια του δικαστικού ελέγχου στις αποφάσεις της Διοίκησης, τον χαρακτήρα του αναδασωτέου, τα αιολικά πάρκα στη Ν. Εύβοια.

Η **τρίτη φάση** αφορά την περίοδο από το 2010 ως σήμερα, οπότε η χώρα διανύει την εποχή της κρίσης και δίνει προτεραιότητα στην υλοποίηση των οικονομικών στόχων. Παρουσιάζονται, ενδεικτικά (Κεφάλαιο Γ), τα Πρακτικά Επεξεργασίας για τον Αστέρα Βουλιαγμένης, το Ελληνικό, την ΠΙΟΤΑ Αταλάντης, το ΕΣΧΑΔΑ του Αστέρα Βουλιαγμένης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α.

Περίοδος αποφάσεων του ΣτΕ προ της Παγκόσμιας Διάσκεψης στο Ρίο (1992)

Το ζήτημα της **βιώσιμης ανάπτυξης** απασχόλησε έντονα την διεθνή επιστημονική κοινότητα στις σχετικές συζητήσεις που έγιναν επί σειρά ετών πριν από την Παγκόσμια Διάσκεψη στο Ρίο (1992).

Καθώς η περίοδος που εξετάζεται στο κεφάλαιο αυτό αφορά την τάση της νομολογίας του ΣτΕ πριν από την Διάσκεψη αυτή, αλλά και για λόγους ιστορικούς, αναφέρουμε εδώ συνοπτικά την **πορεία προς τη βιώσιμη ανάπτυξη**, που χαρακτηρίζεται από βασικούς σταθμούς: (α) την Έκθεση D. Meadows κ.ά. “The Limits to Growth” προς τη Λέσχη της Ρώμης το **1972**³, (β) τη Διακήρυξη της Στοκχόλμης για το Περιβάλλον το **1972**, (γ) την Έκθεση της Επιτροπής Brundtland για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη το **1987** “Our Common Future”⁴ και, εν τέλει, (δ) τη Διακήρυξη της Παγκόσμιας Διάσκεψης του Ρίο το **1992**, και την Agenda '21, η οποία αποτελεί το εφαρμοστικό πρόγραμμα της Διακήρυξης, δηλ. το στρατηγικό σχέδιο για τη βιώσιμη ανάπτυξη που περιλαμβάνει συγκεκριμένες αρχές και οδηγίες προς τα κράτη. Αξίζει να σημειωθεί ότι στη Διάσκεψη αυτή συμμετείχε δημιουργικά η χώρα μας.

³ Meadows H. D. et al «The Limits to Growth» (1972), Universe Books.
<http://www.donellameadows.org/wp-content/userfiles/Limits-to-Growth-digital-scan-version.pdf>

⁴ Το 1984, η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ δημιούργησε την Παγκόσμια Επιτροπή για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (World Commission on Environment and Development, WCED), με πρόεδρο την Πρωθυπουργό της Νορβηγίας Gro Harlem Brundtland. Η Επιτροπή, καθήκον της οποίας ήταν να προτείνει μακροπρόθεσμες περιβαλλοντικές στρατηγικές για να επιτευχθεί η **βιώσιμη ανάπτυξη** από το έτος 2000 και μετά, εξέδωσε το 1987 έκθεση με τίτλο «Our Common Future» γνωστή και ως «**Έκθεση Brundtland**». Στην έκθεση αυτή, ως βασικός στόχος της Βιώσιμης Ανάπτυξης ορίστηκε η ικανοποίηση των ανθρώπινων αναγκών και τονίστηκε ότι: «Η βιώσιμη ανάπτυξη δεν είναι μια κατάσταση, αλλά μια διαδικασία μεταβολής κατά την οποία η εκμετάλλευση των φυσικών πόρων, η κατεύθυνση των επενδύσεων, ο προσανατολισμός της τεχνολογικής ανάπτυξης και η αλλαγή των θεσμών θα πρέπει να εναρμονίζονται με τις παρούσες όπως και με τις μέλλουσες (ανθρώπινες) ανάγκες ...». Η έκθεση θεώρησε ότι **το περιβάλλον και η ανάπτυξη συνδέονται άρρηκτα μεταξύ τους και ότι δεν είναι δυνατόν να γίνεται μεμονωμένα και χωριστά η διαχείρισή τους**. Αναφέρει συγκεκριμένα: «Η ανάπτυξη δεν μπορεί να βασίζεται σε μια περιβαλλοντική βάση που υποβαθμίζεται. **Το περιβάλλον δεν είναι δυνατόν να προστατευθεί όταν η οικονομική αύξηση αγνοεί το κόστος που προκύπτει από την καταστροφή του περιβάλλοντος**». Η έκθεση Brundtland έφερε στο προσκήνιο την **επιστήμη** και την **τεχνολογία** ως τους βασικούς παράγοντες για την ταυτόχρονη αντιμετώπιση και επίλυση των σύγχρονων ανθρώπινων αναγκών και των προβλημάτων του περιβάλλοντος.

Εστιάζοντας ειδικότερα στη **Διακήρυξη της Στοκχόλμης**⁵, η διεθνής κοινότητα έδωσε τότε έμφαση στη διάγνωση του περιβαλλοντικού προβλήματος και έκανε, το πρώτον, λόγο για την προστασία του περιβάλλοντος, δημιουργώντας έναν κατάλογο συγκεκριμένων και ορατών προβλημάτων, μεταξύ των οποίων η ρύπανση εδάφους, υδάτων και ατμόσφαιρας, η απομείωση των δασών και της βιοποικιλότητας, το πρόβλημα των αποβλήτων στερεών, υγρών, χημικών και επικίνδυνων. Είναι η πρώτη φορά που το περιβάλλον τίθεται στην πολιτική ατζέντα. Με τη Διακήρυξη αυτή το πρόβλημα άρχισε να φαίνεται πιο καθαρά. Τα πράγματα ήταν πολύ χειρότερα από ό,τι είχε αρχικώς υποτεθεί και η **περιβαλλοντική κρίση** είχε φτάσει σε τέτοιο σημείο, που το υπ' αριθμόν ένα αγαθό που πρέπει όχι απλώς να προστατευτεί αλλά και να αποκατασταθεί, καθώς είχε πλησιάσει τα όρια αντοχής του, ήταν το περιβάλλον. Άρχισε να γίνεται λόγος για Παγκόσμια Αλλαγή (Global Change) με την παγκόσμια οικολογική κρίση να προχωρεί με ρυθμό ταχύτατο προς κατεύθυνση γεγονότων ενδεχομένως μη αναστρέψιμων. Επίσης έγινε λόγος για ειδικά προβλήματα μεγαλύτερης κλίμακας, όπως η αλλαγή του κλίματος, τα ακραία καιρικά φαινόμενα, η ερήμωση και η μετανάστευση λαών. Ήταν δε η πρώτη φορά που το περιβάλλον συνδέθηκε με τα άλυτα ακόμη προβλήματα της φτώχειας, της ανισότητας και της σπατάλης, αλλά και με τις αποτυχίες του Κράτους και των Δημόσιων Πολιτικών.

Στην Ελλάδα, το **Συμβούλιο της Επικρατείας**, είχε από την ίδρυσή του **παράδοση στην προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος**. Κατά την υπό εξέταση περίοδο, η προστασία αυτή δεν είχε ακόμα καταστεί μεγάλο και επιτακτικό ζήτημα, με το Δικαστήριο να προστατεύει ιδίως τις **αρχαιότητες**, τα **δάση** και την **υγεία** των κατοίκων των πόλεων από τις ανθυγιεινές μηχανολογικές εγκαταστάσεις. Από τη **δεκαετία του 1980**, όμως, το **Δ' Τμήμα του ΣτΕ**, το οποίο τότε έκρινε τις υποθέσεις αυτές, είχε σαφείς ενδείξεις ότι τα ζητήματα για την προστασία του περιβάλλοντος **πολλαπλασιάζονταν** και τόσοι αυτές όσο και οι

⁵ Η Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Ανθρώπινο Περιβάλλον (γνωστή και ως Διάσκεψη της **Στοκχόλμης**) ήταν μια διεθνής Διάσκεψη που συγκλήθηκε υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών και πραγματοποιήθηκε στη Στοκχόλμη της Σουηδίας από τις 5 έως τις 16 Ιουνίου 1972. Ήταν η πρώτη μεγάλη Διάσκεψη του ΟΗΕ για ζητήματα περιβάλλοντος και σηματοδότησε μια καμπή στην ανάπτυξη της περιβαλλοντικής πολιτικής διεθνώς. Η Διάσκεψη, στην οποία συμμετείχαν 113 Κυβερνήσεις και αρκετοί κη κυβερνητικοί οργανισμοί, υιοθέτησε **Διακήρυξη** με 26 αρχές (principles), ενώ παράλληλα ενέκρινε **Πρόγραμμα Δράσης** (plan of action) με συστάσεις (recommendations) για την ανάληψη δράσης σε διεθνές επίπεδο.

Η Διάσκεψη: <https://sustainabledevelopment.un.org/milestones/humanenvironment>

Κείμενο Διακήρυξης: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/CONF.48/14/REV.1

υποθέσεις χωροταξίας και πολεοδομίας παρουσίαζαν νέα και **πολυπλοκότερα ζητήματα**, τα οποία έπρεπε να αντιμετωπισθούν παρά την **ελλιπή νομοθεσία**. Ήδη, από το **1977**, το Δικαστήριο είχε διακηρύξει την απόφασή του να προχωρήσει οπωσδήποτε στην παροχή περιβαλλοντικής προστασίας, **ευθέως από το άρθρο 24 του Συντάγματος**⁶ και παρά την έλλειψη σχετικής νομοθεσίας (αποφάσεις **ΣτΕ 810/1977** και **811/1977**). Σε όσες χώρες δεν υπάρχει Συνταγματική ρήτρα προστασίας του περιβάλλοντος, τα δικαστήρια δεν κάνουν τίποτα παραπάνω κάνει ο νομοθέτης. Εκεί όμως που η συνταγματική ρήτρα υπάρχει, αλλά είτε ο νομοθέτης αδιαφορεί ή

⁶ Άρθρο 24 του Συντάγματος:

1. Η **προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος** αποτελεί υποχρέωση του Κράτους και δικαίωμα του καθενός. Για τη διαφύλαξή του το Κράτος έχει υποχρέωση να παίρνει ιδιαίτερα προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα στο πλαίσιο της αρχής της **αειφορίας**. Νόμος ορίζει τα σχετικά με την προστασία των δασών και των δασικών εκτάσεων. Η σύνταξη **δασολογίου** συνιστά υποχρέωση του Κράτους. Απαγορεύεται η μεταβολή του προορισμού των δασών και των δασικών εκτάσεων, εκτός αν προέχει για την Εθνική Οικονομία η αγροτική εκμετάλλευση ή άλλη χρήση, που την επιβάλλει το δημόσιο συμφέρον.
2. Η **χωροταξική αναδιάρθρωση της Χώρας**, η διαμόρφωση, η ανάπτυξη, η πολεοδόμηση και η επέκταση των πόλεων και των οικιστικών γενικά περιοχών υπάγεται στη ρυθμιστική αρμοδιότητα και τον έλεγχο του Κράτους, με σκοπό να εξυπηρετείται η λειτουργικότητα και η ανάπτυξη των οικισμών και να εξασφαλίζονται οι καλύτεροι δυνατοί όροι διαβίωσης. Οι σχετικές τεχνικές επιλογές και σταθμίσεις γίνονται κατά τους κανόνες της επιστήμης. Η σύνταξη εθνικού κτηματολογίου συνιστά υποχρέωση του Κράτους.
3. Για να αναγνωριστεί μία περιοχή ως οικιστική και για να ενεργοποιηθεί πολεοδομικά, οι ιδιοκτησίες που περιλαμβάνονται σε αυτή συμμετέχουν υποχρεωτικά, χωρίς αποζημίωση από τον οικείο φορέα, στη διάθεση των εκτάσεων που είναι απαραίτητες για να δημιουργηθούν δρόμοι, πλατείες και χώροι για κοινωφελείς γενικά χρήσεις και σκοπούς, καθώς και στις δαπάνες για την εκτέλεση των βασικών κοινόχρηστων πολεοδομικών έργων, όπως νόμος ορίζει.
4. Νόμος μπορεί να προβλέπει τη συμμετοχή των ιδιοκτητών περιοχής που χαρακτηρίζεται ως οικιστική στην αξιοποίηση και γενική διαρρύθμισή της σύμφωνα με εγκεκριμένο σχέδιο, με αντιπαροχή ακινήτων ίσης αξίας ή τμημάτων ιδιοκτησίας κατά όροφο, από τους χώρους που καθορίζονται τελικά ως οικοδομήσιμοι ή από κτήρια της περιοχής αυτής.
5. Οι διατάξεις των προηγούμενων παραγράφων εφαρμόζονται και στην αναμόρφωση των οικιστικών περιοχών που ήδη υπάρχουν. Οι ελεύθερες εκτάσεις, που προκύπτουν από την αναμόρφωση, διατίθενται για τη δημιουργία κοινόχρηστων χώρων ή εκποιούνται για να καλυφθούν οι δαπάνες της πολεοδομικής αναμόρφωσης, όπως νόμος ορίζει.
6. Τα μνημεία, οι παραδοσιακές περιοχές και τα παραδοσιακά στοιχεία προστατεύονται από το Κράτος. Νόμος θα ορίσει τα αναγκαία για την πραγματοποίηση της προστασίας αυτής περιοριστικά μέτρα της ιδιοκτησίας, καθώς και τον τρόπο και το είδος της αποζημίωσης των ιδιοκτητών.

Ερμηνευτική Δήλωση άρθρ. 24 Σ. : Ως **δάσος** ή **δασικό οικοσύστημα** νοείται το οργανικό σύνολο άγριων φυτών με ξυλώδη κορμό πάνω στην αναγκαία επιφάνεια του εδάφους, τα οποία μαζί με την εκεί συνυπάρχουσα χλωρίδα και πανίδα, αποτελούν μέσω της αμοιβαίας αλληλεξάρτησης και αλληλεπίδρασής τους, ιδιαίτερη βιοκοινότητα (δασοβιοκοινότητα) και ιδιαίτερο φυσικό περιβάλλον (δασογενές). Δασική έκταση υπάρχει όταν στο παραπάνω σύνολο, η άγρια ξυλώδης βλάστηση, υψηλή ή θαμνώδης, είναι αραιά.

διστάζει, είτε η Διοίκηση καθυστερεί ή αστοχεί, η ευθύνη μετατίθεται στα δικαστήρια και, ειδικά στη χώρα μας, στο ΣτΕ.

Υπό τις συνθήκες αυτές, το Δ' Τμήμα του Δικαστηρίου, το 1990, εισηγήθηκε στην τότε Κυβέρνηση τη δημιουργία **Ειδικού για το Περιβάλλον** (Οικολογικού) Τμήματος στο Συμβούλιο της Επικρατείας, που θα ήταν αρμόδιο για τον έλεγχο των δημοσίων αποφάσεων σε όλες τις περιβαλλοντικές υποθέσεις. Ο προσδιορισμός και η απαρίθμηση των υποθέσεων αυτών έγινε με ευρύτητα και καλύφθηκαν σχεδόν όλα τα θέματα της βιώσιμης ανάπτυξης.

Γι' αυτήν την προ της Διακήρυξης του Ρίο περίοδο, δηλ. προ του 1992, η οποία περιέχει τα πρώτα ψήγματα, τις πρώτες σκέψεις για την περιβαλλοντική προστασία και του προβληματισμού που αργότερα διευρύνθηκε, έχουν επιλεγεί προς μελέτη δύο αποφάσεις της **Ολομελείας του Συμβουλίου της Επικρατείας**: Η υπ' αρ. **811/1977**, η οποία αφορά την εγκατάσταση μονάδας κατασκευής και ναυπήγησης πλοίων στον Όρμο της Πύλου και η υπ' αρ. **695/1986** που αφορά την προστασία της χελώνας *Caretta- Caretta* στη Ζάκυνθο.

Απόφαση ΣτΕ (Ολ.) 811/1977

Ναυπηγεία Πύλου

Στην υπόθεση αυτή, τέθηκε στο δικαστήριο το ζήτημα της εγκατάστασης ή μη ναυπηγοεπισκευαστικής μονάδας εντός του Όρμου της Πύλου (Ναυαρίνου), λόγω του ιστορικού, αρχαιολογικού και πολιτιστικού ενδιαφέροντος του Όρμου. Από την εγκατάσταση στο συγκεκριμένο χώρο ήταν εξαρτημένη η πραγματοποίηση ή μη της εν λόγω επένδυσης, στην οποία γινόταν παραχώρηση της ανάλογης χερσαίας και θαλάσσιας κοινόχρηστης έκτασης. Η διαφορά που καλείται να επιλύσει το δικαστήριο αφορά, εν τέλει, την **οικονομική ανάπτυξη έναντι της προστασίας του περιβάλλοντος** για να καταλήξει **υπέρ της πρώτης**⁷.

Το δικαστήριο έκρινε ότι δεν υπάρχει κώλυμα για το έργο, παρά την έλλειψη γενικότερης χωροταξικής μελέτης της περιοχής, ως επέβαλλε πλέον το Σύνταγμα, καθώς θα επερχόταν οικονομική στασιμότητα της χώρας: «...δεν θεσπίζεται κώλυμα εφαρμογής της κειμένης νομοθεσίας περί ιδρύσεως ή λειτουργίας μεγάλων βιομηχανικών μονάδων ή εκτελέσεως άλλων τεχνικών έργων προ της συντάξεως

⁷ Δεκαπέντε χρόνια αργότερα, το Δικαστήριο έκρινε **διαφορετικά**, και, μετά την υπόθεση της ΠΕΤΡΟΛΑ και του Αχελώου, ενέμεινε σταθερά, **προκρίνοντας τη βιώσιμη ανάπτυξη** στις σχετικές αποφάσεις του.

γενικότερας χωροταξικής μελέτης της όλης μείζονος περιοχής, καθορισούσης τας προστατευτέας παραδοσιακάς περιοχάς και τα διατηρητέα μνημεία και προσδιορισούσης τας βιομηχανικές ζώνας τας περιοχάς οικισμών, τους τουριστικούς και λοιπούς χώρους, ουδεμιάς συνταγματικής διατάξεως θετούσης ως προϋπόθεσιν της εφαρμογής της κειμένης νομοθεσίας την προηγουμένην σύνταξιν χωροταξικής τινος μελέτης, της ειδικότερας ως άνω διατάξεως της παρ. 2 του άρθρου 24 του Συντάγματος αποβλεψάσης εις την χωροταξικήν αναδιάρθρωσιν της Χώρας υπό τον έλεγχον του Κράτους ασκούμενον κατά τας ισχύουσας εκάστοτε νομοθετικές διατάξεις. Αντίθετος άποψις θα επέφερε, μέχρι της συντάξεως τιαούτης μελέτης, οικονομικήν στασιμότητα της Χώρας, όπερ προδήλως δεν έγκειται εις τας προθέσεις του συνταγματικού νομοθέτου».

Διατυπώθηκε, όμως, μια άλλη άποψη μέλους του Δικαστηρίου, η οποία **προέταξε την χωροταξική μελέτη προ παντός έργου**, αλλιώς, με τη δημιουργία πραγματικών καταστάσεων, κινδύνευε να ματαιωθεί ο Συνταγματικός σκοπός της προστασίας του περιβάλλοντος και ο χαρακτηρισμένος ως αρχαιολογικός όρμος της Πύλου να μεταβληθεί σε βιομηχανική ζώνη: «εκ του συνδυασμού των άρθρων 18 παρ. 1, 22 παρ. 1, **24 παρ. 1, 2 και 6**, 25 και 106 παρ. 1 του Συντάγματος, προκύπτει ότι δεν είναι νόμιμος η έκδοσις διοικητικών πράξεων του κατά τα εκτεθέντα περιεχομένου, διότι **άνευ προτάξεως τιαούτης χωροταξικής μελέτης θα εματαιούτο ο υπό του Συντάγματος τασσόμενος σκοπός της προστασίας του περιβάλλοντος δια της δημιουργίας πραγματικών καταστάσεων**. Κατ' ακολουθίαν δε της γνώμης ταύτης, εφ' όσον εν προκειμένω δια της προσβαλλομένης πράξεως προβλέπεται η ίδρυσις μεγάλης ναυπηγικής μονάδος εις τον όρμον της Πύλου, όστις, ως εκ των στοιχείων του φακέλλου προκύπτει, έχει χαρακτηρισθή ως αρχαιολογικός χώρος και δια του έργου θέλει μεταβληθή εις βιομηχανικήν ζώνην, δεν προετάχθη δε η σύνταξις χωροταξικής μελέτης, κατά παράβασιν των ρηθισών συνταγματικών διατάξεων εξεδόθη η προσβαλλομένη πράξις, ήτις δια τον λόγον τούτον, αυτεπαγγέλτως εξεταζόμενον, έδει να ακυρωθή».

Στην υπ' αρ. **811/1977** απόφαση του ΣτΕ για την **Πύλο**, την οποία απασχόλησε το ζήτημα του χωροταξικού ελέγχου, κρίθηκε ότι δεν θεσπίζεται κώλυμα εφαρμογής της νομοθεσίας για την ίδρυση μεγάλων βιομηχανικών μονάδων πριν από τη σύνταξη γενικότερης χωροταξικής μελέτης. Η νομολογία της απόφασης αυτής ακολουθήθηκε από το ΣτΕ έως το 1993, όποτε σημειώνεται **νομολογιακή στροφή**

προς την απαίτηση γενικού χωροταξικού σχεδιασμού, απορρίπτοντας της σημειακές χωροθετήσεις.

Ιδιαίτερη σημασία έχει, όμως, η διακήρυξη της απόφασης του δικαστηρίου να προχωρήσει στην **παροχή περιβαλλοντικής προστασίας ευθέως εκ του άρθ. 24 του Συντάγματος παρά την έλλειψη σχετικής προστατευτικής νομοθεσίας**: «... δια των [...] διατάξεων των **παραγρ. 1 και 6 του άρθρου 24 του Συντάγματος** διατυπώνονται επιταγαί, απευθυνόμεναι προς τον νομοθέτην, όστις, κατά την ιδίαν αυτών κρίσιν θέλει εκάστοτε προσδιορίζει το είδος και την έκτασιν της προστασίας του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος των μνημείων και παραδοσιακών περιοχών. [...] ελλείψει οιασδήποτε τοιαύτης φύσεως προστατευτικής νομοθετικής διατάξεως, γεννάται εκ των ως άνω συνταγματικών επιταγών, εν πάση περιπτώσει, και δια την Διοίκησιν ευθεία υποχρέωσις, όπως, κατά την μόρφωσιν της κρίσεώς της επί ζητήματος σχέσιν έχοντος προς τα περί των αι συνταγματικά αυτά διατάξεις θέματα, λαμβάνη υπ' όψιν και τας περί την ως άνω προστασίαν απόψεις, εν συνεκτιμήσει πάντων των συνθετόντων το εθνικόν συμφέρον παραγόντων, προκρινομένης, κατά την εκάστοτε κρίσιν της Διοικήσεως, της καλύτερον εξυπηρετούσης το γενικώτερον εθνικόν συμφέρον λύσεως».

Έως το 1970 περίπου και προκειμένου να ενδυναμωθεί η ανάπτυξη της χώρας, οι ποικίλες οικονομικές δραστηριότητες πολλαπλασιάζονται, αλλά αποσπασματικά, σπασμωδικά και ευκαιριακά, χωρίς κανένα σχεδιασμό. Αυτό αλλάζει με τη θέσπιση του Συντάγματος το **1975**, όπου αναγνωρίζονται κοινωνικά δικαιώματα και, παράλληλα, το δικαίωμα στο περιβάλλον διατυπώνεται ως υποχρέωση του κράτους, για να κατοχυρωθεί και σαν ατομικό δικαίωμα με την αναθεώρηση του **2001**. Το Συμβούλιο της Επικρατείας μπορεί πλέον να αντιμετωπίζει το περιβάλλον ως συνταγματική αξία, ως **αγαθό δημοσίου συμφέροντος**, με σκοπό την εξασφάλιση της οικολογικής ισορροπίας, της ζωής και της υγείας και τη διαφύλαξη των φυσικών πόρων και για τις επερχόμενες επόμενων γενιές (βιώσιμη ανάπτυξη).

Απόφαση ΣτΕ (Ολ.) 695/1986

Προστασία της χελώνας Caretta- Caretta

Κατά τις διατάξεις της **Σύμβασης της Βέρνης (1979)** ⁸, η άγρια χλωρίδα και πανίδα αποτελούν φυσική κληρονομιά και τα κράτη έχουν την υποχρέωση να μεριμνούν για τη διατήρηση όλων των ειδών τους. Τέθηκε έτσι ο θεμέλιος λίθος για την αναγνώριση της εγγενούς αξίας όλων των ειδών και της ανάγκης προστασίας της βιοποικιλότητας, στην οποία η ανθρωπότητα έφτασε δυστυχώς αργά, όταν η εξαφάνιση των ειδών από την αλόγιστη ανάπτυξη είχε ήδη λάβει τεράστιες διαστάσεις και ταχύτητα. Σε όλες σχεδόν τις περιπτώσεις κατά τις οποίες η βιοποικιλότητα πρέπει να προστατευτεί, οι δυσκολίες και οι διαφορές ξεκινούν από τις συγκρούσεις των χρήσεων γης, καθώς και από την απροθυμία της Διοίκησης να θεσπίσει ειδικό προστατευτικό καθεστώς.

Ειδικά για την Caretta-Caretta στη Ζάκυνθο, το **1980** εκδίδεται απόφαση του Εθνικού Συμβουλίου Χωροταξίας και Περιβάλλοντος για την ανάγκη προστασίας των παραλιών και το 1984 εκδίδεται το πρώτο Προεδρικό Διάταγμα για την προστασία των περιοχών ωοτοκίας. Σύμφωνα με το Π.Δ., καθαρίσθηκαν ζώνες προστασίας στις παραλίες ωοτοκίας με αυστηρούς περιορισμούς δόμησης και χρήσεων. Η ρύθμιση αυτή κρίθηκε νόμιμη και σύμφωνη προς το Σύνταγμα με την απόφαση 695/1986 της Ολομελείας του ΣτΕ, η οποία απέρριψε προσφυγές εταιρειών για ανέγερση ξενοδοχείων στην περιοχή.

⁸ **Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats** (Διεθνής Σύμβαση για τη διατήρηση της άγριας ζωής και του φυσικού περιβάλλοντος της Ευρώπης). Υπογράφηκε τον Σεπτέμβριο του 1979 και τέθηκε σε ισχύ τον Ιούνιο του 1982. Στην Ελλάδα έχει υιοθετηθεί από το Π.Δ. 1335/1983.

Κατά τις διατάξεις της Συνθήκης αυτής: α) η άγρια χλωρίδα και πανίδα αποτελούν φυσική κληρονομιά και το κράτος έχει γενική υποχρέωση να φροντίζει για τη διατήρηση όλων των ειδών αυτών, β) η ανωτέρω υποχρέωση επεκτείνεται και κατά τη χάραξη και υλοποίηση οποιασδήποτε δημόσιας πολιτικής, ιδίως δε της χωροταξικής και αναπτυξιακής, γ) το κράτος οφείλει, επίσης, να προστατεύει τα φυσικά ενδιαίτηματα των ειδών, δ) το κράτος οφείλει να δώσει ιδιαίτερη προσοχή στα είδη που απειλούνται με αφανισμό ή που βρίσκονται ήδη σε κίνδυνο, κυρίως δε στα ενδημικά είδη και στους απειλούμενους οικοτόπους, ε) το κράτος οφείλει, επίσης, να δώσει ιδιαίτερη προσοχή στα αποδημητικά είδη και να συνεργασθεί και με άλλα κράτη για την προστασία των ζωνών που αποτελούν διόδους αποδημίας, περιοχές διαχειμάσεως, συγκεντρώσεως, διατροφής και αναπαραγωγής, στ) απαγορεύεται η εκ προθέσεως συγκομιδή, συλλογή, κοπή ή εκρίζωση προστατευόμενων φυτών, ως και η κατοχή ή εμπορία αυτών, ζ) απαγορεύεται η εκ προθέσεως σύλληψη, κατοχή, εμπορία ή θανάτωση προστατευόμενων ζώων, η διατάραξη των ιδίως σε περίοδο αναπαραγωγής, εξαρτήσεως ή διαχειμάσεως, καθώς και η υποβάθμιση ή καταστροφή των ενδιαιτημάτων των.

Το Δικαστήριο, με την ευκαιρία της υπόθεσης της Caretta-Caretta, ήδη από το 1986 διατύπωσε τις πρώτες σκέψεις για την **προστασία της βιοποικιλότητας**, προστασία η οποία στη συνέχεια, από τη νομολογία της περιόδου 1992-2000, συστηματοποιήθηκε, εμπλουτίστηκε και επεκτάθηκε και σε άλλα απειλούμενα με εξαφάνιση είδη (φώκια Monachus, χρυσαετός), αλλά και σε είδη πιο κοινά (λύκος, αλεπού). Σε αυτή την αρχική απόφαση του 1986, καθώς και σε όσες ακολούθησαν, το Δικαστήριο κλήθηκε να δώσει λύση στα προβλήματα που πηγάζουν ιδίως από τις **συγκρούσεις χρήσεων γης και τους περιορισμούς του δικαιώματος της ιδιοκτησίας**, επίσης συνταγματικά προστατευόμενου (άρθ. 17 του Συντάγματος)⁹, ενώ διατυπώνει σκέψεις, στηριζόμενο απ' ευθείας στο άρθρο 24 του Συντάγματος, για τα χωροταξικά σχέδια που ακόμη δεν υπάρχουν, η έλλειψη των οποίων όμως ουδόλως επηρεάζει τον έλεγχο της οικοδομικής δραστηριότητας για λόγους προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος.

Εν σχέσει προς την προστασία του δικαιώματος της ιδιοκτησίας όταν αυτό συγκρούεται με την προστασία της βιοποικιλότητας, το δικαστήριο διατυπώνει την σκέψη «...κατά την παγίαν νομολογίαν του Δικαστηρίου τούτου, **η συνταγματική προστασία της ιδιοκτησίας δεν αποκλείει την δια νόμου επιβολήν περιορισμών εις το περιεχόμενον και την έκτασιν του δικαιώματος της κυριότητος**, εφ' όσον οι περιορισμοί ούτοι θεσπίζονται **χάριν της προστασίας δημοσίου συμφέροντος** επί τη βάσει αντικειμενικών κριτηρίων και δεν καθιστούν αδρανή την ιδιοκτησίαν εν σχέσει προς τον προορισμόν της. [...] οι επίμαχοι όροι και περιορισμοί δομήσεως εις τας περί ων πρόκειται περιοχάς του κόλπου Λαγανά της Νήσου Ζακύνθου και τας πλησίον αυτού κειμένας νησίδας επεβλήθησαν προς **ανάσχεσιν της ραγδαίας πολεοδομικής υποβαθμίσεως** του κόλπου τούτου και προς **προστασίαν σημαντικών τόπων αναπαραγωγής** της θαλασσίας χελώνης "CARETTA-CARETTA" εις τας αμμώδεις ακτάς του ιδίου κόλπου. Χάριν των σκοπών αυτών εκρίθη απαραίτητος, μέχρι της καταρτίσεως του γενικού πολεοδομικού σχεδίου Ζακύνθου, **ο καθορισμός, αυτόθι, ειδικών χρήσεων γης, χαμηλών συντελεστών δομήσεως και ζωνών αυστηρής προστασίας του ειρημένου σπανίου φυσικού είδους, απειλούμενου με εξαφάνισιν εκ της περαιτέρω τουριστικής αναπτύξεως**

⁹ «(1.) Η ιδιοκτησία τελεί υπό την προστασία του κράτους, τα δικαιώματα όμως που απορρέουν από αυτή δεν μπορούν να ασκούνται σε βάρος του γενικού συμφέροντος. (2.) Κανένας δεν στερείται την ιδιοκτησία του, παρά μόνο για δημόσια ωφέλεια που έχει αποδειχθεί με τον προσήκοντα τρόπο, όταν και όπως ο νόμος ορίζει...».

της περιοχής. Με αυτά τα δεδομένα και εν όψει του γεγονότος ότι η επίδικος ρύθμιση αφορά εις περιοχάς εκτός σχεδίου πόλεων, οι οποίες, ως εκ της φύσεώς των, έχουν ως προορισμό την αγροτικήν κ.λπ. εκμετάλλευσιν και όχι την αστικήν (οικοδομικήν) τοιαύτην οι επίμαχοι όροι, επιβληθέντες ως οιονεί ασφαλιστικόν μέτρον χάριν **προδήλου δημοσίου συμφέροντος**, ως είναι ο **έλεγχος της πολεοδομικής αναπτύξεως** της περιοχής και κυρίως την **προστασίαν του φυσικού περιβάλλοντος** δεν δύνανται να θεωρηθούν ότι συνιστούν υπέρμετρον βάρος της ιδιοκτησίας της αιτούσης, μη ανεκτόν υπό του άρθρου 17 του Συντάγματος...», για να διατυπώσει στη συνέχεια ότι «η αναπαραγωγή της θαλασσίας χελώνης δεν συμβιβάζεται με την τουριστικήν ή οικιστικήν ανάπτυξιν πλησίον των περιοχών αναπαραγωγής [...] η προστασία του ειρημένου φυσικού είδους, εμπίπτουσα εις την προστασίαν του φυσικού περιβάλλοντος, την οποίαν επιτάσσει το άρθρον 24 του Συντάγματος, αποτελεί νόμιμον κριτήριον καθορισμού όρων δομήσεως»

Στην υπόθεση της CARETTA-CARETTA, την οποία θα συναντήσουμε και στη συνέχεια, στο **Κεφάλαιο Β.1** της παρούσας μελέτης, το Δικαστήριο προστάτευσε για πρώτη φορά τη **βιοποικιλότητα**, με το άρθρο 24 του Συντάγματος να βρίσκεται στο επίκεντρο μιας διαφοράς συνταγματικού επιπέδου (ιδιοκτησία – βιοποικιλότητα). Πράγματι, όπως θα δούμε και στη συνέχεια, το άρθρο αυτό βρέθηκε στο επίκεντρο συγκρούσεων συνταγματικής τάξης, ιδίως σε σχέση με δικαιώματα περιουσιακής/ιδιοκτησιακής φύσης. Θα δούμε, όμως, στη συνέχεια, πώς το δικαστήριο αντιμετώπισε τις συγκρούσεις αυτές με την εφαρμογή μιας πρωτοποριακής μεθοδολογίας.

Επίμετρο

Συμπερασματικά, **μετά τη διακήρυξη της Στοκχόλμης για το περιβάλλον (1972) και κατόπιν της πρόβλεψης του άρθρου 24 στο Σύνταγμά της (1975), η Ελλάδα έκανε τα πρώτα βήματα για την προστασία του περιβάλλοντος.** Στο σημείο αυτό δεν πρέπει να παραλειφθεί και το εργαλείο που της πρόσφερε ο νόμος 1650/86 «Για την προστασία του περιβάλλοντος». Όμως, τόσο στη χώρα μας όσο και διεθνώς, οι προσδοκίες δεν πραγματοποιήθηκαν. Το περιβαλλοντικό δίκαιο συνέχισε να αναπτύσσεται, αλλά οι δείκτες για την κατάσταση του περιβάλλοντος όλο και χειροτέρευαν, με τα πράγματα να παραμένουν στα χαρτιά. Όλη η επιστημονική πείρα που αποκτήθηκε κατά το διάστημα 1970-1990 και ο προβληματισμός για τη

συμφιλίωση της ιδέας της βελτίωσης του βιοτικού επιπέδου των φτωχών λαών προς την οφθαλμοφανή ανάγκη για την προστασία του περιβάλλοντος, συνέβαλαν εν τέλει στη γένεση της **ευρύτερης ιδέας της βιώσιμης ανάπτυξης στο Ρίο το 1992**. Η παγκόσμια αυτή συνάντηση όλων των λαών της γης, που πραγματοποιήθηκε μέσα σε κλίμα μεγάλου προβληματισμού για τις περιβαλλοντικές καταστροφές και το μέλλον της Γης, κατέληξε στην βαρυσήμαντη Παγκόσμια Διακήρυξη του Ρίο, στην οποία διατυπώνεται ότι **η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης αποτελεί ένα πλαίσιο υπό το πρίσμα του οποίου πρέπει να ερμηνεύονται όλες οι πτυχές του δημοσίου συμφέροντος. Καμία πτυχή του δημοσίου συμφέροντος δεν είναι πιο σημαντική από τη βιώσιμη ανάπτυξη και όλες οι πτυχές του έχουν αυτήν ως όριο**. Υπό τις συνθήκες αυτές, η διακήρυξη του Ρίο (1992) και οι υποδείξεις της Ατζέντα 21, οι συνθήκες Μάαστριχτ (1992) και Άμστερνταμ (1997), δίνουν νέα ευκαιρία στα κράτη και την πολιτική, ενώ προσφέρουν στους έλληνες δικαστές την απαραίτητη νομική βάση για να μεταφέρουν τη νομοθεσία από τη θέση της άμυνας στη θέση της διαμόρφωσης δημόσιας πολιτικής. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, αναπτύσσεται η νομολογία του νέου Τμήματος (Ε') του ΣτΕ, η οποία παρουσιάζεται στο αμέσως επόμενο Κεφάλαιο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β.

Κεφάλαιο Β.1.

Η γόνιμη χρονική περίοδος 1992 – 2000: Η καινοτομία του Ε' Τμήματος του ΣτΕ

Έπειτα από την εξέταση των αποφάσεων του Ε' Τμήματος της περιόδου αυτής, ο μελετητής κατανοεί πώς το Δικαστήριο αντιλαμβάνεται πλέον την έννοια του «περιβάλλοντος», που δεν είναι ακόμη μια λέξη για τη φύση. Η φύση απέκτησε την έννοια του περιβάλλοντος, όταν αυτή έχει πλέον υποστεί σημαντικές αλλαγές από τον άνθρωπο και τα δημιουργήματά του. Η έννοια «περιβάλλον» αποτελεί την πληρέστερη σύλληψη, μέχρι στιγμής, για να περιγράψει κανείς το πεδίο εντός του οποίου διαδραματίζεται η ανθρώπινη περιπέτεια. Λόγω της ανάπτυξης του βιομηχανικού και τεχνολογικού πολιτισμού, ο άνθρωπος μπορεί πια να επεμβαίνει στο περιβάλλον και να το μετασχηματίζει με ρυθμούς γρήγορους, σχεδόν ιλιγγιώδεις, και να το αλλάζει δραστικά. Οι επιπτώσεις αυτού του μετασχηματισμού και η πολυπλοκότητα των σχέσεων μεταξύ των φυσικών και ανθρώπινων συστημάτων, έπρεπε να μελετηθούν με μια **νέα γλώσσα**, που θα διέθετε **υψηλό βαθμό πολυπλοκότητας** και η ίδια ώστε να μπορέσει να περιγράψει με ακρίβεια το αντικείμενο μελέτης της. Η ανάγκη αυτού του εργαλείου, ήταν παραπάνω από προφανής, σε ένα κόσμο συνεχώς εξελισσόμενο και διαρκώς αλληλο-συμπλεκόμενο. Το εργαλείο αυτό προσέφεραν η **συστημική επιστήμη και μεθοδολογία**¹⁰ και ο **διεπιστημονικός διάλογος**.

¹⁰ Η **συστημική μεθοδολογία** είναι ένας βασικός αναπροσανατολισμός της επιστημονικής σκέψης. Αποτελεί ένα διαφορετικό, πληρέστερο τρόπο, για να προσεγγίσουμε τον πολύπλοκο κόσμο που μας περιβάλλει, μια διαφορετική επιστημονική στρατηγική να θέσουμε τα προβλήματα του κόσμου και να επιχειρήσουμε την επίλυσή τους. Με τη μέθοδο αυτή επιτυγχάνεται **πληρέστερη και ακριβέστερη σύλληψη της πραγματικότητας** (ολιστική) και των **κοινωνικών συστημάτων**, τα οποία είναι πολυσύνθετα και **πολυαξιακά**. Η συστημική μεθοδολογία πέρα από τη **γνώση**, είναι στενά δεμένη και με την **πράξη**, από την οποία αντλεί την απόδειξη του επιστημονικού κύρους. Μελετά το αντικείμενό της σαν **Σύνολο**, σε αντίθεση με την παραδοσιακή μέθοδο η οποία το αναλύει (το διασπά) στα μέρη που το αποτελούν. Με την διαρκώς αυξανόμενη επιστημονική εξειδίκευση, οι επιστήμονες κατόρθωσαν να συσσωρεύσουν μεγάλες ποσότητες πληροφορίας, όμως αρκετή από την πληροφορία αυτή δεν μετασχηματίστηκε σε σημαντική γνώση, είτε λόγω υπερβολικής εξειδίκευσης, είτε λόγω έλλειψης μιας κοινής γλώσσας επικοινωνίας των επιστημόνων μεταξύ τους. Έτσι, η συστημική μεθοδολογία προέκυψε ως ανάγκη για την **ενότητα της επιστήμης** και την έκφραση της **συνθετικής σκέψης** (βλ. Ελληνική Ομάς Συστημάτων, (1986), Επιμέλεια Δεκλερής Μ., *Συστημική Θεωρία* Αθήνα-Κομοτηνή: εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα).

Το διάστημα 1992–2000 η Ελλάδα αποκτά πρωταγωνιστικό ρόλο στον τομέα του περιβάλλοντος και της βιωσιμότητας. Αυτό δεν έγινε καθόλου τυχαία και οφείλεται, ιδίως, στη νομολογία του Ε΄ Τμήματος του Συμβουλίου της Επικρατείας, βασικό χαρακτηριστικό της οποίας είναι η διαμόρφωση ενός πλήρους συστήματος γενικών αρχών που καλύπτουν όλα τα μείζονα ζητήματα που αφορούν στη νομική προστασία του περιβάλλοντος και της βιώσιμης ανάπτυξης ή «αιεφορίας», όπως αυτή διατυπώνεται στο άρθ. 24 του Συντάγματος. Η ελληνική **καινοτομία** οφειλόταν, όπως προαναφέρθηκε, στην αξιοποίηση του διεπιστημονικού διαλόγου και, κυρίως, στη χρήση της **συστημικής μεθοδολογίας** από το Δικαστήριο, που κατέστησαν εφικτό το **σχεδιασμό μοντέλων** που απεικονίζουν επακριβώς την περίπλοκη αλληλεπίδραση ανάμεσα στα ανθρωπογενή συστήματα και τα φυσικά οικοσυστήματα. Τα μοντέλα αυτά επέτρεψαν στο Δικαστήριο να εξετάζει όλους τους παράγοντες που εμπλέκονται στα περίπλοκα δημόσια προβλήματα που παρουσιάστηκαν ενώπιόν του και τις μεταξύ τους σχέσεις και να ανακαλύπτει την καρδιά του προβλήματος και του **πραγματικού διακυβεύματος**. Αυτά τα συστημικά μοντέλα, εν τέλει, προσέφεραν την επιστημονική βάση της βιώσιμης ανάπτυξης και επέτρεψαν την ενσωμάτωση των κριτηρίων βιωσιμότητας στις δημόσιες πολιτικές. Από την άλλη, τα ίδια μοντέλα κατέστησαν εφικτή τη διαμόρφωση ενός δυναμικού δικαίου για το περιβάλλον και τη βιωσιμότητα, εφόσον η βιώσιμη ανάπτυξη δεν είναι στατική ούτε δεδομένη μέσα από δογματικές θέσεις, αλλά είναι πάντοτε υπό διαμόρφωση. Με τον τρόπο αυτό, η βιώσιμη ανάπτυξη δεν αποτελεί απλώς μια διαδικασία χωρίς σκοπό, αλλά αποκτά στόχο και όραμα ως διαδικασία μετάβασης από την «παλιά» κοινωνία της αφθονίας στην βιώσιμη κοινωνία. Με βάση την πεποίθηση ότι ένα σύστημα δικαίου πρέπει να είναι ένα ζωντανό σύστημα που στηρίζεται στη λογική και την επιστήμη, το Ε΄ Τμήμα του Συμβουλίου της Επικρατείας εμπλούτισε το δίκαιο περιβάλλοντος με ένα συμπαγές σύστημα αποφάσεων που δεν άφηνε χώρο για ασαφείς, απρογραμμάτιστες, σημειακές, αποσπασματικές ή και πελατειακές πρακτικές.

Το Δικαστήριο σύντομα¹¹ πέτυχε να διατυπώσει ένα σύστημα γενικών αρχών βιώσιμης ανάπτυξης που του επέτρεψε να **εμπλουτίσει την έννοια του δημοσίου συμφέροντος για την προστασία του φυσικού, πολιτιστικού και κοινωνικού κεφαλαίου**, να προσφέρει στη Διοίκηση και την κοινωνία των πολιτών πολλές

¹¹ Δεκλερής Μ., (1996), «Ο Δωδεκάδελτος του Περιβάλλοντος» Νόμος+Φύση, Βιβλιοθήκη Περιβαλλοντικού Δικαίου, Αθήνα: εκδ. Αντ. Σάκκουλα.

γνώσεις για το περιβάλλον και τους κινδύνους που το απειλούν, καθώς και να επηρεάσει στις δημόσιες πολιτικές. Έτσι, **στα μέσα της δεκαετίας 1990-2000**, η **Νομολογία** του Ε' Τμήματος του ΣτΕ, ερμηνεύοντας το **άρθρο 24** του Συντάγματος υπό το φως της Διακήρυξης του Ρίο¹² και της Agenda 21¹³, καθώς και των Συνθηκών **Μάαστριχτ** (1992)¹⁴ και **Άμστερνταμ** (1997)¹⁵, διατύπωσε τις **δώδεκα βασικές Αρχές για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη**, οι οποίες μπορούν να αναπτυχθούν, να εξειδικευθούν και να δώσουν ζωή σε πρόσθετες αρχές σε σχέση με συγκεκριμένα δημόσια προβλήματα.

Οι Γενικές Αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης

Προϊόν της πλούσιας νομολογίας του Δικαστηρίου, αυτές οι δώδεκα βασικές αρχές για τη βιώσιμη ανάπτυξη παρουσιάστηκαν συστηματικά το 1996 στον *Δωδεκάδελτο του Περιβάλλοντος*, από τον οποίο παραθέτουμε: «Ο Δωδεκάδελτος Νόμος (5^{ος} αι. π.Χ.) ήταν ο Κώδικας του Ρωμαϊκού Δικαίου, όταν ο άνθρωπος άρχισε να εξουσιάζει την γη. Οι δώδεκα δέλτοι, αποτέλεσμα της διαμάχης των πληβείων με τους πατρικίους, αποτέλεσαν τους βασικούς κανόνες που χρειαζόνταν τότε οι άνθρωποι για να ρυθμίσουν τη συμβίωσή τους. Όμως σήμερα, η **βιώσιμη ανάπτυξη** δεν μπορεί να αφορά την ρύθμιση των σχέσεων στην εξουσίαση της γης, αλλά την αρμονική συνεργασία των ανθρώπων και της φύσης. Οι 12 αυτές γενικές αρχές για την πορεία της ανθρωπότητας προς τη βιώσιμη ανάπτυξη, ίσως αποτελούν το λίκνο για το νέο Δωδεκάδελτο που είναι απαραίτητος γι' αυτή τη συνεργασία».

1. **Αρχή Δημόσιας Οικολογικής Τάξης:** Σύμφωνα με την αρχή αυτή, η βιώσιμη ανάπτυξη είναι ευθύνη του Κράτους. Θεσπίζεται ένα σύστημα ελέγχου ο

¹² Η *Διακήρυξη του Ρίο για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη* εξηγγέλθη στην Παγκόσμια Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών, στο Ρίο Ντε Τζανέιρο (1992). [Earth Summit, UN Conference on Environment and Development].
Το κείμενο της Διακήρυξης: <https://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-1annex1.htm>

¹³ Agenda 21: Στρατηγικό Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη
Το κείμενο: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>

¹⁴ Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση η οποία περιέχει διατάξεις για την προστασία του περιβάλλοντος (στο άρθρο 130 P) και στην Ελλάδα κυρώθηκε με τον νόμο 2077/1992.
<http://www.europarl.europa.eu/about-parliament/el/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/maastricht-treaty>
Το κείμενο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:11992M/TXT&from=EL>

¹⁵ Τροποποίησε τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση και υπογράφηκε το 1997 στο Άμστερνταμ.
Το κείμενο: https://europa.eu/european-union/sites/europa.eu/files/docs/body/treaty_of_amsterdam_el.pdf

υποχρεωτικός χαρακτήρας του οποίου αποβλέπει στο **δημόσιο συμφέρον όχι μόνον της παρούσας γενιάς, αλλά και των επομένων.**

2. Αρχή **Βιωσιμότητας** / βιώσιμης ανάπτυξης: Η αρχή αυτή προστατεύει το φυσικό κεφάλαιο από περαιτέρω υποβάθμιση ή μείωση και επιβάλλει την εναρμόνιση όλων των δημόσιων πολιτικών προς αυτή την κατεύθυνση.
3. Αρχή **Φέρουσας Ικανότητας**: Η φέρουσα ικανότητα αναφέρεται τόσο στα ανθρωπογενή συστήματα όσο και στα οικοσυστήματα, επιβάλλοντας το σεβασμό των τελευταίων, με στόχο την πρόληψη κατασκευής θνησιγενών υπερτροφικών συστημάτων, που συμπαρασύρουν στην αποσύνθεσή τους τα οικοσυστήματα.
4. Αρχή **Υποχρεωτικής Αποκατάστασης Διαταραχθέντων Οικοσυστημάτων**: Η αρχή αυτή επιμένει στην αποτροπή της περαιτέρω μείωσης ή υποβάθμισης του φυσικού κεφαλαίου, επιβάλλοντας την αποκατάσταση του οικοσυστήματος που έχει διαταραχθεί, όπου είναι ακόμα εφικτή.
5. Αρχή **Προστασίας Βιοποικιλότητας**: Η αρχή αυτή αξιώνει τη διατήρηση της ισορροπίας των οικοσυστημάτων και την προστασία της βιοποικιλότητας.
6. Αρχή **Κοινής Φυσικής Κληρονομιάς**: Ο ζωτικός πυρήνας του φυσικού κεφαλαίου αφορά όχι μόνο τις παρούσες αλλά και τις επόμενες γενεές και η αρχή αυτή επιδιώκει ακριβώς τη διασφάλισή του.
7. Αρχή **Ήπιας Ανάπτυξης Ευπαθών Οικοσυστημάτων**: Τα ευπαθή οικοσυστήματα (αισθητικά δάση, ακτές, νησιά, οικότοποι κ.λπ.) αποσταθεροποιούνται εύκολα και επιδέχονται μόνο ήπια ανάπτυξη και σύμφωνα προς τον προορισμό τους.
8. Αρχή **Χωροταξίας**: Ο έλεγχος και η επιτήρηση της ευστάθειας των ανθρωπογενών συστημάτων και οικοσυστημάτων προβλέπεται μέσα από έναν συνολικό σχεδιασμό της δράσης του ανθρώπου στο χώρο.
9. Αρχή **Πολιτιστικής Κληρονομιάς**: Η ποιότητα του πνευματικού χαρακτήρα της ανάπτυξης απασχολεί την αρχή της πολιτιστικής κληρονομιάς, με γνώμονα τη σταθερή συνέχεια των ανθρωπογενών συστημάτων.
10. Αρχή **Βιώσιμου Αστικού Περιβάλλοντος**: Η αρχή αυτή αφορά την ποιότητα της ζωής στην πόλη, η οποία επιτυγχάνεται κυρίως μέσα από την ανάσχεση και αναστροφή της παρακμής των σύγχρονων οικισμών στις μεγαπόλεις.
11. Αρχή **φυσικού κάλλους** / αισθητικής αξίας της φύσης: Η αρχή αυτή αφορά την ποιότητα της ανάπτυξης και δίνει έμφαση στην ικανοποίηση των αισθητικών αναγκών του ανθρώπου.

12. Αρχή **Οικολογικής Συνείδησης**: Η τελευταία αυτή αρχή ασχολείται με την ανάπτυξη της οικολογικής συνείδησης και ενός υγιούς συστήματος αξιών.

Εν τέλει, η ελληνική νομολογία διατύπωσε έναν **ακριβή νομικό ορισμό** της βιώσιμης ανάπτυξης, σε αντίθεση με διάφορες ασαφείς διατυπώσεις και αναφορές στους τρεις πυλώνες της βιώσιμης ανάπτυξης: οικονομικό, κοινωνικό και περιβαλλοντικό. Έτσι, η **βιώσιμη ανάπτυξη** διατυπώνεται ως **αρμονική συνεξέλιξη των ανθρωπογενών και φυσικών συστημάτων και ως αναπροσανατολισμός της δράσης του ανθρώπου, ώστε το δικαίωμα των λαών στην ανάπτυξη να ανταποκρίνεται δίκαια στις ανάγκες τους, αναπτυξιακές και περιβαλλοντικές, τόσο της σημερινής γενιάς, όσο και των μελλουσών.**

Κύρια ευθύνη και καθήκον του κράτους είναι να καθοδηγήσει την κοινωνία προς τους στόχους της βιώσιμης ανάπτυξης. Η **βιώσιμη ανάπτυξη είναι ένα υποχρεωτικό νομικό καθεστώς το οποίο εδράζεται σε ανώτερα επίπεδα νομιμότητας (Διεθνές Δίκαιο και Σύνταγμα)** και δεν μπορεί να παρεμποδιστεί ή να παρακαμφθεί από οποιαδήποτε πολιτική συγκυρία ή οικονομική θεωρία.

Δίκαιο Βιώσιμης Ανάπτυξης - Δίκαιο Περιβάλλοντος

Καθώς η Μελέτη αυτή θα ασχοληθεί με τα πολύπλοκα ζητήματα που αφορούν το **δημόσιο συμφέρον** και τη **βιώσιμη ανάπτυξη**, και μάλιστα υπό την σκοπιά την εξέλιξης της νομολογίας, είναι σκόπιμο να αποσαφηνιστούν μερικά ζητήματα.

Το **Δίκαιο της Βιώσιμης Ανάπτυξης**¹⁶ δεν πρέπει να συγχέεται με το **Δίκαιο του Περιβάλλοντος**, διότι το πρώτο περιλαμβάνει μεν στον πυρήνα του και το δεύτερο, έχει όμως πολύ ευρύτερο περιεχόμενο, το οποίο διέπει όλες τις αποφάσεις και πράξεις του ανθρώπου, δημόσιες και ιδιωτικές. Η περιβαλλοντική προστασία εξηγγέλθη για πρώτη φορά με την Παγκόσμια Διακήρυξη της **Στοκχόλμης** (1972), ενώ η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης θεσπίστηκε 20 χρόνια αργότερα, με την Παγκόσμια Διακήρυξη του **Ρίο** (1992).

Η χρονική αυτή διαφορά παρατηρείται και στις εξελίξεις στην Ελλάδα, όπου η προστασία του περιβάλλοντος θεσπίστηκε για πρώτη φορά στο **Σύνταγμα** του **1975** με το **άρθρο 24**, ενώ η αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης (ή αειφορίας) προστέθηκε στο

¹⁶ Δεκλερής Μ., *Το Δίκαιο της Βιωσίμου Αναπτύξεως* (2000), Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα

άρθρο αυτό το **2001**, κατά την **αναθεώρηση του Συντάγματος**, και αφού είχε εν τω μεταξύ εφαρμοσθεί από την **Νομολογία** του Ε' Τμήματος του ΣτΕ.

Το **Δίκαιο της Βιώσιμης Ανάπτυξης** μεταφέρθηκε από το Διεθνές Δίκαιο στο Ευρωπαϊκό Δίκαιο¹⁷ με τις **Συνθήκες Μάαστριχτ** (1992) και **Άμστερνταμ** (1997). Στην ανάπτυξη του Δικαίου της Βιώσιμης Ανάπτυξης διαδραμάτισε αποφασιστικό ρόλο η νομολογία ΣτΕ (Ε' Τμήμα), ιδίως κατά το διάστημα 1992-2000.

Συνοπτική παρουσίαση του έργου του Ε' Τμήματος του ΣτΕ (1992-2000)

Κατ' εφαρμογή των επιταγών της βιώσιμης ανάπτυξης, η νομολογία της περιόδου αυτής αποσαφήνισε ζητήματα βιωσιμότητας και διατύπωσε καθαρές και τεκμηριωμένες απόψεις σε ένα μεγάλο πλήθος κρίσιμων ζητημάτων. Ο κατάλογος που ακολουθεί είναι πολύ μικρός μπροστά σε αυτό το έργο. Ενδεικτικά: Επεσήμανε στη διοίκηση ότι η βιώσιμη ανάπτυξη είναι συνδεδεμένη με τη μελέτη των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, η οποία πρέπει να προηγείται κάθε ανθρώπινης παρέμβασης στο περιβάλλον. Στην υπόθεση του Αχελώου, υπογράμμισε την αναγκαιότητα συστημικής μελέτης των επιπτώσεων του έργου στο σύνολο του περιβάλλοντος. Διατύπωσε ότι βιώσιμη βιομηχανία είναι η μη ρυπαίνουσα και ότι ο ρυπαίνων πληρώνει. Στην υπόθεση της περιφερειακής λεωφόρου του Υμηττού, αποφάνθηκε ότι η έγκριση των περιβαλλοντικών όρων με νόμο είναι υποκατάσταση της Διοίκησης και παραβιάζει κατάφωρα την αρχή της διάκρισης των εξουσιών. Κατά την εφαρμογή της αρχής της φέρουσας ικανότητας, επέστησε την προσοχή στο πεπερασμένο της αντοχής των οικοσυστημάτων. Επεσήμανε την υποχρέωση υλοποίησης του χωροταξικού σχεδιασμού της χώρας σε εύλογο χρόνο και επέτρεψε την ίδρυση οικισμών μόνον εντός ευρύτερου χωροταξικού σχεδιασμού. Διατύπωσε ότι ο χωροταξικός σχεδιασμός της χώρας πρέπει να γίνει με σκοπό την προστασία του περιβάλλοντος, λαμβανομένης υπόψη της φέρουσας ικανότητας των οικοσυστημάτων. Διαμόρφωσε τις αρχές του βιώσιμου τουρισμού, υπό την έννοια της ορθολογικής κατανομής των τουριστικών δραστηριοτήτων στο σύνολο του ελλαδικού χώρου. Αξιοποιώντας την δυνατότητα αυτοψίας / πραγματογνωμοσύνης, διενήργησε σεισμική έρευνα στην Κεφαλλονιά, απαίτησε επιστημονική έρευνα για την επίδραση των ηλεκτρομαγνητικών πεδίων στην υγεία (Κρυονέρι) καθώς και συστημική

¹⁷ Decleris M., (2000), *The Law of Sustainable Development, General Principles* Luxembourg: European Commission, Environment Directorate-General.

περιβαλλοντική μελέτη στην υπόθεση του Αχελώου. Κατέστησε σαφές στη Διοίκηση ότι αυτή έχει υποχρέωση αποκατάστασης των οικοσυστημάτων που έχουν διαταραχθεί (υγρότοπος Αγ. Ιωάννη Τήνου, Αμβρακικός κόλπος κ.λπ.). Παρέσχε προστασία στην ποικιλία των ειδών (βιοποικιλότητα) και στα ενδιαιτήματά τους (βιότοποι Δέλτα ποταμού Νέστου, θαλάσσιο πάρκο Βορείων Σποράδων, Caretta-Caretta, Monachus-Monachus, φαιά άρκτος κ.λπ.), ενώ ρύθμισε και τους όρους θήρας και αλιείας. Υποχρέωσε τη Διοίκηση να οριοθετήσει τα ρέματα και τις κοίτες των ποταμών. Την υποχρέωσε, επίσης, να σεβασθεί την αρχή της ήπιας ανάπτυξης των ευπαθών οικοσυστημάτων, τη διαφύλαξη των δασών, των ακτών, αλλά και εν γένει του περιβάλλοντος και για τις μέλλουσες γενεές. Επέβαλε την τήρηση της αρχής «το άπαξ δάσος πάντα δάσος», έκρινε ανεπίτρεπτη τη μεταβολή των δασικών και γεωργικών ζωνών στην Πεντέλη, ενώ η εξυγίανση του ορεινού όγκου του Αιγάλεω κρίθηκε ως υψίστης σημασίας για το λεκανοπέδιο της Αττικής. Προστάτευσε την περιοχή του Αγίου Όρους ως ιδιαίτερου κάλλους, τα μικρά νησιά, τη Λίμνη Βουλιαγμένης, το απολιθωμένο δάσος της Λέσβου, τους υγροβιότοπους. Επέβαλε την ήπια τουριστική και οικιστική ανάπτυξη των παραδοσιακών οικισμών. Διεύρυνε την αρχή της Πολιτιστικής Κληρονομιάς (σύμφωνα με τις παρ. 1 και 6 του άρθ. 24 του Συντάγματος και του άρθ. 3 της Σύμβασης της Γρανάδας), σε μια σειρά από αποφάσεις για το Δελφικό τοπίο, το Ελλάνιον Όρος, τους παραδοσιακούς οικισμούς Ρεθύμνου, τα νησιά Πάτμο, Σίφνο, Ύδρα, τον αρχαιολογικό χώρο Ραμνούντας κ.ά.)

Από την εξαιρετικά γόνιμη αυτή περίοδο του Ε' Τμήματος του ΣτΕ επελέγησαν να μελετηθούν συγκεκριμένες Αποφάσεις και Πρακτικά Επεξεργασίας στα οποία το δικαστήριο διατύπωσε πρωτοποριακές σκέψεις που εμπλούτισαν τις γνώσεις μας για τα περιβαλλοντικά προβλήματα και την αντιμετώπισή τους. Ειδικότερα, επελέγησαν αποφάσεις που αναπτύσσουν γενικότερα ζητήματα βιώσιμης ανάπτυξης, φέρουσας ικανότητας, αποκατάστασης διαταραχθέντων οικοσυστημάτων, βιοποικιλότητας, ήπιας ανάπτυξης ευπαθών οικοσυστημάτων, χωροταξίας, ως ακολούθως: **Αποφάσεις** 2805/1997 (ενεργειακό σύστημα για τα μικρά νησιά), 4503/1997 (μεταφορά ηλεκτρικής ενέργειας υψηλής τάσης), 772/1998 (βιώσιμη μεταλλεία), 637/1998 (προστασία ακτογραμμής και τοπίου), 330/1999 (προστασία γεωργικής γης), 1821/1995 (Ολ.) (προστασία Caretta-Caretta), 2731/1997 (προστασία φαιάς άρκτου), 2435/1993 (μεταβολή του προορισμού των δασών), 1790/1999 (απαγόρευση πίστας αγώνων στην ακτή Αγίου Κοσμά Σαρωνικού), 3346/1999 (αγκυροβόλια και χωροταξικός σχεδιασμός), ΣτΕ

4033/1998 (οδικό δίκτυο-ορθολογικός χωροταξικός σχεδιασμός) και **Πρακτικά Επεξεργασίας ΣτΕ**: ΠΕ 609/1996 (προστασία ελαιώνων), ΠΕ 213/1999 (γεωργική γη), ΠΕ 273/1998 (οικιστικές πιέσεις - φέρουσα ικανότητα νησιού), ΠΕ 311/1997 (νέοι οικισμοί και βιώσιμη οικιστική ανάπτυξη), ΠΕ 265/1997 (χρήσεις γης στα οικοσυστήματα Λαυρεωτικής), ΠΕ 668/1995 (τουριστικοί λιμένες σκαφών αναψυχής/μαρίνες), ΠΕ 105/1993 (προστασία δασών και κοινωφελής σκοπός), ΠΕ 314/1995 (όρος Αιγάλεω - δασικές εκτάσεις), ΠΕ 40/1999 (αναδασωτέα έκταση δεν διατίθεται για άλλο σκοπό πλην της αναδάσωσης).

-Βιώσιμη Ανάπτυξη

Ο τελικός σκοπός της βιώσιμης ανάπτυξης, σύμφωνα με το πνεύμα των αποφάσεων που ακολουθούν, είναι η αρμονική σχέση ανθρωπογενών συστημάτων και οικοσυστημάτων και η αρμονική συνεξέλιξη και των δύο. Η κατάργηση των τομεακών πολιτικών, η εναρμόνιση όλων των δημοσίων πολιτικών και η ευθυγράμμιση των ιδιωτικών αποφάσεων και πράξεων αποτελούν αναγκαία προϋπόθεση για την επίτευξη του στόχου της βιώσιμης ανάπτυξης, η οποία, στην σωστή σύλληψή της, δεν εξαντλείται μόνο στο περιβαλλοντικό κριτήριο, αλλά κατέχει μια νέα θέση στη δικαιοσύνη.

Βιώσιμες είναι οι αποφάσεις και πράξεις που δεν θέτουν σε κίνδυνο το φυσικό, πολιτιστικό και κοινωνικό κεφάλαιο της κοινωνίας. Το **Φυσικό** κεφάλαιο είναι το σύνολο των οικοσυστημάτων στα οποία οργανώνονται και αναπτύσσονται τα έμβια συστήματα, το **Πολιτιστικό** κεφάλαιο είναι η πολιτιστική κληρονομιά (ορισμός διατυπώθηκε στη Σύμβαση της Γρανάδας¹⁸), το **Κοινωνικό** κεφάλαιο περιλαμβάνει τις αξίες του ανθρωπισμού και της αλληλεγγύης και τους θεσμούς τους (περίθαλψη, ασφάλιση κ.λπ.). Τα τρία αυτά κεφάλαια αποτελούν τις αναγκαίες προϋποθέσεις για την αξιοπρεπή διαβίωση του ανθρώπου και πρέπει να αναπτύσσονται και να αυξάνονται, τυχόν δε στασιμότητα ή μείωσή τους σημαίνει στασιμότητα ή οπισθοδρόμηση της κοινωνίας. Κάθε ενέργεια (π.χ. πρόσκαιρη παραγωγή υλικού πλούτου) που τυχόν θέτει σε κίνδυνο το φυσικό, πολιτιστικό ή κοινωνικό κεφάλαιο, σημαίνει απομάκρυνση από τη βιώσιμη ανάπτυξη. Ενώσω η

¹⁸ Η Σύμβαση της Γρανάδας υπογράφηκε στις 3 Οκτ. 1985 από το Συμβούλιο της Ευρώπης. Στην Ελλάδα κυρώθηκε το 1992 (ΦΕΚ 13/04/1992).

Ιστότοπος: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/121>

Το κείμενο: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168007a087>

οικολογική κρίση είναι ακόμη ανεξέλεγκτη, κάθε μείωση ή υποβάθμιση του φυσικού κεφαλαίου είναι ανεπίτρεπτη. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο έθεσε τους όρους και τις προϋποθέσεις για τη βιωσιμότητα της δράσης του ανθρώπου, σε διάφορους παραγωγικούς τομείς (γεωργία, μεταποίηση, βιομηχανία, μεταφορές, παραγωγή ενέργειας, τουρισμός, υποδομές κ.λπ.).

Απόφαση ΣτΕ (Ε') 2805/1997

Βιώσιμο ενεργειακό σύστημα για τα μικρά νησιά

Το βιώσιμο ενεργειακό σύστημα για τα μικρά νησιά στηρίζεται σε τοπικές πηγές, φιλικές προς το περιβάλλον. Αυτή είναι η βασική από μια σειρά από σημαντικές σκέψεις που διατυπώνονται στην απόφαση, η οποία έκρινε το ζήτημα μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας υψηλής τάσης για τη σύνδεση των νησιών.

Για το δικαστήριο, **ο κανόνας της βιώσιμης ανάπτυξης είναι θεμελιώδης** και προκύπτει από τον συνδυασμό των άρθρων 24 και 106 του Συντάγματος, των άρθρων 2 και 130P¹⁹ της Συνθήκης του Maastricht (που κυρώθηκε με το Νόμο 2077/1992), ερμηνευόμενων υπό το φως των διατάξεων της Agenda '21 (Ρίο, 1992). «Κατά τον κανόνα τούτον», συνεχίζει η σκέψη του Δικαστηρίου, **«πάσα δημοσία πολιτική, γενική ή ειδική, και πάσα διοικητική ή τεχνική παρέμβασις του κράτους εις το ανθρωπογενές και εις το φυσικόν περιβάλλον δέον να έχει ενσωματώσει τα**

¹⁹ Άρθρο 130 P

1. Η πολιτική της Κοινότητας στον τομέα του περιβάλλοντος συμβάλλει στην επιδίωξη των εξής στόχων: τη διατήρηση, προστασία και βελτίωση της ποιότητας του περιβάλλοντος, την προστασία της υγείας του ανθρώπου, τη συνετή και ορθολογική χρησιμοποίηση των φυσικών πόρων, την προώθηση, σε διεθνές επίπεδο, μέτρων για την αντιμετώπιση των περιφερειακών ή παγκόσμιων περιβαλλοντικών προβλημάτων.

2. Η πολιτική της Κοινότητας στον τομέα του περιβάλλοντος αποβλέπει σε υψηλό επίπεδο προστασίας και λαμβάνει υπόψη την ποικιλομορφία των καταστάσεων στις διάφορες περιοχές της Κοινότητας. Στηρίζεται στις αρχές της προφύλαξης και της προληπτικής δράσης, της επανόρθωσης των καταστροφών του περιβάλλοντος, κατά προτεραιότητα στην πηγή, καθώς και στην αρχή "ο ρυπαίνων πληρώνει". Οι ανάγκες στον τομέα της προστασίας του περιβάλλοντος πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στον καθορισμό και την εφαρμογή των άλλων πολιτικών της Κοινότητας. Στα πλαίσια αυτά, τα μέτρα εναρμόνισης που ανταποκρίνονται στις προαναφερόμενες ανάγκες περιλαμβάνουν, όπου ενδείκνυται, ρήτρα διασφάλισης που εξουσιοδοτεί τα κράτη μέλη να λαμβάνουν, για μη οικονομικούς περιβαλλοντικούς λόγους, προσωρινά μέτρα υποκειμένα σε κοινοτική διαδικασία ελέγχου.

3. Κατά την εκπόνηση της πολιτικής της στον τομέα του περιβάλλοντος, η Κοινότητα λαμβάνει υπόψη: τα διαθέσιμα επιστημονικά και τεχνικά δεδομένα, τις συνθήκες του περιβάλλοντος στις διάφορες περιοχές της Κοινότητας, τα πλεονεκτήματα και τις επιβαρύνσεις που μπορούν να προκύψουν από τη δράση ή την απουσία δράσης, την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη της Κοινότητας στο σύνολο της και την ισόρροπη ανάπτυξη των περιοχών της.

προσέχοντα κριτήρια προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος εκ των οποίων και δέον να διέπεται κατά πρώτον λόγον, ούτως ώστε να διασφαλίζεται η αρχή της προλήψεως της βλάβης του περιβάλλοντος, η δε διά των κριτηρίων τούτων παρεχομένη προστασία να είναι πλήρης και αποτελεσματική. **Η τήρησις του ανωτέρω θεμελιώδους κανόνος είναι ευθύνη του δικαστού.** Εξ άλλου, ο ανωτέρω θεμελιώδης κανών ισχύει και διά τα πάσης φύσεως τεχνικά έργα, εκτελούμενα υπό του κράτους ή του δημοσίου εν γένει τομέως, εις τρόπον ώστε να είναι επιτρεπτά όχι απλώς τα τεχνικώς εφικτά, ενδεχομένως δε και οικονομικώς συμφέροντα έργα, αλλά μόνον τα εξ αυτών βιώσιμα, ήτοι μόνον εκείνα που είναι φιλικά προς το περιβάλλον εν τη εννοία ότι δύνανται να συνυπάρξουν με αυτό χωρίς να το βλάπτουν βραχυπροθέσμως ή μακροπροθέσμως».

Είναι σαφές το πρόταγμα που η απόφαση αυτή επιφυλάσσει για την **βιώσιμη ανάπτυξη, ως πτυχή δημοσίου συμφέροντος, έναντι του τεχνικώς εφικτού ή του οικονομικώς επωφελούς, ενός τεχνικού έργου, ζητώντας παράλληλα από τη Διοίκηση να έχει ενσωματώσει** στις αποφάσεις της τα αρμόζοντα κριτήρια προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος.

Η συγκεκριμένη υπόθεση αφορούσε στη χωροθέτηση εναέριας γραμμής μεταφοράς ηλεκτρικής ενεργείας υψηλής τάσης για τη σύνδεση των νησιών Άνδρου, Τήνου, Μυκόνου και Σύρου με το Εθνικό Διασυνδεδεμένο Σύστημα μέσω Ευβοίας.

Το δικαστήριο διατυπώνει την άποψη ότι τα μικρά **νησιά** είναι **ευπαθή απομονωμένα** οικοσυστήματα και ο σεβασμός των ορίων της **φέρουσας ικανότητάς** τους²⁰ έχει κρίσιμη σημασία για βιωσιμότητά τους ως απομονωμένων ευπαθών οικοσυστημάτων. Τα όρια αυτά είναι τοπικά και αντικειμενικά, δεν εκτείνονται, δεν εξαρτώνται από υποκειμενικές εκτιμήσεις (είναι μετρήσιμα), δεν εξουδετερώνονται με τεχνικά έργα (όπως η διασύνδεση), η δε αγνόηση ή υπέρβασή της συνεπάγεται, αργά ή γρήγορα, την αποσταθεροποίηση και αποδιοργάνωσή τους. Περαιτέρω, επιτάσσει την **εξοικονόμηση ενέργειας** και την **διαχείριση ζήτησης** ώστε αυτή να προσαρμόζεται στις δυνατότητες του υπάρχοντος δικτύου, ενώ επισημαίνει ότι η **διασύνδεση** με το εθνικό σύστημα **αλλάζει τη φύση του νησιού**, μετατρέποντάς του από απομονωμένο σύστημα σε προέκταση της ξηράς. Η σημαντική αυτή απόφαση δεν παραλείπει να αναφερθεί στην **αισθητική αξία** των μικρών νησιών όπως η Άνδρος, Τήνος, Μύκονος και Σύρος, το **τοπίο** των οποίων πρέπει να προστατευθεί

²⁰ Ειδικώς για την **φέρουσα ικανότητα**, γίνεται λόγος κατωτέρω, στο οικείο μέρος.

από την εγκατάσταση πυλώνων υψηλής τάσης, ενώ συμπεριλαμβάνει τα νησιά, ιδίως τις Κυκλάδες, στο **πολιτιστικό κεφάλαιο** της χώρας.

Λόγω της βαρύνουσας σημασίας της απόφασης, μεταφέρονται αποσπάσματα την κρίσιμων σκέψεων 6 και 7:

«(6) ...Εις τα αντικειμενικά όρια της φερούσης ικανότητας των μικρών νήσων ανήκουν ιδίως οι οικείαι πηγαί ενεργείας, οι οποίαι πρέπει να παραμένουν κατά βάσιν τοπικά και φιλικά προς το περιβάλλον. Τοιουτοτρόπως, το ενεργειακόν σύστημα της μικράς νήσου καθίσταται ο ασφαλής οδηγός διά τον καθορισμόν της φύσεως και του επιτρεπτού βαθμού της βιωσίμου αναπτύξεως αυτής. Οι μικραί νήσοι ανέχονται μόνον ήπιον ενεργειακόν σύστημα και μόνον τούτο διασφαλίζει την βιωσιμότητά των. Το ήπιον δε ενεργειακόν σύστημα είναι πάντοτε τοπικόν, χαμηλής έως μεσαίας τάσεως και τεχνολογίας φιλικής προς το περιβάλλον. [...] το ήπιον και βιώσιμον ενεργειακόν σύστημα μικράς νήσου δεν προσδιορίζεται απλώς και μόνον επί τη βάσει της προβλεπομένης ζητήσεως ενεργείας και των τεχνικών δυνατοτήτων, αλλ' αντιστρόφως, πρέπει να συνιστά το **απαραίτητον όριον της ζητήσεως, η οποία δέον να προσαρμόζεται προς τας δυνατότητας του τοπικού δικτύου** με συμπληρωματικές μεθόδους και πρακτικάς διατηρήσεως και εξοικονομήσεως ενεργείας. Υπό την έννοιαν αυτήν, **ήπιον και βιώσιμον ηλεκτρικόν δίκτυον μικράς νήσου δεν δύναται ποτέ να είναι μείζον δίκτυον υψηλής τάσεως**. Διότι τούτο, **βιάζον την μικράν νήσον εις τάξιν απλής προεκτάσεως της ξηράς**, αποτελεί, καθ' εαυτό, υποδομήν αγρίας αναπτύξεως καταστρατηγούσαν τα όρια της φερούσης ικανότητας του αντιστοίχου οικοσυστήματος και συνεπαγομένην τελικώς την **αποδιάρθρωσιν του νησιωτικού "μικροκόσμου"**. Τοιουτοτρόπως, μείζον ηλεκτρικόν δίκτυον υψηλής τάσεως αποτελεί, προκειμένου περί μικράς νήσου, μη περιβαλλοντικώς υγιή τεχνολογίαν, διότι αντιστρατεύεται και βλάπτει την βιωσιμότητα της νήσου, ως ιδιαιτέρου και αυτοτελούς οικοσυστήματος. Το ζήτημα δε τούτο, απτόμενον ευθέως της βιωσιμότητος των μικρών νήσων, είναι προεχόντως νομικόν και η από της απόψεως ταύτης προστασία των νήσων τούτων, ως ουσιωδών στοιχείων του ελληνικού φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, αποτελεί θέμα ευθείας εφαρμογής των (ειρημένων) συνταγματικών διατάξεων υπό του δικαστού».

«(7) ...πέραν των ανωτέρω γενικώς ισχυόντων διά πάσαν μικράν νήσον, η προστασία των μικρών νήσων των Κυκλάδων εις ας αφορά η προσβαλλομένη απόφασις επιβάλλεται και διότι αυτά ανήκουν εις το πολιτιστικόν κεφάλαιον του τόπου.

Μικραί νήσοι ως η Άνδρος, Τήνος, Μύκονος και Σύρος, δεν είναι μόνον ευπαθή οικοσυστήματα, αλλά και σεβάσμιας εστίας εθνικού πολιτισμού χιλιετηρίδων με μοναδικές ιδιαιτερότητας που πρέπει να διαφυλαχθούν. **Η βιώσιμος ανάπτυξις των είναι επιτρεπτή μόνον ως λεπτή ισόρροπος και ολοκληρωμένη διαδικασία διατηρήσεως των ιδιαιτέρων αυτών πολιτιστικών χαρακτηριστικών των.** Η ένταξις των εις μείζον ηλεκτρικόν δίκτυον υψηλής τάσεως ενθαρρύνουσα, κατά τα προεκτεθέντα, την ασύδοτον ισοπεδωτικήν μεγέθυνσιν, εις την οποίαν έχουν ήδη εκτεθή, κυρίως υπό την πίεσιν αγρίου τουρισμού και αλογίστου οικιστικής εξαπλώσεως, είναι άμεσος απειλή αλλοιώσεως των πολιτιστικών αυτών χαρακτηριστικών και του παραδοσιακού κυκλαδικού περιβάλλοντος. Πέραν του μείζονος τούτου ζητήματος, καθ' εαυτήν η εγκατάστασις του ηλεκτρικού δικτύου υψηλής τάσεως διά της κατασκευής πυλώνων, συνιστά και βάνανυσον προσβολήν του κυκλαδικού τοπίου που διακρίνεται διά την λιτήν συμμετρίαν του και την υψηλήν αισθητικήν του αξίαν, αλληλένδετον με τα ιδιαίτερα πολιτιστικά στοιχεία των Κυκλάδων και εξ' ίσου προστατευτέαν δυνάμει του άρθρου 24 του Συντάγματος».

Πράγματι, τα μικρά νησιά των Κυκλάδων, τα οποία αποτελούν ένα μοναδικό σύμπλεγμα νησιών το καθένα με εντελώς διαφορετικά χαρακτηριστικά από το άλλο, καθένα ένας **ξεχωριστός μικρόκοσμος**, αποτελούν πόλο έλξης χιλιάδων τουριστών κατά τους καλοκαιρινούς μήνες. Για το λόγο αυτό, η ζήτηση ενέργειας κατά το διάστημα αυτό είναι ιδιαίτερα αυξημένη. Όμως, ο **κίνδυνος απώλειας της ιδιαίτερης ταυτότητας** κάθε νησιού, ακριβώς λόγω της άγριας, τελικά, ανάπτυξης του τουρισμού, είναι μεγάλος, άρα είναι μεγάλος και ο κίνδυνος απώλειας ακριβώς αυτού του **συγκριτικού πλεονεκτήματος της χώρας**, με θύμα, εκτός από τη μοναδική πολιτιστική ταυτότητα και φυσιογνωμία των νησιών, εν τέλει και τον ίδιο τον τουρισμό.

Με την προεκτεθείσα απόφαση, το δικαστήριο έθεσε ζητήματα βιωσιμότητας για τη διασύνδεση των νησιών με το ηλεκτρικό δίκτυο υψηλής τάσης, ενώ τη βιωσιμότητα του ίδιου του συστήματος μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας υψηλής τάσης έκρινε το δικαστήριο στην υπ' αρ. απόφαση **4503/1997**, η παρουσίαση της οποίας ακολουθεί αμέσως κατωτέρω.

Απόφαση ΣτΕ (Ε') 4503/1997

Βιωσιμότητα συστήματος μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας υψηλής τάσης.

Απαραίτητος όρος της βιωσιμότητας συστήματος μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας υψηλής τάσης, είναι η επιστημονική έρευνα της επίδρασης των ηλεκτρομαγνητικών πεδίων στην ανθρώπινη υγεία από ειδήμονες και ανάληψη της οικείας ευθύνης από τον Υπουργό Υγείας.

Με κοινή απόφαση του Υπουργού ΠΕΧΩΔΕ και του Υπουργού Βιομηχανίας Ενέργειας και Τεχνολογίας, είχαν εγκριθεί περιβαλλοντικοί όροι για τις εγκαταστάσεις τριών γραμμών μεταφοράς Υπερψηλής Τάσης στην περιοχή της Κοινότητας Κρουονερίου Αττικής. Τελικώς, το δικαστήριο, εφαρμόζοντας και την **Αρχή της Προφύλαξης**²¹, έκρινε ότι τη **διαχείριση κινδύνου για την υγεία** των κατοίκων του οικισμού **από την επίδραση των ηλεκτρομαγνητικών πεδίων**, πρέπει να αναλαμβάνει και ο **Υπουργός Υγείας**, υποστηριζόμενος από την κρίση των αρμόδιων επιστημόνων υγείας. Η απόφαση έκρινε πως η Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων του έργου, πέραν της τεχνικής αρτιότητας του έργου, την ευθύνη της οποίας έχει το Υπουργείο Βιομηχανίας, και των επιπτώσεών του στο περιβάλλον, την ευθύνη των οποίων φέρει το ΥΠΕΧΩΔΕ, δεν έχει επιστημονική αρτιότητα, λόγω μη συμμετοχής στη σύνταξή της και επιστημόνων από το χώρο της υγείας, ειδικευμένων μάλιστα στο θέμα της επίδρασης των ηλεκτρομαγνητικών πεδίων στην ανθρώπινη υγεία.

Στην υπόθεση αυτή ετέθη σαφώς το θέμα της επίδρασης των ηλεκτρομαγνητικών πεδίων στον ανθρώπινο οργανισμό και αναγνωρίστηκε η αρμοδιότητα των επιστημόνων υγείας ως προς το επιστημονικό μέρος και η αρμοδιότητα του Υπουργού Υγείας ως προς το διοικητικό και πολιτικό μέρος, προκρίνοντας, στη συγκεκριμένη περίπτωση, ως **υπέρτατο δημόσιο συμφέρον την προστασία της υγείας** και την ανάληψη της σχετικής πολιτικής και διοικητικής ευθύνης.

²¹ Η Αρχή της Προφύλαξης εμφανίστηκε στη Διακήρυξη του Ρίο του 1992 ως Αρχή 15 και εισήχθη στη Συνθήκη της Ε.Ε. με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ, το 1993.

PRINCIPLE 15: In order to protect the environment, the precautionary approach shall be widely applied by States according to their capabilities. Where there are threats of serious or irreversible damage, lack of full scientific certainty shall not be used as a reason for postponing cost-effective measures to prevent environmental degradation.

<http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-1annex1.htm>

Σύμφωνα, λοιπόν, με την κρίσιμη σκέψη της απόφασης: «(9 β')... το επίμαχον θέμα, ήτοι η επί του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος και δη της υγείας των κατοίκων οικισμού, επίδρασις των ηλεκτρομαγνητικών πεδίων δεν είναι μόνον θέμα απτόμενον του φυσικού περιβάλλοντος, διά το οποίον αρμόδιος είναι ο Υπουργός ΠΕΧΩΔΕ, ούτε και αμιγώς τεχνικόν ζήτημα, στηρίζον την συναρμοδιότητα του Υπουργού Βιομηχανίας, Ενέργειας και Τεχνολογίας, ως αρμοδίου επί βιομηχανικών εγκαταστάσεων, αλλά είναι προεχόντως θέμα αφορών εις την ανθρωπίνην υγείαν, διά το οποίον αρμόδιος κατά νόμον είναι ο Υπουργός Υγείας, Προνοίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων. Το θέμα δε τούτο δεν αφορά μόνον την συναρμοδιότητα του υπογράφοντος την έγκρισιν των περιβαλλοντικών όρων Υπουργού, αλλ' είναι και προαπαιτούμενον της επιστημονικής εγκυρότητος της υποβαλλομένης προς έγκρισιν Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων. Έχει δε τοιαύτην κρίσιμον σημασίαν, ώστε το Ευρωπαϊκόν Κοινοβούλιον εις το από 5.5.1994 ψήφισμά του, λαμβάνον υπ' όψιν, μεταξύ άλλων, την **αρχήν της προφύλαξης** που περιέχεται στο άρθρο 130 Π της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, καθώς και την αρχή "*Όσο το δυνατόν χαμηλότερα στα πλαίσια του ευλόγως επιτευκτού (As Low as Reasonably Achievable)*", σύμφωνα με την οποία "*πρέπει να επιδιώκεται βελτιστοποίηση της έκθεσης στις ηλεκτρομαγνητικές ακτινοβολίες...*", φρονεί ότι "*για τα καλώδια μεταφοράς ηλεκτρικού ρεύματος υψηλής τάσης πρέπει να προτείνονται διάδρομοι εντός των οποίων θα αποκλείεται κάθε μόνιμη δραστηριότητα και "fortiori" κάθε κατοίκηση*". [...] Συμφώνως προς τον αυτονόητον κανόνα, καθ' ον επί επιστημονικού ζητήματος αποφαινόνται μόνον οι ειδήμονες επιστήμονες και ο καθ' ύλην αρμόδιος λειτουργός, επί του επιμάχου θέματος ειδήμων είναι **μόνον ο επιστήμων υγείας και όχι ο φυσικός επιστήμων. Διότι το θέμα δεν είναι η τεχνική αρτιότης του περί ου πρόκειται έργου, αλλά η επίδρασις αυτού επί της ανθρώπινης υγείας.**

Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει εδώ στην αναφορά που κάνει η εξεταζόμενη Απόφαση στην **Αρχή της Προφύλαξης**²², η οποία εφαρμόζεται, μεταξύ άλλων, όταν υπάρχει επιστημονική αβεβαιότητα περί του αν πρόκειται ή όχι κίνδυνος υγείας. Οι άνθρωποι έχουν δικαίωμα σε ασφαλή και υγιεινή ζωή και στο δικαίωμα αυτό δεν

²² Η **Αρχή της Προφύλαξης** ενσωματώνει την βιώσιμη διαχείριση των κινδύνων υγείας σε περιπτώσεις επιστημονικής αβεβαιότητας. Κατά το άρθρο 15 της Διακήρυξης του Ρίο, «*όπου υπάρχει απειλή σοβαρής και ανεπανόρθωτης βλάβης, η έλλειψη πλήρους επιστημονικής βεβαιότητας δεν θα χρησιμοποιείται ως λόγος για την αναβολή μέτρων πρόληψης της περιβαλλοντικής υποβάθμισης*» (μτφ. γράφοντος).

δύνανται να αντιταχθούν κίνδυνοι από τα τεχνολογικά συστήματα του πολιτισμού μας.

Απόφαση ΣτΕ (Ε') 772/1998

Βιώσιμη μεταλλεία

Όρος της βιώσιμης μεταλλείας είναι όχι μόνον η αποφυγή πρόκλησης μόνιμης βλάβης στο φυσικό περιβάλλον, αλλά ιδίως η φειδωλή εξόρυξη μέχρι να εξευρεθούν ανανεώσιμοι πόροι ανάλογης χρησιμότητας. Στον κανόνα της βιώσιμης ανάπτυξης υπόκειται και η εξορυκτική μεταλλευτική δραστηριότητα, ιδίως όταν επιχειρείται σε ευαίσθητο οικοσύστημα.

Στην υπόθεση αυτή, η οποία αφορούσε την εκμετάλλευση κοιτασμάτων **βωξίτη** στη δημόσια **δασική έκταση** 38.386 στρεμμάτων στη θέση «**Ανατολικά Αρτοτέντα**» στο νομό **Φωκίδας**, το δικαστήριο διατύπωσε την σκέψη ότι βιώσιμη είναι η ανάπτυξη εκείνη που ικανοποιεί εύλογα τις ανάγκες της παρούσας γενεάς χωρίς να θέτει σε κίνδυνο την ικανοποίηση των **αναγκών των μελλουσών γενεών**. Επιβάλλει έτσι την διατήρηση του φυσικού κεφαλαίου για τη μεταβίβασή του στις επόμενες γενιές ώστε να υπάρχει **ισότητα** ικανοποίησης των αναγκών μεταξύ των γενεών.

Ακολουθούν οι σημαντικές και πρωτοποριακές σκέψεις που διατυπώθηκαν:

«(4) ...εις τον θεμελιώδη κανόνα της βιωσιμότητας υπόκειται πάσα οικονομική και παραγωγική δραστηριότητα, συμπεριλαμβανομένης και της εξορυκτικής τοιαύτης, και δη της μεταλλευτικής. Η βιώσιμος δε μεταλλεία δεν συνίσταται απλώς και μόνον εις την αποφυγήν προκλήσεως μόνιμου βλάβης εις το φυσικόν περιβάλλον εκ της εξορύξεως και εις την αποκατάστασιν του θιγέντος εκ της εκμεταλλεύσεως χώρου του, αλλά περιλαμβάνει ιδίως την **φειδωλήν εξόρυξιν**, η οποία συναρτάται προς την σπάνιν του μεταλλεύματος, τα συνολικά αποθέματα αυτού, την διαφύλαξιν επαρκών αποθεμάτων διά τας **επομένας γενεάς**, την αναγκαιότητα της χρήσεως του μεταλλεύματος και, πάντως, την διατήρησιν επαρκούς αποταμιεύματος μέχρι της εξευρέσεως αναλόγου χρησιμότητος ανανεωσίμων πόρων, δεδομένου ότι η εξόρυξις μεταλλεύματος, ήτοι πόρου μη ανανεωσίμου, αποτελεί ανάλωσιν φυσικού κεφαλαίου».

«(5)... η κατά τα άνω **αναγκαία φειδώ** κατά την εξόρυξιν και αξιοποίησιν του μεταλλεύματος, όπως άλλωστε και παντός άλλου περιορισμένου φυσικού πόρου,

δεν είναι εφικτή χωρίς προηγουμένην **σχεδιάσιν** της εξορυκτικής δραστηριότητας και **χωροθέτησιν** των μεταλλευτικών περιοχών, η οποία δέον να γίνεται με γνώμονα **όχι μόνον την ύπαρξιν κοιτασμάτων** αλλά και την συνδρομήν όλων των ειρημένων όρων βιωσιμότητος της μεταλλευτικής δραστηριότητος και ιδίως με **αξιολόγησιν της εντεύθεν προσδοκωμένης ωφελείας** εν συγκρίσει προς το κόστος της εξορύξεως **εκ της απωλείας φυσικού κεφαλαίου**. Είναι δε ευνόητον ότι όλως ιδιαίτερας προσοχής χρήζει η περίπτωσης, καθ' ήν η μεταλλεία επιχειρείται εις ευαίσθητον οικοσύστημα, οίον δρυμός, δάσος, όρος κ.λπ., εις τα οποία επιτρέπται μόνον ήπια ανάπτυξις, η οποία είναι, κατ' αρχήν, ασυμβίβαστος προς την μεταλλείαν. Εν τοιαύτη περιπτώσει, η τελευταία επιτρέπεται υπό αυστηροτάτους όρους μόνον εάν συντρέχει μοναδικότης και σπάνις του μεταλλεύματος, η χρησιμοποίησις του οποίου επιβάλλεται χάριν δημοσίου συμφέροντος υφισταμένου εις επίπεδον παραμέτρων της εθνικής οικονομίας».

Η αρχή της ισότητος/δικαιοσύνης μεταξύ των γενεών έχει επικρατήσει να ονομάζεται **δια-γενεακή ισότητα** (inter-generational equity)²³ και αφορά τις σχέσεις μεταξύ των γενεών που υπάρχουν σε διαφορετικό χρονικό ορίζοντα. Ορίζεται δε, ως *«η αρχή που ρυθμίζει την ανθρώπινη κοινωνία και η οποία, με τον τρόπο αυτό, κάνει εφικτό για κάθε γενεά – η κάθε μία με τις δικές της δυνάμεις και τη δική της ευθύνη – να εξασφαλίζει ανάλογη μερίδα από το κοινό αγαθό που υπάρχει διαθέσιμο για το ανθρώπινο είδος»*.

Απόφαση ΣτΕ (Ε') 637/1998

Δεν είναι βιώσιμη και επιτρεπτή η κατασκευή μεγάλης μαρίνας στη Μύκονο που προκαλεί ουσιώδη αλλοίωση της ακτογραμμής και του τοπίου.

Σύμφωνα με την απόφαση του Δικαστηρίου, η οποία ακύρωσε κοινή υπουργική απόφαση ΠΕΧΩΔΕ και Εμπορικής Ναυτιλίας περί έγκρισης περιβαλλοντικών όρων για τα έργα του λιμένος σκαφών αναψυχής (μαρίνα) **Μυκόνου**, τα μικρά νησιά, των οποίων η βιώσιμη ανάπτυξη δεν μπορεί να είναι παρά μόνον ήπια, πρέπει να έχουν ιδιαίτερη προστασία. **Οικισμός σε μικρά νησιά, χαρακτηρισμένος ως αρχαιολογικός χώρος και ως παραδοσιακός οικισμός,**

²³ Βρετού Κ. Β., (2017). «Ο θεσμός του Διαμεσολαβητή (Ombudsman) στην διακυβέρνηση του περιβάλλοντος και της βιώσιμης ανάπτυξης σε εθνικό και διεθνές επίπεδο» σελ. 271, Αθήνα: διδακτορική διατριβή Τμήματος Διεθνών, Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο.

προστατεύεται και είναι δεκτικός μόνον ηπιώτατης βιώσιμης ανάπτυξης. Η προστασία αυτή περιλαμβάνει όχι μόνον τα πολεοδομικά και αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά των νησιών, αλλά και τους **παραδοσιακούς λιμένες** τους, οι οποίοι αποτελούν **αναπόσπαστο στοιχείο του παράκτιου παραδοσιακού οικισμού.** Έτσι το Δικαστήριο, κρίνοντας ότι η κατασκευή λιμένα αναψυχής που προορίζεται για τουριστικά σκάφη, παράλληλα με παραδοσιακό λιμένα, δεν είναι συμβατή με τον χαρακτήρα του παράκτιου παραδοσιακού οικισμού, ακύρωσε τη χωροθέτηση μεγάλης τουριστικής μαρίνας στον οικισμό της Μυκόνου.

Σύμφωνα με τις κρίσιμες σκέψεις, «(5.) ...η προστασία των παρακτίων παραδοσιακών οικισμών ιδίως των μικρών νήσων περιλαμβάνει όχι μόνον τα πολεοδομικά και αρχιτεκτονικά των χαρακτηριστικά, αλλά και τους παραδοσιακούς λιμένας αυτών και ιδίως την μορφολογία των ακτών των, οι οποίες τελούν εις πρόδηλον ενότητα και αλληλεξάρτησιν με τον παραδοσιακόν χαρακτήρα του οικισμού, εις τρόπον ώστε ουσιώδης αλλοίωσις της ακτογραμμής και του τοπίου συνεπεία νέων τεχνικών επεμβάσεων να αποτελεί ευθείαν και ανεπίτρεπτον αλλοίωσιν και του παραδοσιακού χαρακτήρος του οικισμού. Πράγματι δε αναπόσπαστον στοιχείον του παρακτίου παραδοσιακού οικισμού, ιδίως εις μικράν νήσον, είναι και ο παραδοσιακός λιμήν αυτού, η κατασκευή δε και νέου λιμένος εις τας παραλίας του οικισμού ή εγγύς αυτών, συνεπαγομένη ουσιώδη πρόδηλον αλλοίωσιν του πολιτιστικού (παραδοσιακού) περιβάλλοντος του οικισμού υπό την ανωτέρω έννοιαν, αλλά και επιβάρυνσιν του θαλασσίου περιβάλλοντος, δεν δύναται να θεωρηθή ως ηπία μορφή αναπτύξεως...». «(8.) ... η κατασκευή του επιμάχου λιμένος σκαφών αναψυχής, συνιστώντος υπό την εκτεθείσαν περιγραφήν του, τεχνικόν έργον μεγάλης κλίμακος, προκαλούν ουσιώδη αλλοίωσιν της ακτογραμμής και του τοπίου, προσκρούει εις το προεκτεθέν αυστηρόν νομικόν καθεστώς προστασίας της Μυκόνου ως παραδοσιακού οικισμού και αρχαιολογικού χώρου και, ως εκ τούτου, η προσβαλλομένη κοινή υπουργική απόφασις περί εγκρίσεως περιβαλλοντικών όρων διά το έργον τούτο, ως επίσης και η συμπροσβαλλομένη προέγκρισις χωροθετήσεως διά το αυτό έργον, είναι μη νόμιμοι και ακυρωτέαι...»

Πρακτικό Επεξεργασίας ΣτΕ 609/1996

Στην έννοια του φυσικού κεφαλαίου περιλαμβάνονται όχι μόνο τα φυσικά, αλλά και τα τεχνητά οικοσυστήματα. Οι ελαιώνες δεν πρέπει να θυσιάζονται χάριν της οικιστικής ανάπτυξης.

Κατά την επεξεργασία του Σχεδίου Διατάγματος με θέμα την έγκριση πολεοδομικής μελέτης για την ‘Δυτική παραλιακή περιοχή’ του δήμου **Κυπαρισσίας** (ν. Μεσσηνίας), **το δικαστήριο ζήτησε από την Διοίκηση να προσκομίσει στοιχεία για τον ακριβή χαρακτήρα της γεωργικής έκτασης** της οποίας επεχειρείτο η ένταξη στο Σχέδιο. Από τα στοιχεία που προσκομίστηκαν προέκυψε ότι στην εντασσόμενη περιοχή υπήρχαν δύο ζώνες γεωργικής γης καλυμμένοι από ελαιώνες. Το Ε’ Τμήμα τελικώς απεφάνθη ότι η **θυσία του ελαιώνα**, χάριν της προτεινόμενης επέκτασης του σχεδίου πόλεως της Κυπαρισσίας, **δεν αποδείχθηκε** ότι είναι απολύτως **αναγκαία** και στο προσήκον μέτρο, και, εν τέλει, δεν επέτρεψε την έκδοση του Διατάγματος, σύμφωνα με τις παρακάτω βασικές σκέψεις:

«(2.) Η προστατεύουσα το φυσικό περιβάλλον διάταξη του άρθρου 24 του Συντάγματος, ερμηνευόμενη υπό το φως των αρχών που εμπεριέχονται στις Διακηρύξεις της Στοκχόλμης (1972) και του Ρίο (1992) και των λεπτομερών οδηγιών και κατευθύνσεων της Agenda’21, επιβάλλει τη **διατήρηση του φυσικού κεφαλαίου για τη μεταβίβαση του ακεραίου στις επόμενες γενεές** και χωρίς τη μέριμνα αυτή δε νοείται έννομη και αποτελεσματική προστασία του περιβάλλοντος. Κατά συνέπεια μόνον υπό την ανωτέρω έννοια χωρεί η **βιώσιμη ανάπτυξη**, η οποία από τη φύση της ενσωματώνει στις διάφορες εκδηλώσεις της την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος. Περαιτέρω, στην έννοια του **προστατευτέου φυσικού κεφαλαίου** περιλαμβάνονται **όχι μόνο τα φυσικά, αλλά και τα τεχνητά οικοσυστήματα**, στα οποία προέχουσα θέση, προκειμένου περί μεσογειακών χωρών, όπως η Ελλάδα, έχουν **ελαιώνες**, οι οποίοι εξ άλλου αποτελούν πολύτιμη μορφή βιώσιμης γεωργίας, η οποία δεν εξαντλεί τους φυσικούς πόρους, αλλά αντιθέτως τους συντηρεί και συμβάλλει στην ανανέωσή τους. Ειδικώς για τη Χώρα μας αποτελούν εξέχον στοιχείο της γεωργικής παράδοσης, καθώς και επίσης και **ιδιάζον στοιχείο του προστατευτέου αισθητικού τοπίου** της Ελλάδος.

Υπό τα δεδομένα αυτά **οι ελαιώνες δεν πρέπει, καταρχήν να θυσιάζονται χάριν οικιστικής ανάπτυξης**, η οποία εν πάση περιπτώσει δε θα ήταν βιώσιμη. Μόνον δε αν εμφανίζεται καθ’ οποιονδήποτε άλλον τρόπο αδύνατη η επέκταση νομίμως υφισταμένου οικισμού, περιβαλλομένου από ελαιώνες, θα ήταν ανεκτή, στο

απολύτως αναγκαίο μέτρο, η θυσία ήσσονος σημασίας τμήματός του προς κάλυψη επιτακτικής ανάγκης...»

Απόφαση ΣτΕ (Ε') 330/1999

Προστατευτέο μέρος του φυσικού κεφαλαίου είναι και η γεωργική γη. Η διατήρηση και ορθή διαχείριση της γεωργικής γης είναι ουσιώδης όρος της βιώσιμης ανάπτυξης. Κατά την άσκηση της χωροταξικής πολιτικής και της οικιστικής ανάπτυξης από το Κράτος, σύμφωνα με τους κανόνες της βιώσιμης ανάπτυξης, πρέπει να προστατεύεται και να διατηρείται η γεωργική γη υψηλής παραγωγικότητας η διαφύλαξη της οποίας εξυπηρετεί επί πλέον και αναπτυξιακούς στόχους.

Η υπόθεση αφορούσε τη χωροθέτηση και οικιστική καταλληλότητα δύο εκτάσεων, εμβαδού 247 και 250 στρεμμάτων στη θέση **Κριτσανά Επανωμής** (ν. Θεσσαλονίκης), για την εξυπηρέτηση στεγαστικών αναγκών **παραθεριστικής κατοικίας** μελών δύο παραθεριστικών οικοδομικών συνεταιρισμών, η οποία εγκρίθηκε με απόφαση του Υπουργού ΠΕΧΩΔΕ. Η υπόθεση, λόγω της σπουδαιότητάς της, παραπέμφθηκε στην Επταμελή σύνθεση του Τμήματος. Και στην απόφαση αυτή το Δικαστήριο επαναλαμβάνει τις Αρχές της Πρόληψης και της ισότητας/δικαιοσύνης των γενεών καθώς και την κρίση ότι η γεωργική γη εμπίπτει στην έννοια του φυσικού κεφαλαίου. Θεωρεί δε τη **γεωργική γη ως αναντικατάστατη βάση του παραγωγικού συστήματος**, προτάσσει την προστασία και διατήρησή της έναντι της οικιστικής ανάπτυξης και ανάγει την ορθολογική διαχείρισή της σε **ουσιώδη όρο της βιώσιμης ανάπτυξης**, σύμφωνα με τις ακόλουθες σκέψεις (6, 8):

«(6.) ... κατά το άρθρο 24 του Συντάγματος, η Πολιτεία έχει υποχρέωση να προστατεύει το φυσικό περιβάλλον και να λαμβάνει ιδιαίτερα προληπτικά και κατασταλτικά μέτρα για τη διαφύλαξή του. Με τη συνταγματική αυτή διάταξη θεσπίζεται η θεμελιώδης αρχή της **πρόληψης** της βλάβης του φυσικού περιβάλλοντος χάριν της οικολογικής ισορροπίας και της διατήρησης αυτού και των φυσικών πόρων προς όφελος **όχι μόνο της παρούσας γενεάς αλλά και των επομένων**. Επομένως, από την ίδια διάταξη απορρέουν οι περιορισμοί εκείνοι στην αναπτυξιακή πολιτική της πολιτείας που είναι αναγκαίοι για την πρόληψη της βλάβης του φυσικού περιβάλλοντος, σε τρόπο ώστε όχι κάθε ανάπτυξη αλλά μόνον η βιώσιμη, δηλαδή εκείνη που δεν επιφέρει βλάβη στο περιβάλλον και άρα είναι διατηρήσιμη και όχι

πρόσκαιρη, να είναι επιτρεπτή από το Σύνταγμα. (8.) ... φυσικό περιβάλλον εμπίπτον στην προστασία του **άρθρ. 24** παρ. 1 του Συντάγματος, **αποτελούν όχι μόνον τα φυσικά οικοσυστήματα αλλά και τα τεχνητά**, ιδίως δε η γεωργική γη της οποίας η διατήρηση και ορθή διαχείρισις, είναι ουσιώδης όρος της βιώσιμου αναπτύξεως, ως αποτελούσα την **αναντικατάστατον βάση του ανθρωπογενούς παραγωγικού συστήματος**. Υπό την έννοιαν δε αυτήν η Agenda 21 επιβάλλει την καταγραφήν και συστηματικήν διαχείρισιν της γεωργικής γης, απαγορεύει την υποβάθμισίν της και συνιστά την ανάκτησίν της. Ταύτα ισχύουν κατά μείζονα λόγον προκειμένου περί κατ' εξοχήν της γεωργικής γης υψηλής παραγωγικότητας, της οποίας η κατ' αρχήν διατήρηση και προστασία είναι συνταγματικώς επιβεβλημένη. Επομένως, κατά την υπό του Κράτους άσκηση της χωροταξικής πολιτικής και της οικιστικής ανάπτυξης, σύμφωνα με τους κανόνες της βιώσιμης ανάπτυξης, πρέπει να προστατεύεται και να διατηρείται η γεωργική γη υψηλής παραγωγικότητας η διαφύλαξη της οποίας εξυπηρετεί επί πλέον και **αναπτυξιακούς στόχους, αποκλειομένης, κατ' αρχήν, της οικιστικής εκμεταλλεύσεως αυτής**. Εξάλλου, ο νομοθέτης, συμμορφούμενος προς την συνταγματική αρχή της επιβεβλημένης διατηρήσεως της γεωργικής γης υψηλής παραγωγικότητας, περιέλαβε στα κυριώτερα πάγια νομοθετήματα βάσει των οποίων πολεοδομούνται οι διάφορες περιοχές της χώρας (ν. 1337/83 άρ. 1 παρ. 5, ν. 2242/94, π.δ. από 20/30.8.85, φ. 414 Δ' άρ.2 παρ. 4) **διατάξεις προστασίας της και αποκλεισμού της από την οικιστική εκμετάλλευση**, τούτο δε αποτελεί και γενική αρχή του πολεοδομικού σχεδιασμού. Τούτων δοθέντων, η πρόβλεψη [...] του ρυθμιστικού σχεδίου Θεσσαλονίκης νέας οικιστικής ενότητας εν μέσω γεωργικής γης υψηλής παραγωγικότητας όπως προκύπτει από το ίδιο το Διάγραμμα, είναι αντίθετη προς το άρθρο 24 του Συντάγματος, ήτοι προς την συνταγματική αρχή προστασίας του φυσικού κεφαλαίου, ως όρου της βιώσιμης ανάπτυξης...»

Πρακτικό Επεξεργασίας 213/1999

Προστατευτέο μέρος του φυσικού περιβάλλοντος είναι όχι μόνον τα φυσικά οικοσυστήματα, αλλά και τα τεχνητά, ιδίως δε η γεωργική γη, η διαφύλαξη της οποίας εξυπηρετεί και αναπτυξιακούς στόχους.

Την σκέψη του **Π.Ε. 609/1996**, που αφορούσε τους ελαιώνες Κυπαρισσίας και παρουσιάστηκε ανωτέρω, ότι «στην έννοια του προστατευτέου φυσικού κεφαλαίου

περιλαμβάνονται όχι μόνο τα φυσικά, αλλά και τα τεχνητά οικοσυστήματα (γεωργική γη)», επανέλαβε το Δικαστήριο και στο παρόν Πρακτικό Επεξεργασίας **213/1999**. Στην υπόθεση αυτή, η Διοίκηση είχε επιχειρήσει τον καθορισμό Ζώνης Οικιστικού Ελέγχου (ΖΟΕ), σε εκτός εγκεκριμένου ρυμοτομικού σχεδίου και εκτός ορίων οικισμών προϋφισταμένων του 1923 (περιοχή Λάρισας). Τότε το Δικαστήριο ζήτησε από την Διοίκηση (Υπουργεία ΠΕΧΩΔΕ και Γεωργίας) στοιχεία που αφορούσαν στον **χαρακτήρα των εκτάσεων** της προτεινόμενης ΖΟΕ ως γεωργικής γης ή ως γεωργικής γης υψηλής παραγωγικότητας, καθώς και χάρτες και διαγράμματα (κατάλληλης κλίμακας) ώστε να μπορεί **να διαπιστώσει** ποιες από τις ρυθμίσεις που προτείνει η Διοίκηση emπίπτουν εντός γεωργικής γης.

Επανέλαβε δε ότι **προστατευτέο μέρος του φυσικού περιβάλλοντος είναι όχι μόνον τα φυσικά οικοσυστήματα, αλλά και τα τεχνητά, ιδίως δε η γεωργική γη, της οποίας η διατήρηση και ορθή διαχείριση είναι ουσιώδης όρος της βιώσιμης ανάπτυξης**. Περαιτέρω έκρινε ότι **προϋπόθεση της χωροταξικής ρύθμισης** ορισμένης περιοχής (λ.χ. με ΖΟΕ) είναι η **προηγούμενη οριοθεσία της γεωργικής γης** που βρίσκεται εντός αυτής, διαφορετικά η ρύθμιση είναι πρόωρη και δεν είναι νόμιμη, όπως διατύπωσε στη σκέψη ότι «(1.) ... κατά την υπό του Κράτους άσκηση της χωροταξικής πολιτικής και της οικιστικής ανάπτυξης, σύμφωνα με τους κανόνες της βιώσιμης ανάπτυξης, πρέπει να προστατεύεται και να διατηρείται η γεωργική γη υψηλής παραγωγικότητας, η διαφύλαξη της οποίας **εξυπηρετεί επί πλέον και αναπτυξιακούς στόχους**, αποκλειομένης, κατ' αρχήν, της οικιστικής εκμεταλλεύσεως αυτής...»

- Φέρουσα Ικανότητα

Στα δύο Πρακτικά Επεξεργασίας που ακολουθούν, το Δικαστήριο λαμβάνει υπόψη τη φέρουσα ικανότητα (carrying capacity), η οποία, υπό την στενή επιστημονική της έννοια, είναι ο αριθμός των ειδών ή των μονάδων είδους που μπορούν να συντηρηθούν επ' άπειρο από ένα οικοσύστημα χωρίς υποβάθμισή του. Υπό την συστημική της έννοια²⁴, η φέρουσα ικανότητα ωρισμένου συστήματος είναι το άριστο εκείνο μέγεθος συστήματος που διατηρεί την ισορροπία του όλου

²⁴ Δεκλερής Μ., *Το Δίκαιο της Βιωσίμου Αναπτύξεως – Γενικές Αρχές* (2000), σελ. 367, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή

(μείζονος) συστήματος. Με το ευρύτερο περιεχόμενό της, η αρχή της φέρουσας ικανότητας διατυπώνει ότι **η κατασκευή και διαχείριση των ανθρωπογενών συστημάτων δεν πρέπει να παραβιάζει τη φέρουσα ικανότητα** αυτών των ιδίων και των οικοσυστημάτων (χερσαίων, υδάτινων, θαλάσσιων) που επηρεάζονται απ' αυτά. Η φέρουσα ικανότητα είναι το απαραβίαστο όριο ανάπτυξης των ανθρωπογενών συστημάτων, πέραν του οποίου δεν υπάρχει ανάπτυξη, αλλά **αποσταθεροποίηση**, πρώτα του οικοσυστήματος και στη συνέχεια του ανθρωπογενούς συστήματος.

Καθώς ο σκοπός της **βιώσιμης ανάπτυξης** είναι η αρμονική **συνεξέλιξη οικοσυστημάτων και ανθρωπογενών συστημάτων** και ο τρόπος για να επιτευχθεί η συνεξέλιξη αυτή είναι η διατήρηση της ισορροπίας του, **το όριο της φέρουσας ικανότητας δεν πρέπει να παραβιάζεται**, η δε τυχόν παραβίασή του οδηγεί σε αναπόφευκτη καταστροφή και των δύο. Στη σημερινή εποχή, με την υπερτροφική ανάπτυξη των μεγαλουπόλεων, της βιομηχανίας, του τουρισμού κ.λπ., είναι προφανής η σημασία της γνώσης και εφαρμογής της αρχής της φέρουσας ικανότητας, η οποία εξαγγέλθηκε για πρώτη φορά στη Διακήρυξη της Στοκχόλμης (1972)²⁵. Τα οικοσυστήματα πρέπει να **διακρίνονται σε συνήθη και ευαίσθητα**, ενώ είναι προφανής η σημασία εύρεσης **επιστημονικών μεθόδων μέτρησης** των ανθρωπογενών συστημάτων που έχουν τάση προς υπερμεγέθη ανάπτυξη (δόμηση, μαζικός τουρισμός, βιομηχανία κ.λπ.), ώστε αυτά να μην παραβιάζουν την **πεπερασμένη χωρητικότητα και αντοχή** των οικοσυστημάτων επί των οποίων αναπτύσσονται.

Κατ' εφαρμογή της Αρχής αυτής και με τα σημαντικά Πρακτικά Επεξεργασίας **273/1998** και **311/1997**, το Δικαστήριο εισήγαγε στη χώρα μας μέσω της νομολογίας του την έννοια της φέρουσας ικανότητας, ιδίως εξαιτίας των τεράστιων οικιστικών πιέσεων, είτε σε επίπεδο αυθαίρετων οικοδομών είτε σε επίπεδο ολόκληρων οικισμών. Έτσι, διατύπωσε τις σκέψεις ότι *«οι οικιστικές πιέσεις στα μικρά νησιά πρέπει να απορροφώνται από το υπάρχον δίκτυο οικισμών και εφ' όσον τούτο δεν έχει υπερβεί τα όρια της φέρουσας ικανότητας του νησιού»* και ότι *«η δημιουργία νέων οικισμών αποτελεί βιώσιμη οικιστική ανάπτυξη μόνον εάν, κατόπιν*

²⁵ Αρχή (3) Η ικανότητα της γης να παράγει ζωτικά, αναπαραγόμενα αγαθά, πρέπει να διατηρείται και, όπου είναι εφικτό, να αποκαθιστάται ή να βελτιώνεται. Αρχή (6) Η απόρριψη τοξικών ή άλλων ουσιών και η αποδέσμευση θερμότητας σε τόσες ποσότητες που να ξεπερνούν την ικανότητα του περιβάλλοντος να τις απορροφά ακίνδυνα, πρέπει να σταματήσει για να μην προκαλείται σοβαρή και ανεπανόρθωτη ζημιά στα οικοσυστήματα.

ειδικής μελέτης, τεκμηριώνεται ότι οι υφιστάμενοι οικισμοί είναι κεκορεσμένοι». Στην ίδια λύση προσέφυγε αργότερα για να ελέγξει τον απρογραμματίστο πολλαπλασιασμό των ιχθυοτροφείων, ενώ αξίωσε την ορθολογική κατανομή της τουριστικής δραστηριότητας στον ελλαδικό χώρο, χωρίς υπέρβαση των ορίων κορεσμού κάθε περιοχής.

Πρακτικό Επεξεργασίας 311/1997

Νέοι οικισμοί και βιώσιμη οικιστική ανάπτυξη.

Η δημιουργία νέων οικισμών αποτελεί βιώσιμη οικιστική ανάπτυξη μόνον εάν, κατόπιν ειδικής μελέτης, τεκμηριώνεται ότι οι υφιστάμενοι οικισμοί είναι κεκορεσμένοι.

Σε αυτό το Πρακτικό Επεξεργασίας και εν σχέσει προς το ζήτημα δημιουργίας **νέου αυτοτελούς οικισμού μέσω της ιδιωτικής πολεοδόμησης** (σε εκτός σχεδίου και εκτός ορίων οικισμών στην περιοχή **Σκάρφειας** του νομού **Φθιώτιδας**), το Δικαστήριο διατύπωσε την σκέψη ότι η δημιουργία νέων οικισμών αποτελεί βιώσιμη οικιστική ανάπτυξη μόνον εάν, κατόπιν ειδικής μελέτης, τεκμηριώνεται ότι οι υφιστάμενοι οικισμοί είναι κεκορεσμένοι.

Σύμφωνα με τις οικείες σκέψεις «...Η δημιουργία νέων αυτοτελών οικισμών είναι επιτρεπτή μόνον όταν από τον μείζονα χωροταξικό σχεδιασμό προκύπτει ότι οι τυχόν υπάρχουσες οικιστικές ανάγκες σε μία περιοχή δεν μπορούν να καλυφθούν από τους ήδη υπάρχοντες οικισμούς ως έχουν ή μετά από νόμιμη επέκτασή τους. Τούτο δεν καθίσταται τοσούτω μάλλον αναγκαίο, καθόσον είναι κοινώς γνωστόν ότι καθ' ον χρόνον η ιδιωτική πρωτοβουλία εντείνει την πολεοδομική δραστηριότητα και **αυξάνεται ταχέως ο αριθμός νεοϊδρυμένων οικισμών, άλλοι οικισμοί ανά τη Χώρα φθίνουν ή εγκαταλείπονται.** [...] η υπό του Συντάγματος επιβαλλόμενη **βιώσιμη οικιστική ανάπτυξη** συνίσταται πρωτίστως στην **αναζωογόνηση** των οικισμών αυτών, προς τους οποίους δέον να κατευθύνεται η αναπτυξιακή και οικιστική δραστηριότητα. Κατά ταύτα, η δημιουργία νέων οικισμών δύναται να θεωρηθεί ότι συνάδει προς την αρχή της βιώσιμης οικιστικής ανάπτυξης, μόνον εάν οι υφιστάμενοι οικισμοί είναι κεκορεσμένοι και δεν υπάρχει αντικειμενικώς η δυνατότητα επεκτάσεώς τους, τεκμηριούται δε τούτο κατόπιν ειδικής και **εμπεριστατωμένης μελέτης** των αρμοδίων κρατικών οργάνων».

Τις σκέψεις αυτές σχετικά με τη βιώσιμη οικιστική ανάπτυξη, επανέλαβε και ανέπτυξε περαιτέρω το Δικαστήριο και την περίπτωση της Άνδρου (περιοχή Αποίκια), η οποία ακολουθεί αμέσως κατωτέρω.

Πρακτικό Επεξεργασίας 273/1998

Οικιστικές πιέσεις - φέρουσα ικανότητα νησιού.

Οι οικιστικές πιέσεις για την απόκτηση α' και β' κατοικίας πρέπει να απορροφώνται εντός του υπάρχοντος δικτύου οικισμών, και εφ' όσον τούτο δεν έχει υπερβεί τα όρια της φέρουσας ικανότητάς του.

Με το Πρακτικό αυτό, το Δικαστήριο έκρινε σχέδιο που επιχειρούσε την **πολεοδόμηση** έκτασης 440 στρεμμάτων στην περιοχή **Αποίκια της Άνδρου**, με χρήσεις αμιγούς κατοικίας, τουρισμού, αναψυχής, αθλητισμού, πολεοδομικών κέντρων, κοινόχρηστων χώρων, εκκλησιών και βιολογικού καθαρισμού. Το Δικαστήριο αξιολογεί τις διατάξεις του Διεθνούς και εσωτερικού Περιβαλλοντικού Δικαίου, προκειμένου να κρίνει το επιτρεπτό της οικιστικής ανάπτυξης των μικρών νησιών, όπως η Άνδρος, θεωρώντας ότι η οικιστική ανάπτυξή τους συνιστά και την κυριώτερη απειλή για τη βιωσιμότητά τους, καθώς είναι κοινώς γνωστό ότι στα μικρά νησιά της χώρας ασκούνται μεγάλες οικιστικές πιέσεις τόσο για τη δημιουργία οικισμών β' κατοικίας όσο και για την τουριστική ανάπτυξη.

Αξιοποιώντας, λοιπόν, το άρθ. 24 και 106 του Συντάγματος, τα άρθ. 2 και 130P της Συνθήκης του Maastricht, καθώς και τις διατάξεις της Agenda 21 (Κεφ. 17, 124, 128, 129)²⁶ για τη **βιώσιμη ανάπτυξη των μικρών νησιών**, κρίθηκε ότι «η οικιστική ανάπτυξις δεν δύναται να παραβιάζει την φέρουσα ικανότητα των νήσων ως παραδοσιακών ανθρωπογενών συστημάτων και ευαίσθητων οικοσυστημάτων. Τούτο σημαίνει ότι οι **οικιστικά πιέσεις** για την απόκτηση α' και β' κατοικίας δέον, κατ' αρχήν, να **απορροφώνται** εντός του υπάρχοντος δικτύου οικισμών, και εφ' όσον

²⁶ Τα **μικρά νησιά** είναι οικολογικώς ευπαθή και έχουν περιορισμένες επιλογές ανάπτυξης, η οποία πρέπει να συνδυάζεται με τη διατήρηση της βιοποικιλότητάς τους και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων τους. Πρέπει να προσδιορίζουν και να παρακολουθούν τη **φέρουσα ικανότητά** τους και να καταρτίζουν μακροπρόθεσμα και μεσοπρόθεσμα σχέδια **βιώσιμης ανάπτυξης**, τα οποία να δίνουν έμφαση στην πολλαπλή χρήση των εγχώριων πόρων τους και να ενσωματώνουν την προστασία του περιβάλλοντος στον οικονομικό σχεδιασμό. Οφείλουν να καθορίσουν το μέτρο διατήρησης της βιοποικιλότητάς τους, να αναθεωρήσουν τις μη βιώσιμες πρακτικές, να προαγάγουν την περιβαλλοντικώς υγιή τεχνολογία για τη βιώσιμη ανάπτυξή τους και να αποκλείσουν τις τεχνολογίες εκείνες που δημιουργούν απειλή για το οικοσύστημά τους.

τούτο δεν έχει υπερβεί τα όρια της **φερούσης ικανότητός** του. Υφισταμένης της τριαύτης δυνατότητας είναι ανεπίτρεπτος η ίδρυσις νέων οικισμών οιαδήποτε τύπου (α' και β' κατοικίας). Εάν η δυνατότης αυτή έχει εξαντληθεί, εξεταστέα είναι εάν εν όψει της **εξελίξεως του δημογραφικού** συστήματος υφίστανται εισέτι περιθώρια επεκτάσεως των υφισταμένων οικισμών, υπό την προϋπόθεση πάντοτε του σεβασμού των ορίων της φερούσης ικανότητος αυτών [...] η απορρόφησης των οικιστικών πιέσεων δέον να γίνεται διά του θεσμού της επεκτάσεως, όπου τούτο είναι επιτρεπτόν, **αποκλειομένης πάντως της ιδρύσεως νέων οικισμών διά του θεσμού των συνεταιρισμών ή της ιδιωτικής πολεοδομήσεως...**»

Το Δικαστήριο, για τη διαμόρφωση της κρίσης του, **λαμβάνει υπόψη τη Μελέτη του ΥΠΕΧΩΔΕ «Ειδική Χωροταξική Μελέτη για τον καθορισμό χρήσεων γης με στόχο την ανάπτυξη και την προστασία στα πλαίσια του κοινοτικού συμβουλίου ENVIREG»**, η οποία, ειδικώς ως προς το θέμα της ίδρυσης νέων οικισμών, λαμβάνει σαφή θέση, τονίζοντας ότι: **«Οι ήδη υπάρχοντες οικισμοί (83 τον αριθμόν) μπορούν να απορροφήσουν τις αυξανόμενες ανάγκες για οικιστική χρήση** είτε με μετατροπή παλαιών κτιρίων σε δευτερεύουσα κατοικία και ενοικιαζόμενα δωμάτια, είτε με καινούργια κτίρια κάθε χρήσης...». Ειδικώς ως προς την περιοχή γύρω από την πεδινή έκταση της Χώρας, εντός της οποίας περιλαμβάνεται και η κοιλάδα του κάμπου των οικισμών **Αποίκια** κ.ά., η Μελέτη επισημαίνει, ότι αυτή κατέχει πρωτεύουσα θέση από άποψη παραγωγική, πληθυσμιακή, πολιτιστική, διοικητική κ.λπ., περιλαμβάνοντας παράλληλα ιδιαίτερα αξιόλογο φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον (οικισμοί, πλακόστρωτα, μονοπάτια, νερά, βλάστηση). Για την προστασία της ανωτέρω περιοχής από την παρατηρούμενη σύγκρουση δραστηριοτήτων, τεμαχισμό γης και οικοδομική δραστηριότητα, η Μελέτη προτείνει την θεσμοθέτηση ΖΟΕ (Ζώνης Οικιστικού Ελέγχου) με χρήσεις αρδευομένης γεωργικής γης, προστασίας φυσικού τοπίου, καθώς και χρήσεις γεωργικής γης, βοσκοτόπων και δασικού χαρακτήρα. Αντιθέτως, όπως ρητώς τονίζεται στη Μελέτη **«Νέες ζώνες ανάπτυξης τουρισμού - παραθερισμού δεν προτείνονται μέσα στα όρια της ευρύτερης αυτής περιοχής, γιατί οι πιέσεις που δέχεται αφορούν κύρια δεύτερη κατοικία και μπορούν να καλυφθούν στα εκτεταμένα όρια των οικισμών...»**.

Με τα δεδομένα αυτά, το Δικαστήριο απέρριψε το σχέδιο με το οποίο επιχειρήθηκε η δημιουργία νέου οικισμού μέσω του θεσμού της ιδιωτικής πολεοδόμησης στην περιοχή Αποίκια ν. Άνδρου.

- Υποχρεωτική Αποκατάσταση Διαταραχθέντων Οικοσυστημάτων

Καθώς τα κράτη συνειδητοποιούν τις δυσμενείς επιπτώσεις που έχει η καταστροφή των οικοσυστημάτων, η υποχρεωτική αποκατάσταση των διαταραχθέντων οικοσυστημάτων είναι μορφή προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος που αποκτά ολοένα μεγαλύτερη σημασία. **Το Δικαστήριο συνήγαγε την αρχή αυτή ευθέως από το άρθρο 24 του Συντάγματος**, εφόσον η περιβαλλοντική επιστήμη την υποδεικνύει ως αναγκαία και εφικτή.

Κατά την εποχή της ραγδαίας και αλόγιστης ανάπτυξης, πολλά οικοσυστήματα καταστράφηκαν, στις περισσότερες περιπτώσεις από άγνοια των επιπτώσεων της καταστροφής αυτής. Δάση εκχερσώθηκαν ή κάηκαν, υγρότοποι αποξηράνθηκαν, ρυπάνθηκαν θάλασσες και ακτές, ρέματα μπαζώθηκαν κ.λπ. Η επιδίωξη της περιβαλλοντικής ισορροπίας δεν είναι δυνατή εάν δεν γίνει πρώτα αποκατάσταση του καταστραφέντος ή υποβαθμισμένου περιβάλλοντος, εφόσον κάτι τέτοιο είναι ακόμη εφικτό. Δεδομένου ότι η περιβαλλοντική επιστήμη και η τεχνολογία της αποκατάστασης έχουν εξελιχθεί σημαντικά, όπου η φύση έχει ερημώσει ο άνθρωπος μπορεί να επέμβει ευεργετικά. Έτσι τα δάση αποκαθίστανται με αναδάσωση, το ρήγμα του λατομείου με επιχωμάτωση και δενδροφύτευση, η ρύπανση εδάφους και υδάτων με κατάλληλη απορρύπανση κ.ο.κ. Καθώς τα κράτη συνειδητοποιούν τις ευρύτερες δυσμενείς επιπτώσεις που έχει η καταστροφή των οικοσυστημάτων, δίνουν ολοένα μεγαλύτερη σημασία στην αποκατάστασή τους ως μορφή περιβαλλοντικής προστασίας. Η υποχρέωση του ελληνικού κράτους να αποκαταστήσει τα διαταραχθέντα οικοσυστήματα ισχύει για όσα έχουν καταστραφεί μετά το 1975, οπότε και τέθηκε σε ισχύ το άρθ. 24 του Συντάγματος, αλλά εξαγγέλλεται ήδη και από το 1972 στην Διακήρυξη της Στοκχόλμης (Recommendation 20). Το Δικαστήριο στις αποφάσεις του υπενθυμίζει συχνά στη Διοίκηση την υποχρέωση αποκατάστασης, όταν αυτή υπολαμβάνει ότι ένα διαταραγμένο σύστημα έχει ήδη υποβαθμιστεί και μια νέα διατάραξη δεν θα είχε και τόση σημασία.

Ειδικά όμως για τα δασικά οικοσυστήματα, το Σύνταγμα της χώρας είναι σαφές και προβλέπει σε ιδιαίτερο άρθρο (117) την υποχρέωση αναδάσωσης, το οποίο προβλέπει: *«Δημόσια ή ιδιωτικά δάση και δασικές εκτάσεις που καταστράφηκαν ή καταστρέφονται από πυρκαγιά ή που με άλλο τρόπο αποψιλώθηκαν ή αποψιλώνονται,*

δεν αποβάλλουν για το λόγο αυτό το χαρακτήρα που είχαν πριν καταστραφούν, κηρύσσονται υποχρεωτικά αναδασωτέες και αποκλείεται να διατεθούν για άλλον προορισμό». Έτσι απέκλεισε την οικονομική «αξιοποίηση» αναδασωτέων εκτάσεων σε μια σειρά ζητημάτων, όπως η αξιοποίηση αναδασωτέας έκτασης της Εκκλησίας στην Πεντέλη (ΣτΕ 2006/1997) κ.λπ.

Το ΣτΕ πάντα εφάρμοζε πάγια την συνταγματικής τάξης **υποχρέωση αναδάσωσης** και με τη νομολογία του κατέστησε την **προστασία των αναδασωτέων εκτάσεων εξαιρετικά αυστηρή**, διατυπώνοντας ότι **κανένα άλλο δημόσιο συμφέρον** δεν μπορεί να καταλύσει την υποχρέωση αναδάσωσης. Μια στάση η οποία όμως **ανετράπη**, όταν το Δικαστήριο ερμήνευσε το Σύνταγμα αντίθετα από το ίδιο του το γράμμα, με την απόφαση **2499/2012** της Ολομέλειας, που θα δούμε κατωτέρω.

Πρακτικό Επεξεργασίας 40/1999

Αναδασωτέα έκταση δεν μπορεί να διατεθεί για άλλο σκοπό πλην της αναδάσωσης.

Με σχέδιο Προεδρικού Διατάγματος επιχειρήθηκε η τροποποίηση των ορίων του **Αισθητικού Δάσους "Αμυγδαλεώνα" Καβάλας** διά της εξαιρέσεως έκτασης εμβαδού 167 στρεμμάτων περίπου στην θέση Ασπρα χώματα Ακρωτήρι Σπαθί", με σκοπό την κατασκευή του **νέου λιμένος** της Καβάλας. Το Δικαστήριο έκρινε ότι, ανεξάρτητα εάν είναι συνταγματικώς επιτρεπτή η τροποποίηση των ορίων ενός αισθητικού δάσους, στη συγκεκριμένη περίπτωση **προέχει το ζήτημα του αναδασωτέου χαρακτήρα** της συγκεκριμένης έκτασης, **η τροποποίηση του οποίου (αναδασωτέου) δεν επιτρέπεται κατά το άρθρο 117 του Συντάγματος**. Το Δικαστήριο απέρριψε το Σχέδιο «προεχόντως λόγω του αναδασωτέου χαρακτήρος της επιμάχου εκτάσεως, ο οποίος αποκλείει την διάθεσιν αυτής δι' άλλον σκοπόν πλην της αναδασώσεως».

Το Ε' Τμήμα διαμόρφωσε **πάγια και αυστηρή νομολογία** στο ζήτημα αυτό, διατυπώνοντας σε όλες τις αποφάσεις του ότι **μια έκταση που έχει κηρυχθεί αναδασωτέα δεν μπορεί να διατεθεί για άλλο σκοπό**. Όπως θα δούμε παρακάτω, στο **B.2.** μέρος της παρούσας εργασίας, το Συμβούλιο της Επικρατείας έχει υποχωρήσει από την αυστηρή προστασία των αναδασωτέων εκτάσεων,

επιτρέποντας σε αναδασωτέα την εγκατάσταση αιολικών σταθμών παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας (ΑΣΠΗΕ).

- Αρχή Βιοποικιλότητας

Η **ιδέα της βιοποικιλότητας** υπάρχει στο άρθρο 3 και σε άλλες διατάξεις της **Σύμβασης της Βέρνης** «για τη διατήρηση της άγριας ζωής και του φυσικού περιβάλλοντος της Ευρώπης» (1979). Η **αρχή της βιοποικιλότητας** λαμβάνει νομική ισχύ με το άρθρο 6 της Διακήρυξης του **Ρίο** για τη βιολογική ποικιλότητα (1992), που ορίζει ότι: «Κάθε Συμβαλλόμενο Μέρος, σύμφωνα με τις ειδικές περιστάσεις και δυνατότητές του: α) Αναπτύσσει εθνικές στρατηγικές, σχέδια ή προγράμματα για τη διατήρηση και αειφορική χρήση της βιολογικής ποικιλότητας ή προσαρμόζει για το σκοπό αυτό υπάρχουσες στρατηγικές, σχέδια ή προγράμματα, τα οποία πρέπει να αντικατοπτρίζουν, μεταξύ άλλων, τα μέτρα που προβλέπονται στην παρούσα Σύμβαση σε ό,τι αφορά το ενδιαφερόμενο Συμβαλλόμενο Μέρος και β) Ενσωματώνει, όσο αυτό είναι δυνατό και ενδεδειγμένο, τη διατήρηση και αειφορική χρήση της βιολογικής ποικιλότητας στα σχετικά τομεακά και διατομεακά σχέδια, προγράμματα και πολιτικές».

Προσαρμοσμένο στις διατάξεις της Σύμβασης της Βέρνης είναι και το **άρθρο 20 του νόμου 1650/1986**: «Προστασία και διατήρηση των ειδών της αυτοφυούς χλωρίδας και της άγριας πανίδας». Τα είδη της **αυτοφυούς χλωρίδας** και της **άγριας πανίδας** προστατεύονται και διατηρούνται **μαζί με τη βιοκοινότητα και το βιότοπο ή οικότοπό τους**, ως βιογενετικά αποθέματα και ως συστατικά στοιχεία των οικοσυστημάτων. Ιδιαίτερα προστατεύονται και διατηρούνται είδη που είναι **σπάνια ή απειλούνται με εξαφάνιση**, είδη των οποίων ο πληθυσμός, χωρίς να διατρέχει άμεσο κίνδυνο εξαφάνισης, εμφανίζει τάση μείωσης λόγω υποβάθμισης των βιοτόπων του είδους ή υπερεκμετάλλευσής τους, καθώς και είδη που έχουν ιδιαίτερη οικολογική επιστημονική γενετική παραδοσιακή ή οικονομική αξία.

Η **σταθερή προσήλωση του Δικαστηρίου στην αρχή της βιοποικιλότητας χρονολογείται πολύ πριν από τη ρητή κατοχύρωσή της με τη Συνθήκη του Ρίο** (1992). Μεταξύ των χαρακτηριστικών πρώτων περιπτώσεων στις οποίες το ΣτΕ παρέσχε προστασία σε απειλούμενα είδη, ανήκουν ιδίως οι υποθέσεις των βιοτόπων

της θαλάσσιας χελώνας **Caretta-Caretta** το 1986, χάριν των οποίων έγιναν δεκτοί σοβαροί **περιορισμοί της ιδιοκτησίας** (ΣτΕ 695/1986 και 696/1986) και των υγροτόπων του **Δέλτα του ποταμού Νέστου** το 1987, που προστατεύτηκαν από εγκατάσταση διαλυτηρίων πλοίων (ΣτΕ 2347/1987) κ.ά.

Με την νεότερη νομολογία του ΣτΕ της υπό εξέταση περιόδου (1992-2000), η προστασία αυτή διευρύνεται και εμπλουτίζεται με ποικίλα μέτρα (απαγόρευση της αλιείας με «αργαλειό», απαγόρευση αεροψεκασμών με φυτοφάρμακα, προστασία ενδαιτημάτων, ρύθμιση θήρας, προστασία χρυσαετού, φώκιας *monachus*, αρκούδας, λύκου, αλεπούς κ.λπ.). Ακολουθεί παρουσίαση δύο σημαντικών αποφάσεων: της Ολομέλειας για την *Caretta-Caretta* και του Ε' Τμήματος για την φαιά άρκτο (αρκούδα). Σε όλες σχεδόν τις περιπτώσεις προστασίας της βιοποικιλότητας, οι δυσκολίες πηγάζουν από τις συγκρούσεις χρήσεων γης (λόγω ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων, ιδίως), αλλά και από την απροθυμία της Διοίκησης να θεσπίζει κατάλληλο προστατευτικό καθεστώς.

Απόφαση ΣτΕ (Ολ.) 1821/1995

Προστασία της χελώνας CARETTA-CARETTA - όροι και περιορισμοί δόμησης

Η δικαστική προστασία της σπάνιας θαλάσσιας χελώνας *CARETTA-CARETTA* συμπλήρωνε ήδη περίπου μια δεκαετία το 1995, όταν ξανακρίθηκε από το ΣτΕ, η στάση του οποίου, από την αρχική υπ. αρ. **(Ολ.) 696/1986** (που παρουσιάστηκε στο Μέρος Α' της παρούσας εργασίας) μέχρι την υπ' αρ. **(Ολ.) 1821/1995**, παρέμεινε σταθερή.

Στην απόφασή του αυτή, η Ολομέλεια του Δικαστηρίου καθόρισε το υποχρεωτικό πλαίσιο προστασίας της χελώνας για τον κόλπο του Λαγανά στη Ζάκυνθο, όπου είναι και ο κύριος τόπος αναπαραγωγής της. Με καθυστέρηση 15 ετών περίπου έγινε ολοκληρωμένη θέσπιση του θαλάσσιου πάρκου. Με σαφή θέση, το Δικαστήριο έκρινε ασυμβίβαστες προς την απόλυτη προστασία της χελώνας την ερασιτεχνική αλιεία, την επέκταση έργων υποδομής (λιμενικών κ.λπ.), την κατασκευή εγκαταστάσεων πολλαπλών χρήσεων, την τοποθέτηση ομπρελών και καθισμάτων κ.ο.κ., διατυπώνοντας τη σκέψη: «(11)... οι επίμαχοι όροι και περιορισμοί δόμησης και απαγορεύσεις καθώς και οι χρήσεις γης που επιβάλλονται στην περιοχή Ι της επίδικης Ζ.Ο.Ε., με βάση νόμιμα και αντικειμενικά κριτήρια και μέσα στα πλαίσια των πιο πάνω εξουσιοδοτικών διατάξεων και των διατάξεων του

άρθρου 24 του Συντάγματος, **για την εξυπηρέτηση δε του δημόσιου συμφέροντος**, όπως είναι η προστασία της θαλάσσιας χελώνας caretta - caretta, είδους άγριας πανίδας υπό αυστηρή προστασία που απειλείται με εξαφάνιση, αλλά και η ανάπτυξη και αναβάθμιση περιοχών με υποβαθμισμένο φυσικό και δομημένο περιβάλλον, στις οποίες ασκούνται συγκρουόμενες παραγωγικές δραστηριότητες, **δεν δύνανται να θεωρηθούν ότι συνιστούν υπέρμετρο βάρος της ιδιοκτησίας των αιτούντων** που την καθιστά αδρανή σε σχέση με τον προορισμό της εφόσον δεν αποκλείουν την αγροτική, κτηνοτροφική ή άλλης μορφής σχετική εκμετάλλευση του ακινήτου τους, εκτός από ένα μικρό τμήμα του που εμπίπτει στο τμήμα Δ της περιοχής Ι, στο οποίο απαγορεύονται [...] όλες οι παραπάνω χρήσεις...».

Απόφαση ΣτΕ 2731/1997

Δεν επιτρέπεται η διέλευση της Εγνατίας οδού διά μέσου του βιότοπου της φαιάς άρκτου στην Πίνδο.

Η απόφαση αυτή κατέχει ιδιαίτερη θέση στη νομολογία για την προστασία της βιοποικιλότητας. Η φαιά άρκτος, διεθνώς απειλούμενο είδος, έχει διατηρήσει στην Ελλάδα δύο σημαντικά ενδιαιτήματα στις οροσειρές της Πίνδου και της Ροδόπης. Η ανάγκη για ένδικη προστασία της παρουσιάστηκε όταν η Διοίκηση αποφάσισε τη διέλευση της **Εγνατίας Οδού** μέσω του ενδιαιτήματος της Πίνδου, το οποίο, με τον τρόπο αυτό, διαιρέθηκε σε δυο τμήματα. Στην υπόθεση αυτή ζητήθηκε από το δικαστήριο να ακυρώσει την Κοινή Απόφαση του Υπουργού ΠΕΧΩΔΕ, του Αναπλ. Υπουργού ΠΕΧΩΔΕ και του Υφυπουργού Γεωργίας, με την οποία είχαν εγκριθεί περιβαλλοντικοί όροι για την κατασκευή της Εγνατίας οδού στο **Τμήμα Παναγιά-Γρεβενά** της περιοχής των Νομών Γρεβενών και Τρικάλων. Η Διοίκηση, προς υπεράσπιση της απόφασής της, επικαλέστηκε το **δημόσιο συμφέρον** από την ανάγκη λειτουργίας του αυτοκινητοδρόμου, αφ' ενός, και την λήψη δαπανηρών μέτρων προκειμένου να αποτραπούν οι δυσμενείς συνέπειες για την φαιά άρκτο (σήραγγες cut and over κ.λπ.), αφ' ετέρου. Εξαιτίας της **διέλευσης της οδού μέσα από το ενδιαιτήμα** της φαιάς άρκτου (γεγονός που θα είχε ως αποτέλεσμα βέβαιο κίνδυνο απώλειας ατόμων του πληθυσμού της), **η χάραξη του τμήματος αυτού της Εγνατίας οδού** κρίθηκε από το Δικαστήριο **μη νόμιμη**, κρίνοντας με σαφήνεια ότι στη **σύγκρουση αυτή δύο εννόμων αγαθών**, αυτών της ζωής και της κυκλοφορίας, προηγείται η διάσωση του είδους.

Το Δικαστήριο (Ε' Τμήμα) σχημάτισε πεποίθηση σύμφωνα με τις παρακάτω σκέψεις: «(7.) ...κατά το άρθρον 24 του Συντάγματος, η πολιτεία υποχρεούται να λαμβάνει προληπτικά μέτρα διά την προστασίαν του φυσικού περιβάλλοντος, ουσιώδες στοιχείον του οποίου είναι η πανίς και ιδίως τα απειλούμενα ή κινδυνεύοντα είδη αυτής. Εξ άλλου, κατά την παγίαν νομολογίαν του Δικαστηρίου τούτου (2759-61/1994) **η συνταγματική απαίτησις της ως άνω προληπτικής προστασίας πρέπει να ενσωματούται εις πάσαν δημοσίαν πολιτικήν και ενέργειαν του Κράτους**, η οποία ούτω και μόνον καθίσταται βιώσιμος και επιτρεπτή. Ειδικώτερον δε προκειμένου περί των δημοσίων έργων, ταύτα, **οσονδήποτε επιθυμητός και αν είναι ο αναπτυξιακός σκοπός των, καθίστανται βιώσιμα μόνον εφ' όσον εξ αυτών δεν προκύπτει κίνδυνος βλάβης του περιβάλλοντος** υπό την ανωτέρω εκτεθείσαν έννοιαν. Εντεύθεν έπεται ότι η χάραξις και κατασκευή οδών εις τας οποίας παρεμβάλλονται εξαιρετικώς ευαίσθητα οικοσυστήματα (βιοτόποι), των οποίων η βιοκοινότης περιλαμβάνει είδη απειλούμενα ή ευρισκόμενα εν κινδύνω, είναι σπουδαίον και λεπτόν δημόσιον πρόβλημα, η επίλυσις του οποίου δέον να γίνεται με προέχον κριτήριον την κατά τα ανωτέρω συνταγματικώς αξιουμένην προληπτικήν προστασίαν δηλ. την διάσωσιν των ειδών τούτων. Προκειμένου δε **περί απειλουμένου είδους τελούντος υπό ανωτέραν προστασίαν, ο κίνδυνος της απωλείας και ελαχίστων έτι ατόμων του είδους τούτου λογίζεται ως κρίσιμος κατά την παροχήν της προληπτικής προστασίας, διότι προδήλως επηρεάζει την βιωσιμότητα του πληθυσμού του**. Ειδικώτερον καθ' όσον αφορά εις την φαιάν άρκτον (*ursus arctus*) αύτη τυγχάνει και ειδικής προστασίας από την **Διεθνή Σύμβασιν της Βέρνης**, κυρωθείσαν διά του ν. 1335/1983 και έχουσαν **υπερνομοθετικήν ισχύν**, η οποία απαγορεύει πάσαν ενέργειαν δυναμένην να οδηγήσει εις την υποβάθμισιν ή καταστροφήν των φυσικών οικοτόπων (άρθρ. 4) και των προστατευομένων ειδών της αγρίας πανίδος (άρθρ. 5 επ.), μεταξύ των οποίων ρητώς περιλαμβάνεται και η φαιά άρκτος, κατατασσομένη εις τα είδη πανίδος υπό αυστηράν προστασίαν (Παράρτημα 2). Εξ άλλου, και η **Οδηγία 92/43/ΕΟΚ** του Συμβουλίου της 21.5.1992 "για την διατήρησιν των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγρίας πανίδος και χλωρίδος" ρητώς συγκαταλέγει και την φαιάν άρκτον μεταξύ των ζωϊκών ειδών κοινοτικού ενδιαφέροντος, των οποίων η διατήρησις επιβάλλει τον καθορισμόν ειδικών ζωνών διαχειρίσεως, και δη μεταξύ των ειδών προτεραιότητος».

«(8.) ...η **χάραξις οδών**, εις τας οποίας παρεμβάλλονται βιότοποι της φαιάς άρκτου, είδους τελούντος υπό καθεστώς αυστηράς νομικής προστασίας και προστατευτικής διαχειρίσεως, **δέον να γίνεται κατά τρόπον αποκλείοντα παντελώς την διατάραξιν των βιοτόπων αυτού** και τον εκ της διαταράξεως ταύτης κίνδυνον απωλείας έστω και ελαχίστων ατόμων του είδους. Κατά μείζονα δε λόγον αποκλείεται η διάσπασις του βιοτόπου αυτών διά της χαράξεως της οδού εντός αυτών, διότι αύτη έχει ως βέβαιον αποτέλεσμα όχι απλώς την απηγορευμένην διατάραξιν του οικοσυστήματος, αλλ' αυτήν ταύτην την διαίρεσιν αυτού, καταστροφικήν και διά τον βιότοπον και διά την φαιάν άρκτον, ο πληθυσμός της οποίας θα υποστή ασφαλώς περαιτέρω μείωσιν της κρισίμου μάξης αυτού, απειλούσαν την βιωσιμότητα του είδους, κατά τα κατωτέρω ειδικώτερον εκτιθέμενα. Του προέχοντος δε τούτου κριτηρίου δεν δύνανται να κατισχύσουν άλλα κριτήρια, αναφερόμενα εις τεχνικά χαρακτηριστικά της οδού (οία η τεταμένη χάραξις κλπ.) ή εις το κόστος κατασκευής κλπ., διότι, οσονδήποτε αξιόλογα τα κριτήρια ταύτα, πάντως δεν είναι της αυτής ιεραρχικής τάξεως, εφ' όσον αυτά μεν αφορούν εις τεχνικάς και οικονομικάς παραμέτρους του έργου, ενώ η διάσωσις της φαιάς άρκτου είναι **διατήρησις ζωής, που είναι η ουσία της βιωσίμου αναπτύξεως**».

«(10.) ...η περί ης πρόκειται χάραξις του τμήματος της Εγνατίας οδού δεν είναι νόμιμος, διότι [...] αύτη συνεπάγεται βέβαιον κίνδυνον απωλείας ατόμων του πληθυσμού της φαιάς άρκτου, ο οποίος ουδόλως αίρεται εκ της δοθείσης κατ' οικονομίαν λύσεως των σηράγγων του τύπου "cut and cover" και των λοιπών τεχνικών παρεμβάσεων, εις τρόπον ώστε η χάραξις αύτη, απειλούσα το είδος, να μην δύναται να θεωρηθή βιώσιμος [...] Αποκλειομένης δε της διασπάσεως του περι ου πρόκειται βιοτόπου του πληθυσμού της φαιάς άρκτου Πίνδου, **πάσα άλλη εναλλακτική χάραξις της Εγνατίας οδού εις την περιοχήν εξυπακούεται ότι θα παρακάμπει τον βιότοπον** και μάλιστα εις απόστασιν αποκλείουσαν την καθ' οιονδήποτε τρόπον διατάραξιν του οικοσυστήματος».

- Αρχή Ήπιας Ανάπτυξης Ευπαθών Οικοσυστημάτων

Η αναγνώριση της ύπαρξης των ευπαθών οικοσυστημάτων γίνεται στην Agenda 21, Κεφ. 12, όπου τονίζεται ότι «Τα ευπαθή οικοσυστήματα είναι σημαντικά και έχουν μοναδικά χαρακτηριστικά». Η ενδεδειγμένη ήπια ανάπτυξη τους αντιμετωπίζεται κατά κατηγορία (Κεφάλαιο 11: δασικά οικοσυστήματα, Κεφάλαιο 13: βουνά, Κεφάλαιο 17: ακτές κ.λπ.).

Από όλα τα ευπαθή οικοσυστήματα, ειδικά τα **δάση** και οι **τοποθεσίες ιδιαίτερου φυσικού κάλλους** έτυχαν νωρίς της προστασίας του Συμβουλίου της Επικρατείας. Αυτό οφείλεται και στην ύπαρξη σχετικής νομοθεσίας, ενώ ειδική νομοθεσία δεν υπήρχε ακόμη για την προστασία ακτών, βουνών και μικρών νησιών. Με την εξέλιξη, όμως, της επιστήμης της δασικής οικολογίας, η δασική νομοθεσία αποκάλυψε την ανεπάρκειά της και την ασυμφωνία πολλών διατάξεών της προς τις σύγχρονες επιστημονικές απαιτήσεις. Το Δικαστήριο έκρινε ότι το Σύνταγμα, χρησιμοποιώντας το ίδιο τις έννοιες του δάσους και της δασικής εκτάσεως, παραπέμπει στην επιστήμη για τον ακριβή ορισμό τους. **Το Δικαστήριο χρησιμοποιεί ευθέως τα δεδομένα της επιστήμης**, όπου η νομοθεσία είναι ατελής ή συγκρούεται με αυτές. Έτσι, το Ε' Τμήμα του ΣτΕ εκσυγχρόνισε τον ορισμό του δάσους και απεκάθαρε τη δασική νομοθεσία από βλαπτικές για το δάσος διατάξεις. Όσο για τη νομοθεσία σχετικά με την προστασία των **περιοχών φυσικού κάλλους**, αυτή ακόμη περιοριζόταν απλώς στην αναγνώρισή τους, ενώ οι συνέπειες της αναγνώρισης αυτής, δηλαδή το πρακτικό θέμα, διαμορφώθηκαν από τη Νομολογία του Δικαστηρίου.

Η ευκολία με την οποία ο νομοθέτης και η Διοίκηση αποδέχονταν τη θυσία των δασών χάριν άλλων αναγκών, οδήγησε σε **αυστηρότητα τη νομολογία του Δικαστηρίου**, το οποίο **δεν επιτρέπει τη μεταβολή του προορισμού δημόσιου δάσους** παρά μόνον αν συντρέχει ανάγκη άλλης χρήσης, ζωτικής για την εθνική οικονομία, η οποία πρέπει εκτιμάται με δεδομένα και παραμέτρους εθνικού επιπέδου, και μόνο αν η θυσία του δάσους είναι το μοναδικό πρόσφορο μέσο για την ικανοποίηση της ανάγκης αυτής. Τέτοια μπορεί να είναι, λ.χ., η λατομία ορυκτών των οποίων η εξόρυξη δεν μπορεί να γίνει αλλού.

Η πάγια αυτή νομολογία διαφοροποιήθηκε με τις αποφάσεις της επόμενης περιόδου (2000-2010), όπως θα δούμε κατωτέρω (Κεφάλαιο **B.2.**).

Απόφαση 2435/1993

Μεταβολή του προορισμού των δασών

Το Σύνταγμα έχει λάβει ιδιαίτερη μέριμνα εισάγοντας στο κείμενό του ειδικές διατάξεις, με τις οποίες οι εκτάσεις με δασική βλάστηση υπάγονται σε αυστηρό προστατευτικό καθεστώς. Επιβάλλεται ευθέως ο κανόνας της απαγόρευσης μεταβολής του προορισμού τους.

Σύμφωνα με την κρίσιμη σκέψη της απόφασης αυτής, «(5.) ... το φυσικό περιβάλλον έχει αναχθεί σε αντικείμενο έντονου κρατικού ενδιαφέροντος και ειδικής ρύθμισης, επιβάλλεται δε στην Πολιτεία η υποχρέωση να λαμβάνει ιδιαίτερα προληπτικά και κατασταλτικά μέσα για την προστασία του. Προκειμένου, μάλιστα, για τα δάση και τις δασικές εκτάσεις, που αποτελούν ευπαθή οικοσυστήματα, ο συντακτικός νομοθέτης, εμφορούμενος από τις νεότερες αντιλήψεις για την ανάγκη διαφύλαξης του δασικού πλούτου, έλαβε ιδιαίτερη μέριμνα εισάγοντας στο κείμενο του Συντάγματος ειδικές διατάξεις, με τις οποίες οι εκτάσεις με δασική βλάστηση υπάγονται σε αυστηρό προστατευτικό καθεστώς. Συγκεκριμένα [...] ανατίθεται στον κοινό νομοθέτη να θεσπίσει τις αναγκαίες ρυθμίσεις για την προστασία των δασών και των δασικών εκτάσεων, ενώ [...] επιβάλλεται ευθέως ο κανόνας της απαγόρευσης μεταβολής του προορισμού τους, παρέχεται δε στο νομοθέτη η δυνατότητα να επιτρέψει μόνον κατ' εξαίρεση την αλλοίωση της μορφής των δημόσιων δασών και των δημόσιων δασικών εκτάσεων σε περιπτώσεις, κατά τις οποίες προέχει για την εθνική οικονομία η αγροτική εκμετάλλευσή τους ή άλλη χρήση, επιβαλλόμενη από λόγους σοβαρού δημόσιου συμφέροντος, ήτοι αναγομένους στην εξυπηρέτηση ζωτικής ανάγκης της εθνικής οικονομίας, εφ' όσον, επιπροσθέτως, η θυσία της δασικής βλάστησης αποτελεί το μόνο πρόσφορο μέσο για την ικανοποίηση υφιστάμενης τέτοιας ανάγκης. Είναι, λοιπόν, κατά την παραπάνω συνταγματική διάταξη, ανεκτή η μεταβολή της μορφής δημόσιου δάσους ή δημόσιας δασικής έκτασης και για την εξόρυξη λατομικών ορυκτών προκειμένου να ικανοποιηθούν ανάγκες, οι οποίες άλλως δεν θα μπορούσαν να καλυφθούν με τη χρησιμοποίηση εκτάσεων με χαρακτήρα μη δασικό και οι οποίες έχουν για την εθνική οικονομία ζωτική σημασία, εκτιμώμενη, μεταξύ άλλων, ενόψει και του βαθμού επαρκείας λατομικών ορυκτών και των υφιστάμενων δυνατοτήτων κάλυψης της σχετικής ζήτησης είτε στο σύνολο της Χώρας είτε σε ορισμένο τμήμα της, αξιολογούμενη, όμως, και στην τελευταία αυτή περίπτωση με βάση οικονομικά

δεδομένα και παραμέτρους αναγόμενα σε επίπεδο εθνικό. Η συνδρομή δε ανάγκης, η οποία θα δικαιολογούσε, κατά τα προαναφερόμενα, την εκμετάλλευση λατομείου σε ορισμένη έκταση που έχει δασικό χαρακτήρα είναι σε κάθε περίπτωση εξεταστέα στο πλαίσιο του επιδιωκόμενου από το Σύνταγμα σκοπού της **διαφύλαξης του δασικού πλούτου, ο οποίος, συνδεδεμένος, άλλωστε, και αυτός προς την εθνική οικονομία,** επικρατεί, σύμφωνα με την παραπάνω συνταγματική διάταξη, κριτηρίων σχετιζόμενων με το ύψος του πιθανολογούμενου επιχειρηματικού κέρδους από την εκμετάλλευση λατομείου, όπως είναι το κόστος της εξόρυξης στη συγκεκριμένη έκταση και οι απαιτούμενες μεταφορικές δαπάνες. Τέλος, κατά την ίδια συνταγματική διάταξη, ερμηνευόμενη ενόψει του παραπάνω σκοπού της, εφόσον συντρέχουν οι προαναφερόμενες προϋποθέσεις για την εξόρυξη λατομικών ορυκτών σε έκταση που έχει δασικό χαρακτήρα, η ανάγκη αυτή πρέπει να ικανοποιείται με τη **μικρότερη δυνατή απώλεια του δασικού πλούτου** και, κατά συνέπεια, επιβάλλεται η κατά προτίμηση χρησιμοποίηση τμήματος δασικής έκτασης και μόνο αν δεν υπάρχει τέτοια έκταση, κατάλληλη για το σκοπό αυτό, μπορεί να επιτραπεί η εκμετάλλευση λατομείου σε τμήμα δάσους».

Πρακτικό Επεξεργασίας 105/1993

Προστασία δασών και κοινωφελής σκοπός

Δεν επιτρέπεται η μεταβολή του προορισμού του δάσους ούτε για κοινωφελή σκοπό.

Το Δικαστήριο επαναλαμβάνει την πάγια νομολογία του και την αυστηρή προστασία των δασών, καθώς **δεν επιτρέπει τη μεταβολή του προορισμού του δάσους ούτε για κοινωφελή σκοπό** και κρίνει μη νόμιμη την ανέγερση πολυδύναμου κέντρου ιατρικής και επαγγελματικής αποκατάστασης προσώπων με ειδικές ανάγκες σε δασική έκταση της Πεντέλης Αττικής, σύμφωνα με την σκέψη: «(3.) Διά των [...] διατάξεων του άρθρου 24 του Συντάγματος **παρέχεται συνταγματική προστασία εις τα δάση και δασικές εκτάσεις, μη επιτρεπομένης, ουδέ διά νόμου, της μεταβολής του προορισμού των ως οικοσυστημάτων και δη ως ευπαθών,** εκτός εάν: α) υφίσταται όλως εξαιρετικός λόγος αφορών εις την εθνικήν οικονομίας και απτόμενος κρισίμων παραμέτρων αυτής εθνικού επιπέδου, και β) η σχετική εθνική ανάγκη δεν είναι δυνατόν να εξυπηρετηθεί άλλως ει μη διά της θυσίας του απολύτως αναγκαίου προς τούτο τμήματος του δάσους ή της δασικής εκτάσεως. Εντεύθεν έπεται, ότι

κοινοφελής απλώς σκοπός ή άλλος λόγος δημοσίου συμφέροντος δεν αποτελεί νόμιμον κατά το Σύνταγμα λόγον δια την τη μεταβολή, του προορισμού δάσους ή δασικής εκτάσεως...»

Πρακτικό Επεξεργασίας 314/1995

Όρος Αιγάλεω: Δεν επιτρέπεται η θυσία δασικών εκτάσεων και δεν δικαιολογείται φαλκίδευση του χαρακτήρα του δάσους για οποιονδήποτε λόγο, έστω και κοινοφελούς χαρακτήρα.

Το Δικαστήριο επαναλαμβάνει την κρίση του για τη σημασία διαφύλαξης του δάσους, έστω και για κοινοφελείς χρήσεις, και στην περίπτωση του ορεινού όγκου Αιγάλεω, διατυπώνοντας ότι η **εξυγίανση του ορεινού όγκου Αιγάλεω και η διαφύλαξη του δάσους και των δασικών του εκτάσεων έχει ζωτική σημασία για το Λεκανοπέδιο. Δεν επιτρέπεται η θυσία δασικών εκτάσεων για άλλες χρήσεις βιομηχανίας, βιοτεχνίας, νεκροταφείων, μεταφορτώσεως ή ανακυκλώσεως απορριμμάτων κ.λπ.**

«(2.) Η εξυγίανση του ορεινού όγκου και η διασφάλιση των εν λόγω δασών και δασικών εκτάσεων έχει ζωτική σημασία για το Λεκανοπέδιο Αττικής όχι μόνον εξ επόψεως συνήθων λειτουργιών των οικοσυστημάτων αυτών (υδρολογικός κύκλος, συγκράτηση εδάφους, παραγωγή οξυγόνου κ.τ.λ.) αλλά και προς αντιμετώπιση του προβλήματος της αιθαλομίχλης, καθόσον η διάνοιξη «πράσινης οδού» διά του ορεινού Αιγάλεω, αποτελεί **οιονεί φυσικό αεραγωγό προς διάσπαση του νέφους.** Εντεύθεν έπεται ότι η διασφάλιση ακέραιου του δασικού χώρου ενέχει κρίσιμη σπουδαιότητα και δεν **δικαιολογείται φαλκίδευση αυτής για οποιονδήποτε λόγο, έστω και κοινοφελούς χαρακτήρα.**

Απόφαση ΣτΕ 1790/1999

Δεν επιτρέπεται η κατασκευή πίστας αγώνων στην ακτή Αγίου Κοσμά του Σαρωνικού.

Στην υπόθεση αυτή το Δικαστήριο διατυπώνει τις **βασικές αρχές διαχείρισης των ακτών**, καθώς αυτές αποτελούν **ευπαθή οικοσυστήματα** των οποίων η χερσαία και θαλάσσια ζώνη με την αντίστοιχη χλωρίδα και πανίδα βρίσκονται σε στενή λειτουργική αλληλεξάρτηση και πολύτιμους οπτικούς πόρους, λόγω του αισθητικού κάλλους της γεωμορφολογίας τους. Αποτελούν ουσιώδες στοιχείο του φυσικού περιβάλλοντος και τυγχάνουν προστασίας ευθέως εκ του **άρθρου 24 παρ. 1 του**

Συντάγματος. Πρέπει να τελούν υπό ιδιαίτερο καθεστώς αυστηρής προστασίας και ήπιας διαχείρισης και ανάπτυξης.

Οι τεχνικές εγκαταστάσεις και δραστηριότητες που επιχειρούνται σε αυτές, μόνιμες ή προσωρινές, είτε στη χερσαία είτε στη θαλάσσια ζώνη, συνιστούν αλλοίωση της ακτογραμμής και του παράκτιου τοπίου και οδηγούν σε σοβαρή διατάραξη του οικοσυστήματος. Για το λόγο αυτό, **οι τεχνικές εγκαταστάσεις και δραστηριότητες στις ακτές δεν είναι επιτρεπτές παρά μόνο για λόγους δημοσίου συμφέροντος** και υπό την προϋπόθεση ότι είναι συμβατές με το οικοσύστημα και την κατά προορισμό χρήση των ακτών και έχουν ενταχθεί σε συνολικό ή ευρύτερο προγραμματισμό τεχνικών επεμβάσεων στις ακτές. Οι βασικές αρχές διαχείρισης των ακτών είναι η διαφύλαξη του αναγκαίου φυσικού κεφαλαίου, η ακώλυτη πρόσβαση σε αυτές, ο σεβασμός της γεωμορφολογίας και του φυσικού αναγλύφου, η μικρότερη δυνατή διατάραξη των οικοσυστημάτων τους και της υδροδυναμικής τους κ.ά.

Στη συγκεκριμένη υπόθεση, το Δικαστήριο έλεγξε το είδος των χρήσεων που επιχειρούνται στην ακτή και απέκλεισε εκείνες τις χρήσεις που θεώρησε ότι δεν είναι ήπιες, όπως επιβάλλεται στα ευπαθή οικοσυστήματα. Έτσι, **απέτρεψε την εγκατάσταση και λειτουργία πίστας αγώνων κάρτιγκ στην χερσαία ζώνη της ακτής του Αγίου Κοσμά** ως δραστηριότητας μη συμβατής α) προς τη φύση της ακτής ως ευπαθούς οικοσυστήματος β) προς την χρήση αυτής κατά τον κύριο προορισμό της ως τόπου κολύμβησης και φυσικής απόλαυσης. Το Δικαστήριο **δεν επέτρεψε νομιμοποίηση περαιτέρω επιβάρυνσης** της περιοχής με την έγκριση και άλλων μη επιτρεπόμενων χρήσεων, και δη **σε περιοχή της φυσικής εξόδου του λεκανοπεδίου της Αθήνας προς την θάλασσα.**

Στο σημείο αυτό, αξίζει να επισημανθεί η εκ διαμέτρου **αντίθετη αντιμετώπιση του ζητήματος από τη νομολογία** του Δικαστηρίου στο Πρακτικό Επεξεργασίας ΣτΕ (Ολ.) 29/2018 που αφορά την Έγκριση ΣΟΑ²⁷ του Μητροπολιτικού Πόλου Ελληνικού – Αγίου Κοσμά, η πολύκροτη υπόθεση του Ελληνικού, στην οποία προτάσσεται ως **δημόσιο συμφέρον** η οικονομική ανάπτυξη και η αποπληρωμή του δημόσιου χρέους της χώρας, για το οποίο γίνεται λόγος κατωτέρω (**Κεφάλαιο Γ'** της παρούσας εργασίας, όπου εξετάζεται η τρίτη φάση αποφάσεων, δηλ. η χρονική περίοδος 2010 έως σήμερα).

²⁷ Σχέδιο Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης

Πρακτικό Επεξεργασίας ΣτΕ 265/1997

Δεν εγκρίνονται ανεπίτρεπτες χρήσεις γης στα ευπαθή οικοσυστήματα της Λαυρεωτικής. Επιτρεπόμενες χρήσεις εντός δασών και δασικών εκτάσεων είναι μόνον εκείνες που είναι συμβατές προς τον προορισμό τους.

Στο υπ' αρ. **265/1997** Πρακτικό Επεξεργασίας του ΣτΕ, με αντικείμενο την επεξεργασία Σχεδίου Προεδρικού Διατάγματος για τον «καθορισμό χρήσεων γης και όρων και περιορισμών δόμησης στην εκτός σχεδίου και εκτός ορίων οικισμών προ του έτους 1923 περιοχή της χερσονήσου Λαυρεωτικής (Ν. Αττικής)», το Δικαστήριο επανέλαβε την σκέψη ότι **επιτρεπόμενες χρήσεις εντός δασών και δασικών εκτάσεων είναι μόνον εκείνες που είναι συμβατές προς τον προορισμό τους** ως οικοσυστημάτων και τέτοιες δεν είναι οι θεσπιζόμενες στο Σχέδιο, δηλαδή, αναψυκτήρια και καθιστικά, εγκαταστάσεις πολιτιστικών εκδηλώσεων, υπαίθριες αθλητικές εγκαταστάσεις και βοηθητικά κτίσματα αυτών, κατασκηνώσεις, campings χωρίς οικίσκους και παιδικές κατασκηνώσεις χωρίς οικίσκους, κηρύσσοντας τις χρήσεις αυτές μη νόμιμες και διαγραφτέες στο σύνολό τους.

Σημαντική επίσης είναι και η σκέψη που το Δικαστήριο διατυπώνει στο ίδιο Πρακτικό για τις **μικρές βραχονησίδες**, στις οποίες, λόγω του άκρως ευπαθούς οικοσυστήματός τους, **απαγορεύει κάθε χρήση γης**²⁸, επιβάλλοντας την **απόλυτη προστασία** τους και **αποκλείοντας κάθε ανθρωπογενή παρέμβαση** σε αυτές. Αξίζει να σημειωθεί ότι το Ε' Τμήμα του ΣτΕ, με πάγια νομολογία, προστάτευσε απολύτως τις μικρές **βραχονησίδες**, οι οποίες αποσταθεροποιούνται πολύ εύκολα, επιβάλλοντας αυστηρή προστασία και επιτρέποντας μόνο ήπια διαχείριση. Το ειδικό καθεστώς των μικρών νησιών έχει αποτελέσει αντικείμενο διεθνών συμβάσεων, γεγονός που δηλώνει τη σοβαρή σημασία του θέματος. Οι μικρές βραχονησίδες ειδικότερα, όμως, αποτελούν ιδιαίτερη υποκατηγορία οικοσυστημάτων που αποσταθεροποιούνται εύκολα και στα οποία αρμόζει ιδιαίτερο και **αυστηρό καθεστώς προστασίας και βιώσιμης διαχείρισης**. Στις βραχονησίδες ενδέχεται να συντρέχει η ανάγκη για απόλυτη προστασία, ή, εάν δεν συντρέχει τέτοια ανάγκη, η ανθρωπογενής παρέμβαση πρέπει να είναι ήπια ή και ελάχιστη, ιδίως λόγω του γεγονότος ότι η φέρουσα ικανότητάς τους είναι εξαιρετικά περιορισμένη. Και η παραμικρή

²⁸ «... (13) Οι μικρά βραχονησίδες αποτελούν άκρως ευπαθή οικοσυστήματα, εις τα οποία είναι ανεπίτρεπτοι χρήσεις και ανάπτυξεις (δόμησις) γης. Κατά συνέπειαν, η παρ. 12 του άρθ. 3 δέον να διαγραφεί και να αναδιατυπωθεί ως ακολούθως: 'Στις βραχονησίδες απαγορεύεται πάσα χρήσις γης'». (ΠΕ 265/1997).

διατάραξη της ισορροπίας αυτών των πολύ μικρών φυσικών οικοσυστημάτων (διαρκής αλληλεπίδραση με το θαλάσσιο περιβάλλον τους, αλληλεπίδραση χερσαίας και θαλάσσιας πανίδας και χλωρίδας, καθώς και πτηνοπανίδας, ευρωστία της βιοποικιλότητάς τους κ.λπ.), μπορεί να είναι η αρχή της αποσταθεροποίησής τους. Η προστασία των βραχονησίδων, σύμφωνα με την πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, πρέπει να είναι ανώτερη από εκείνη που επιβάλλεται για τα μικρά νησιά.

Το Δικαστήριο διατυπώνει, μεταξύ άλλων, ότι **επιτρεπόμενες χρήσεις εντός δασών και δασικών εκτάσεων είναι μόνον εκείνες που είναι συμβατές προς τον προορισμό τους**, κρίση που **μετεβλήθη** με το Πρακτικό Επεξεργασίας ΣτΕ 234/2017 (ΠΟΤΑ Αταλάντης), υπόθεση που εξετάζεται στο **Κεφάλαιο Γ'** της παρούσας εργασίας.

Απόφαση ΣτΕ 3346/1999

Η ίδρυση αγκυροβολίων σε όρμους επιτρέπεται μόνο στα πλαίσια ευρύτερου χωροταξικού σχεδιασμού και υπό την προϋπόθεση ότι πρόκειται περί όρμων που δεν προσφέρονται κατ' αρχήν για κολύμβηση. Η συνταγματική προστασία των ακτών περιλαμβάνει την χρήση τους κατά τον φυσικό τους προορισμό και ιδίως την διασφάλιση του δικαιώματος ελεύθερης πρόσβασης όλων σε αυτές.

Στην υπόθεση αυτή κρίθηκε εάν είναι νόμιμη η χωροθέτηση και δημιουργία θαλάσσιας ζώνης αγκυροβολίας στον **Όρνό Μυκόνου**. Το Δικαστήριο επανέλαβε για τη διαχείριση των ακτών τις βασικές κρίσεις που διατύπωσε και στην προαναφερθείσα υπόθεση του κάρτιγκ στην ακτή του Αγίου Κοσμά, διατυπώνοντας συμπληρωματικές κατευθύνσεις για την χωροταξική οργάνωση της χώρας. Επιπλέον, έδωσε προτεραιότητα στην κοινοχρησία των ακτών και στη χρήση τους κατά τον προορισμό τους, αποκλείοντας τον ελλιμενισμό έναντι της κολύμβησης.

«(5)...το άρθρον 24 του Συντάγματος το μεν επιβάλλει εις το Κράτος την υποχρέωσιν προστασίας του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, το δε επιτάσσει την υπ' αυτού χωροταξικήν οργάνωσιν της Χώρας, εις τρόπον ώστε να μη νοείται προστασία του περιβάλλοντος άνευ χωροταξίας. Μέρος του φυσικού περιβάλλοντος, και δη ευπαθές, είναι τα οικοσυστήματα των ακτών, τα οποία δέον, εν τη εννοία της ανωτέρω συνταγματικής επιταγής, να τελούν υπό ιδιαίτερον καθεστώς ηπίας διαχειρίσεως και αναπτύξεως, η οποία και μόνον τυγχάνει βιώσιμος (ΣτΕ 1129/1999). Η ως άνω συνταγματική προστασία των ακτών, εκτεινομένη εις την

χερσαίαν και θαλασσίαν ζώνην αυτών ως οικοσυστημάτων, περιλαμβάνει την κατά τον φυσικόν αυτών προορισμόν χρήσιν των και ιδίως την διασφάλισιν του δικαιώματος ελευθέρας προσβάσεως εις αυτάς εις πάντας, καθώς επίσης και την κατά προορισμόν κοινοχρησίαν αυτών. Η συνταγματική αυτή προστασία απαγορεύει τας αμοιβαίως αποκλειόμενας χρήσεις, δεδομένου ότι και επί του ελαχίστου τμήματος της κοινοχρήστου ακτής και της θαλάσσης υφίσταται το δικαίωμα παντός διά την κατά προορισμόν χρήσιν των χώρων αυτών, δηλ. της ελευθέρας και ανεμποδίστου επισκέψεως, παραμονής, διελεύσεως και κολυμβήσεως».

«(7.) ...η χρήσις τουριστικών σκαφών, η οποία αποκλείει καθ' εαυτήν τας ανωτέρω χρήσεις, είναι κατ' αρχήν επιτρεπτή εις την ανοικτήν θάλασσαν, ο οργανωμένος όμως ελλιμενισμός αυτών, ο οποίος ενέχει κινδύνους διά την ασφάλειαν των λουομένων, αλλά και ρυπάνσεως των ακτών και προσβολής της αισθητικής των, δεν δύναται να γίνεται κατά τρόπον αποκλείοντα τα προεκτεθέντα δικαιώματα. [...] η ίδρυσις τουριστικών λιμένων οιασδήποτε κλίμακος και μορφής [...] επιτρέπεται μόνον κατόπιν τομειακού χωροταξικού σχεδιασμού, ο οποίος δέον να έχει λάβει υπ' όψιν και σταθμίσει τας αρχάς αυτάς. [...] Κατά συνέπειαν, η ίδρυσις αγκυροβολίων επιτρέπεται [...] μόνον κατ' εξαίρεσιν, πάντοτε δε εις τα πλαίσια του ως άνω απαιτουμένου ευρυτέρου χωροταξικού σχεδιασμού και υπό την προϋπόθεσιν ότι πρόκειται περί όρμων, οι οποίοι δεν προσφέρονται, κατ' αρχήν, διά κολύμβησιν. Διότι επί συγκρούσεως των δύο χρήσεων (ελλιμενισμού και κολυμβήσεως) προηγείται η χρήσις της κολυμβήσεως, η οποία αντιστοιχεί εις την άσκησιν των ως άνω δικαιωμάτων. Αλλά και όπου επιτρέπεται το αγκυρόβολιον, δέον τούτο να περιλαμβάνει ελαχίστας θέσεις, αι οποίαι να καταλαμβάνουν επίσης ελάχιστον τμήμα του όρμου, και υπό την προϋπόθεσιν ότι η σχετική οργάνωσις και λειτουργία του χώρου δεν θα αποκλείει ουδέ θα καθιστά δυσχερείς ή επικινδύνους διά το λοιπόν τμήμα του όρμου τας άλλας χρήσεις. Οι ανωτέρω περιορισμοί καθίστανται εντονώτεροι προκειμένου περί των φυσικών όρμων των μικρών νήσων, εις τας οποίας συντρέχει η ηυξημένη ανάγκη προστασίας και ηπίας αναπτύξεως αυτών».

- Αρχή Χωρονομίας / Χωροταξίας

Η Αρχή της Χωρονομίας εξαγγέλλεται ρητώς με τη Διακήρυξη Στοκχόλμης (1972). Ακολουθώντας τη συστημική ορολογία, η Διακήρυξη συνιστά την «ολοκληρωμένη» (integrated) ανάπτυξη μέσω του «ορθολογικού» σχεδιασμού (rational planning), ως ακολούθως:

Αρχή 13: Για να επιτευχθεί μία ορθολογικότερη διαχείριση των πόρων και η βελτίωση με τον τρόπο αυτό του περιβάλλοντος, οι χώρες πρέπει να υιοθετήσουν ολοκληρωμένο και συντονισμένο αναπτυξιακό πρόγραμμα ώστε, παράλληλα με την ανάπτυξη, να διασφαλίζεται η προστασία και η βελτίωση του περιβάλλοντος για το καλό του πληθυσμού τους²⁹.

Αρχή 14: Ο ορθολογικός σχεδιασμός αποτελεί ένα αναγκαίο εργαλείο για την **άμβλυνση των αντιθέσεων** ανάμεσα στην ανάγκη **ανάπτυξης** και την ανάγκη προστασίας και βελτίωσης του περιβάλλοντος³⁰.

Περιεχόμενο του χωροταξικού σχεδίου πρέπει να είναι η **ορθολογική διάταξη των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων στο γεωγραφικό χώρο**, λαμβανομένης υπόψη πρωτίστως της προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος κατά την επιταγή της παραγράφου 2³¹ του άρθρου 24 του Συντάγματος. Η σύγχρονη χωροταξία είναι ένας σχεδιασμός που πρέπει να στηρίζεται στις αντικειμενικές δυνατότητες του περιβάλλοντος, δηλ. **στη φέρουσα ικανότητα των οικοσυστημάτων**. Η ικανότητα αυτή είναι πεπερασμένη και μπορεί να μετρηθεί από την επιστήμη. Η βιωσιμότητα της ανάπτυξης στηρίζεται στην αποδοτικότητα των πεπερασμένων φυσικών πόρων, και για το λόγο αυτό, ο συνολικός **προγραμματισμός και η κατανομή** στο χώρο (χωροταξία) των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων, συχνά αλληλοσυγκρουόμενων, είναι

²⁹ (Principle 13) In order to achieve a more rational management of resources and thus to improve the environment, States should adopt an integrated and co-ordinated approach to their development planning so as to ensure that development is compatible with the need to protect and improve environment for the benefit of their population.

³⁰ (Principle 14) Rational planning constitutes an essential tool for reconciling any conflict between the needs of development and the need to protect and improve the environment.

³¹ Η χωροταξική αναδιάρθρωση της Χώρας, η διαμόρφωση, η ανάπτυξη, η πολεοδόμηση και η επέκταση των πόλεων και των οικιστικών γενικά περιοχών υπάγεται στη ρυθμιστική αρμοδιότητα και τον έλεγχο του Κράτους, με σκοπό να εξυπηρετείται η λειτουργικότητα και η ανάπτυξη των οικισμών και να εξασφαλίζονται οι καλύτεροι δυνατοί όροι διαβίωσης. Οι σχετικές τεχνικές επιλογές και σταθμίσεις γίνονται κατά τους κανόνες της επιστήμης. Η σύνταξη εθνικού κτηματολογίου συνιστά υποχρέωση του Κράτους.

παραπάνω από αναγκαία. Με μια σειρά από βαρυσήμαντες αποφάσεις, το Δικαστήριο επέβαλε τον εθνικό, περιφερειακό και τομεακό³² χωροταξικό σχεδιασμό, η οποία άλλωστε ήταν επιβεβλημένη από το Σύνταγμα ήδη από το 1975 αλλά δεν είχε ουδέποτε υλοποιηθεί. Η νομολογία του Δικαστηρίου καθόρισε και το περιεχόμενο του χωροταξικού σχεδιασμού, ως την ορθολογική διάταξη των ανθρώπινων δραστηριοτήτων στο γεωγραφικό χώρο, λαμβανομένης υπ' όψιν πρωτίστως της προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος κατά την επιταγή του άρθ. 24 του Συντάγματος. Είναι γεγονός ότι **η σταθερή στάση του Δικαστηρίου «ανέστησε» τη λησμονημένη χωροταξία στην Ελλάδα.**

Πρακτικό Επεξεργασίας 668/1995

Οι τουριστικοί λιμένες σκαφών αναψυχής (μαρίνες) πρέπει να προβλέπονται από συνολικό σχεδιασμό στον εθνικό χώρο και να μη θίγουν την αισθητική των ακτών.

Στο σημαντικό αυτό Πρακτικό στοιχειοθετείται η προστασία των ακτών κατά την κατασκευή τουριστικών λιμένων («μαρινών»). Το Δικαστήριο κρίνει ότι μόνο βιώσιμοι τουριστικοί λιμένες είναι συμβατοί με την ανάγκη ήπιας ανάπτυξης των ακτών ως ευπαθών οικοσυστημάτων και αυτοί πρέπει να προβλέπονται από συνολικό σχεδιασμό στον εθνικό χώρο και να μη θίγουν την αισθητική των ακτών.

Διατυπώνει ότι «(1.) Κατά τα ήδη δε κριθέντα, (ΣτΕ 3818/95) ως εκ των συνεπειών της, **οποιαδήποτε τεχνική παρέμβασης στις ακτές** επιτρέπεται μόνον για **λόγους δημοσίου συμφέροντος**, πάντοτε δε στα πλαίσια **ευρύτερου σχεδιασμού** και υπό την προϋπόθεση ότι δεν προσβάλλει την **αισθητική της ακτής**, η οποία αποτελεί **προστατευτέο οπτικό πόρο**. Η κατασκευή λιμένος προς εξυπηρέτηση τουριστικών σκοπών (αγκυροβόλημα, μακροχρόνια ή παροδική χερσαία εναπόθεση, εξυπηρέτηση διερχόμενων σκαφών) εξυπηρετεί κατ' αρχήν **δημόσιο συμφέρον**, εφ' όσον η προώθηση και διαχείριση βιώσιμου τουρισμού περιλαμβάνεται μεταξύ των δημοσίων σκοπών του κράτους. Μόνη όμως η συνδρομή του σκοπού τούτου δεν αρκεί για να καταστήσει νόμιμη την ίδρυση του τουριστικού λιμένα, διότι εκ των ειρημένων συνταγματικών αρχών, οι οποίες συνιστούν το θεμελιώδες προστατευτικό καθεστώς

³² Οι αποφάσεις του Δικαστηρίου διέδρυναν την αρχή της χωροταξίας και στον **τομεακό σχεδιασμό** ορισμένων έργων ή δραστηριοτήτων στη χώρα. Τούτο έπραξε στην περίπτωση των λατομείων (λατομικές ζώνες), των ιχθυοτροφείων, των λιμένων, του οδικού δικτύου και των τόπων διάθεσης απορριμμάτων.

των ακτών ως ευπαθών οικοσυστημάτων, συνάγεται ότι δέον να συντρέχουν επί πλέον και οι εξής **προϋποθέσεις**: α) **συνολικός σχεδιασμός του δικτύου των τουριστικών λιμένων** της χώρας. Διότι η ίδρυση βιώσιμου τουριστικού λιμένα δε νοείται εκτός του συνολικού τούτου σχεδιασμού, ο οποίος, ως εκ της φύσεώς του, δέον να γίνεται να γίνεται σε εθνικό επίπεδο με εσωτερικό και εξωτερικό προσανατολισμό. Κατά ταύτα, η ίδρυση τουριστικών λιμένων εκτός αυτού του σχεδιασμού και δη επ' ευκαιρία ή απλή αίτηση ενδιαφερομένου, δεν είναι νόμιμη. β) η **επιλογή της θέσης** του τουριστικού λιμένα, το μέγεθός του και τα λοιπά τεχνικά χαρακτηριστικά του **να μη θίγουν την αισθητική της ακτής** στην οποία συντελείται η τεχνική αυτή παρέμβαση».

Απόφαση ΣτΕ 4033/1998

*Ουσιώδες στοιχείο του ορθολογικού χωροταξικού σχεδιασμού είναι το **οδικό δίκτυο**.*

Στην απόφαση αυτή, το Δικαστήριο διατυπώνει ότι το οδικό δίκτυο υπόκειται σε **συνολικό σχεδιασμό και διαχείριση** τόσο σε επίπεδο εθνικών ή επαρχιακών οδών όσο και σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης προκειμένου για δημοτικές ή κοινοτικές οδούς. Τα **κριτήρια** σχεδιασμού και διαχείρισης του οδικού δικτύου πρέπει να είναι σαφή, εξειδικευμένα και να συνδέονται προς τα υπόλοιπα στοιχεία του χωροταξικού σχεδίου. Πρέπει, επίσης, να **ενσωματώνουν** την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, έτσι ώστε το οδικό δίκτυο να καθίσταται **βιώσιμο σύστημα επικοινωνίας**. Απαιτεί δε για τη σχεδίαση και τη διαχείριση του βιώσιμου οδικού δικτύου ΟΤΑ την προηγούμενη κατάρτιση **μελέτης** για τη **χωροθέτησή** του καθώς και την **έγκριση περιβαλλοντικών όρων**. **Αποσπασματικές και απρογραμμάτιστες** πράξεις διαχείρισεως του οδικού δικτύου **αποκλείονται**, ενώ το **οδικό δίκτυο ενός ΟΤΑ δεν αποτελεί τοπική του υπόθεση**, εφ' όσον συνάπτεται τόσο με το υπόλοιπο δίκτυο της χώρας.

Σύμφωνα με τις κρίσιμες σκέψεις, «(6.) ...το άρθρο 24 του Συντάγματος ορίζει ότι η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωσιν του Κράτους. Το Κράτος υποχρεούται να λαμβάνη ιδιαίτερα προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα προς διαφύλαξιν αυτού (παρ. 1) και ότι η **χωροταξική αναδιάρθρωσις της Χώρας τελεί υπό την ρυθμιστικήν αρμοδιότητα και τον έλεγχον του Κράτους** επί τω τέλει της εξυπηρετήσεως της λειτουργικότητος και αναπτύξεως των οικισμών και της εξασφαλίσεως των καλλιτέρων δυνατών όρων

διαβίωσης (παρ. 2)...». «(7.) ...προστατεύεται το φυσικό περιβάλλον και σε συνάφεια με την προστασία αυτή επιτάσσεται ο ορθολογικός χωροταξικός σχεδιασμός, ουσιώδες στοιχείο του οποίου είναι το οδικό δίκτυο, υποκείμενο λόγω της διασυνδέσεως των επί μέρους υποσυστημάτων του και της ιεραρχήσεώς τους σε συνολικό σχεδιασμό βάσει των οικείων νομίμων κριτηρίων, έτσι ώστε να καθίσταται και τούτο βιώσιμο. Τούτου έπεται ότι **το οδικό δίκτυο υπόκειται σε συνολικό σχεδιασμό και διαχείριση τόσο σε επίπεδο εθνικών ή επαρχιακών οδών όσο και σε επίπεδο μονάδας τοπικής αυτοδιοικήσεως** προκειμένου για δημοτικές ή κοινοτικές οδούς. Στη διαχείριση περιλαμβάνεται και ο εκσυγχρονισμός του οδικού δικτύου, μεταξύ άλλων, δηλαδή, και η τροποποίησή του με τη διάνοιξη νέας ή την κατάργηση υπάρχουσας οδού προκειμένου τούτο να προσαρμοσθή προς νέες ανάγκες και απαιτήσεις. Σε κάθε όμως περίπτωση τα κριτήρια σχεδιασμού και διαχειρίσεως του οδικού δικτύου πρέπει να είναι σαφή, εξειδικευμένα και να συνδέονται προς τα υπόλοιπα στοιχεία του χωροταξικού σχεδίου. Πρέπει, επίσης, να ενσωματώνουν την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, έτσι ώστε το οδικό δίκτυο να καθίσταται **βιώσιμο σύστημα επικοινωνίας** προς τούτο κατά τις ανωτέρω διατάξεις της ΚΥΑ 69269/1990, η οποία, εναρμονιζόμενη με την επιβαλλόμενη από το άρθρο 24 του Συντάγματος και τον Ν. 1650/1986 (ΦΕΚ 160 Α'), κατ' εξουσιοδότηση του οποίου εκδόθηκε, προληπτική προστασία του περιβάλλοντος, απαιτεί για τη σχεδίαση και τη διαχείριση του βιώσιμου οδικού δικτύου μονάδας ΟΤΑ την προηγούμενη κατάρτιση μελέτης για τη χωροθέτησή του καθώς και την έγκριση περιβαλλοντικών όρων. Η μελέτη αυτή πρέπει να διαπνέεται από ολοκληρωμένη προσέγγιση του προβλήματος και να έχη μακρά προοπτική. Λαμβάνονται δε υπ' όψιν, σε περίπτωση καταργήσεως οδού, η τυχόν ανατροπή της ιεραρχήσεως των τμημάτων του οικείου οδικού δικτύου, η μεταβολή των χρήσεων γης, η επιβάρυνση των υπολοίπων τμημάτων του δικτύου και η, συνεπεία αυτής, τυχόν ανάγκη διανοίξεως νέας ή διαπλατύνσεως υφισταμένης, οπότε λαμβάνονται περαιτέρω υπ' όψιν, συνολικώς, το φυσικό ανάγλυφο της περιοχής και τα γεωσυστήματα που μπορεί να επηρεασθούν από τη διάνοιξη ή τη διαπλάτυνση έτσι ώστε να μη θίγονται από αυτή οι λειτουργίες που συνάπτονται με τη γεωμορφολογία του χώρου και οι χρήσεις γης που εντεύθεν επιβάλλονται. Τούτων έπεται ότι αποκλείονται οι αποσπασματικές και απρογραμματίστες πράξεις διαχειρίσεως του οδικού δικτύου, όπως η διάνοιξη και κατάργηση οδών βάσει εντετοπισμένων εκτιμήσεων οι οποίες αποκλίνουν των προεκτεθέντων νομίμων κριτηρίων. [...] **το οδικό δίκτυο ενός ΟΤΑ δεν αποτελεί τοπική του υπόθεση, εφ'**

όσον συνάπτεται τόσο με το υπόλοιπο δίκτυο της χώρας όσο και με την προστασία των γεωσυστημάτων του φυσικού χώρου τα οποία αποτελούν στοιχείο της εθνικής φυσικής κληρονομιάς».

Κεφάλαιο Β.2.

Αποφάσεις του ΣτΕ την χρονική περίοδο 2000-2010

Από το 2000 και μετά η νομολογία του ΣτΕ σχετικά με τη βιώσιμη ανάπτυξη και την προστασία του περιβάλλοντος παύει ουσιαστικά να εξελίσσεται και φαίνεται, αντίθετα, να οπισθοχωρεί.

Δεδομένου ότι η αειφορία έχει πλέον κατοχυρωθεί και συνταγματικά με την αναθεώρηση του 2001, οι δικαστικές αποφάσεις της περιόδου αυτής **επαναλαμβάνουν στη μείζονα πρότασή τους την προσήλωσή τους στη βιώσιμη ανάπτυξη, παύουν όμως να την επεξεργάζονται, να την εμπλουτίζουν και να την επεκτείνουν σε νέους τομείς με αφορμή τα πραγματικά δεδομένα της κάθε υπόθεσης.**

Το Ε΄ Τμήμα της περιόδου 1992-2000 είχε εντάξει στο πλαίσιο της βιώσιμης ανάπτυξης όλες σχεδόν τις δημόσιες πολιτικές, από τη χωροταξία και την πολεοδομία, την ενέργεια, τις συγκοινωνίες και τις παραγωγικές δραστηριότητες, μέχρι τη διαχείριση των ευαίσθητων οικοσυστημάτων και του πολιτιστικού περιβάλλοντος. Από εκεί και πέρα όμως δεν υπήρξε ουσιαστική εξέλιξη, αλλά μάλλον οπισθοδρόμηση με μικρά αλλά σταθερά βήματα, η οποία χαρακτηρίστηκε από πολλούς ως «επάνοδος στο ρεαλισμό».

Χαρακτηριστικό παράδειγμα, η πολύκροτη υπόθεση των μεταλλείων στις **Σκουριές Χαλκιδικής**. Και μόνο με μια απλή ανάγνωση των αποφάσεων στη διαδρομή του χρόνου (ενδεικτικά, ΣτΕ 613/2002, 3615/2002, 463/2010, 1492/2013, 217/2016, 221/2016), διαπιστώνει κανείς αυτή την οπισθοχώρηση.

Απόφαση ΣτΕ (Ολ.) 2499/2012

Ανάπτυξη Αιολικών Σταθμών Παραγωγής Ηλεκτρικής Ενέργειας (ΑΣΠΗΕ) εντός αναδασωτέων εκτάσεων.

Η απόφαση αυτή αποτελεί **ορόσημο**, όχι μόνο όσον αφορά την **ερμηνεία** της έννοιας της **βιώσιμης ανάπτυξης**, ή τη σχέση της βιώσιμης ανάπτυξης με τα άλλα συνταγματικώς προστατευόμενα αγαθά, αλλά και όσον αφορά τη **δυνατότητα του δικαστή να ερμηνεύει το Σύνταγμα αντίθετα από το ίδιο του το γράμμα**.

Με την απόφαση αυτή, για πρώτη φορά, όπως επισημαίνει και η μειοψηφία της απόφασης, **γίνεται ερμηνεία του Συντάγματος εντελώς αντίθετη προς τη ρητή**

και σαφή γραμματική διατύπωση του άρθρου 117 παρ. 3³³, αλλά και τη μέχρι τότε πάγια νομολογία επί του άρθρου αυτού. Επιπλέον, προκειμένου να δικαιολογηθεί η **θυσία των αναδασωτέων εκτάσεων χάριν της εγκατάστασης αιολικών πάρκων**, επιχειρείται ταύτιση των αναδασωτέων εκτάσεων και κατ' επέκταση των δασών, με τις βιομηχανικές εγκαταστάσεις των αιολικών πάρκων, όσον αφορά τη σημασία και τη συμβολή τους στην οικολογική ισορροπία και προστασία του περιβάλλοντος.

Είναι, επίσης, αξιοσημείωτο ότι εκλαμβάνεται ως δεδομένο και αναμφισβήτητο το γεγονός ότι τα αιολικά πάρκα επιτελούν λειτουργία ισοδύναμη με εκείνη των δασών, μολονότι, **στον τομέα της Επιστήμης, το γεγονός αυτό εξακολουθεί να αμφισβητείται σφόδρα**. Το Δικαστήριο εγκαταλείπει την προηγούμενη στάση του κατά τη δεκαετία 1992-2000, σύμφωνα με την οποία, εάν υπάρχει **σοβαρή αμφισβήτηση επί επιστημονικών θεμάτων** η οποία δεν μπορεί να επιλυθεί με βεβαιότητα, εφαρμόζεται η **αρχή της Προφύλαξης**, και φαίνεται να αποδέχεται χωρίς ειδικότερες σκέψεις, τις θέσεις της Διοίκησης.

Υπενθυμίζεται ότι στην προηγούμενη περίοδο (1992-2000), όταν υπήρχε **διάσταση επιστημονικών απόψεων**, το Δικαστήριο, με προδικαστική απόφαση, απαιτούσε **επιστημονική πραγματογνωμοσύνη** και όριζε αρμόδιο επιστήμονα. Παραδείγματα τέτοιων προδικαστικών αποφάσεων έχουμε στις υποθέσεις περί καθορισμού ορίων αιγιαλού και δημιουργίας ζώνης παραλίας στον Βρωμόλιμνο Σκιάθου καθώς και στην υπόθεση κατασκευής λιμνοδεξαμενών στην Κεφαλλονιά. Τοιουτοτρόπως, το Ε' Τμήμα, με την υπ' αρ. **1178/1994** απόφασή του στην υπόθεση περί καθορισμού των ορίων του αιγιαλού και δημιουργίας ζώνης παραλίας στην θέση **Βρωμόλιμνος Σκιάθου** και καθώς, επί των πραγματικών στοιχείων της υπόθεσης, **τα στοιχεία του φακέλου συγκρούονταν μεταξύ τους**, για να διαμορφώσει δικανική πεποίθηση, το Δικαστήριο έκρινε αναγκαία την **διεξαγωγή πραγματογνωμοσύνης**³⁴

³³ Δημόσια ή ιδιωτικά δάση και δασικές εκτάσεις που καταστράφηκαν ή καταστρέφονται από πυρκαγιά ή που με άλλο τρόπο αποψιλώθηκαν ή αποψιλώνονται, δεν αποβάλλουν για το λόγο αυτό το χαρακτήρα που είχαν πριν καταστραφούν, κηρύσσονται υποχρεωτικά αναδασωτέες και αποκλείεται να διατεθούν για άλλον προορισμό. (Άρθρο 117, παρ. 3 του Συντάγματος)

³⁴ «(3.) ...καίριον πραγματικών ζήτημα, εκ της ορθής διαγνώσεως του οποίου εξαρτάται η νομιμότης του διά της προσβαλλομένης αποφάσεως καθορισμού των ορίων αιγιαλού και παραλίας εις την θέσιν "Βρωμόλιμνα" της νήσου Σκιάθου, είναι εάν η εντεύθεν της υπό της Επιτροπής αρχικώς χαραχθείσης οριογραμμής του αιγιαλού υφισταμένη μικρά λίμνη (Βρωμόλιμνος) αποτελεί μικράν λίμνην σχηματιζομένην εξ ομβρίων υδάτων, με περιοδικάς μάλιστα αποξηράνσεις, ή εάν, αντιθέτως, αποτελεί αύτη επέκτασιν του θαλασσίου χώρου κατά τας μεγίστας πλην συνήθεις αναβάσεις των κυμάτων. Επί του πραγματικού τούτου ζητήματος συγκρούονται προς αλλήλου τα στοιχεία του φακέλου. Οθεν προς μόρφωσιν δικανικής πεποιθήσεως το δικαστήριον κρίνει

με επιτόπια **αυτοψία** και όρισε πραγματογνώμονα ειδικό επιστήμονα. Το αυτό, δηλαδή την **διεξαγωγή πραγματογνωμοσύνης**, έκρινε αναγκαίο το Ε' Τμήμα στην υπόθεση κατασκευής και λειτουργίας δύο λιμνοδεξαμενών στην περιοχή **Αγ. Ειρήνης στην Κεφαλλονιά**. Έτσι, κατόπιν της υπ' αρ. **3957/1995** προδικαστικής Απόφασης του Τμήματος, ανετέθη στον Τομέα Τεκτονικής και Εφηρμοσμένης Γεωλογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών η διεξαγωγή πραγματογνωμοσύνης εκ μέρους ειδικού επιστήμονος προκειμένου να διευκρινιστούν ζητήματα αναγκαία για τη διαμόρφωση δικανικής πεποίθησης του Δικαστηρίου. Ειδικότερα: α) ποια είναι η σεισμική επικινδυνότητα της θέσης στην οποία πρόκειται να κατασκευασθούν οι επίμαχες λιμνοδεξαμενές, β) δεδομένης της υψηλής σεισμικότητας της Κεφαλλονιάς, εάν η κατασκευή των λιμνοδεξαμενών ενδέχεται να επαυξήσει τον σεισμικό κίνδυνο και ποια η πιθανότητα, και γ) εάν η προσήκουσα διαχείριση του σεισμικού κινδύνου επιβάλλει ή όχι την αποφυγή εκτέλεσης του έργου των λιμνοδεξαμενών. Η εν λόγω έκθεση συνετάγη με επιτόπια έρευνα και το Δικαστήριο, με την υπ' αρ. **6210/1996** απόφασή του, **επέτρεψε την κατασκευή του έργου**³⁵.

αναγκαίαν την διεξαγωγήν πραγματογνωμοσύνης, οριζομένου ως πραγματογνώμονος ενός ειδικού επιστήμονος, ο οποίος αφού λάβει υπόψιν πάντα τα προμνημονευθέντα και όσα άλλα ήθελε κρίνει χρήσιμα στοιχεία δέον να γνωματεύσει σχετικώς. [...] Αναβάλλον την έκδοσιν οριστικής αποφάσεως, διατάσσει πραγματογνωμοσύνην επί του θέματος εάν η "Βρωμόλιμνος" Σκιάθου αποτελεί μικράν λίμνην σχηματιζομένην εξ ομβρίων υδάτων, με περιοδικάς μάλιστα αποξηράνσεις, ή εάν, αντιθέτως, αποτελεί αύτη επέκτασιν του θαλασσίου χώρου κατά τας μεγίστας πλην συνήθεις αναβάσεις των κυμάτων. Διορίζει πραγματογνώμονα τον [...], γεωλόγον, καθηγητήν του Εθνικού Μετσοβείου Πολυτεχνείου, Διευθυντήν του Τομέως Γεωλογικών Επιστημών ΕΜΠ, ο οποίος, αφού ομόση ενώπιον της Εισηγητού, εις ον τόπον και χρόνον ήθελεν ορίση αύτη, τον νενομισμένον όρκον, θα μεταβή επιτοπίως προς έρευναν και μετά μελέτην πάντων των αναγκαίων στοιχείων θα γνωμοδοτήσει εγγράφως και ητιολογημένως επί του θέματος της πραγματογνωμοσύνης...»

³⁵ Κατά την **σκέψη 2** της απόφασης: «...Η πραγματογνωμοσύνη ανετέθη εις τους (...) Αν. Καθηγητή Γεωλογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών και (...), Καθηγητή Σεισμολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, οι οποίοι υπέβαλον εις το Δικαστήριο την από 1.3.1996 "Έκθεση Πραγματογνωμοσύνης επί της κατασκευής Εξωποταμίων Λιμνοδεξαμενών L1 και L2 μεταξύ των χωρίων Αγ. Ειρήνη και Τζανάτων της νήσου Κεφαλληνίας". Η εν λόγω έκθεσις ήτις συνετάγη, ως αναφέρει, κατόπιν αξιολογήσεως των εν τω φακέλλω μελετών και μετά από επιτόπιον έρευναν πραγματοποιηθείσαν παρά του ..., την 28ην και 29ην Ιανουαρίου 1996 και καθ' ης δεν προεβλήθησαν αντιρρήσεις υπό των αιτούντων εις την παρούσαν δίκην, εξετάζει το γεωλογικό - τεκτονικό καθεστώς της περιοχής, την σεισμικότητα της νήσου Κεφαλληνίας ως και το ζήτημα της επαγομένης σεισμικότητος η οποία οφείλεται σε τεχνικές Λιμνοδεξαμενές και καταλήγει εις το ακόλουθον συμπέρασμα: "Έχοντας υπόψη τα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω αναφορικά (α) με το σεισμικό καθεστώς της περιοχής, (β) τα κρατούντα διεθνώς περί δυνατότητας επαγομένης δράσης λόγω κατασκευής τεχνικών λιμνοδεξαμενών, (γ) την επί τόπου γεωλογική και τεκτονική έρευνα που πραγματοποιήθηκε, (δ) τα τεχνικά χαρακτηριστικά των έργων καθώς και (ε) την διεθνή πρακτική σε παρόμοια θέματα έχουμε την γνώμη ότι : 1) Οι συγκεκριμένες λιμνοδεξαμενές, λόγω των τεχνικών χαρακτηριστικών κατασκευής (χωμάτινο ανάχωμα), του μικρού ύψους τους (11,7μ.), της χωρητικότητάς τους

Επανερχόμενοι τώρα στην υπό εξέταση απόφαση υπ' αρ. **2499/2012** της **Ολομελείας του ΣτΕ**, παραθέτουμε την **κρίσιμη σκέψη** (14) της απόφασης αυτής, σύμφωνα με την οποία **επιτρέπεται** η εγκατάσταση και λειτουργία ΑΣΠΗΕ σε **αναδασωτές εκτάσεις**, και, ακολούθως, την αντίθετη σε αυτήν σκέψη της **μειοψηφίας**.

«(14). Κατά την έννοια όμως της συνταγματικής διάταξης³⁶, **παρά την απόλυτη διατύπωσή της**, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι ο συνταγματικός νομοθέτης είχε τη βούληση να απαγορεύσει τη χρησιμοποίηση αναδασωτέων εκτάσεων ακόμη και για σκοπούς ιδιαίτερης σημασίας για το δημόσιο συμφέρον που δεν μπορούν να καλυφθούν με άλλο τρόπο, αφού η απαγόρευση αυτή στις παραπάνω περιπτώσεις θα είχε ως συνέπεια να καταστεί αδύνατη η ικανοποίηση **υπέρτερων δημόσιων σκοπών**, λόγω του γεγονότος ότι προηγήθηκε καταστροφή της δασικής βλάστησης, που ενδεχομένως, μάλιστα, να προκλήθηκε, με σκοπό τη ματαίωση του έργου. [...] **αν και θεσπίζει αυστηρό καθεστώς προστασίας για τις αναδασωτές εκτάσεις, είναι ερμηνευτέα** στο πλαίσιο του επιδιωκόμενου με τη διάταξη του άρθρου 24 παρ. 1 σκοπού, δεν αποκλείεται η θέσπιση από το νομοθέτη ρυθμίσεως, δια της οποίας παρέχεται η δυνατότητα σε εξαιρετικές περιπτώσεις, να εγκριθεί επέμβαση σε έκταση που έχει κηρυχθεί αναδασωτέα, ακόμη και πριν ανακτήσει τη δασική μορφή της, προκειμένου να εκτελεστεί έργο, το οποίο αποβλέπει στην εξυπηρέτηση ανάγκης με **ιδιαίτερη κοινωνική, εθνική ή οικονομική σημασία**, αν η **εκτέλεση του έργου** στην έκταση αυτή είναι απολύτως αναγκαία και επιτακτική, στο μέτρο που η

(500.000 κ.μ.), του τρόπου στεγανοποίησης (τοποθέτηση μεμβράνης σ' όλο το εσωτερικό της δεξαμενής) δεν αναμένεται να προκαλέσουν αύξηση της σεισμικής δραστηριότητας της περιοχής. 2) Σε ότι αφορά την σκοπιμότητα της κατασκευής των έργων από καθαρά σεισμολογική άποψη, δεδομένης της υπάρχουσας τεχνογνωσίας, εφ' όσον τηρηθούν αυστηρά οι προβλεπόμενοι για την περίπτωση αυτή συντελεστές ασφαλείας που διέπουν την συγκεκριμένη σεισμική ζώνη στην οποία υπάγεται η περιοχή, κυρίως δε η αυστηρή επίβλεψη τήρησής τους εκ μέρους των αρμοδίων φορέων της Πολιτείας, είναι δυνατόν να ανταπεξέλθουν την σεισμική φόρτιση που προβλέπεται να δεχθούν κατά την χρονική διάρκεια λειτουργίας τους χωρίς καταστροφικές επιπτώσεις". Υπό τα δεδομένα ταύτα, **ο λόγος ακυρώσεως διά του οποίου προβάλλεται ότι εν όψει της μεγάλης σεισμικότητας της Κεφαλληνίας και των ειδικών γεωλογικών συνθηκών της περί ης πρόκειται περιοχής της Κοινότητας Αγίας Ειρήνης η κατασκευή των επιμάχων λιμνοδεξαμενών δημιουργεί ηυξημένους κινδύνους για την εγγύς κατοικημένην περιοχήν αλλά και για την ασφάλειαν του έργου καθ' εαυτό, είναι απορριπτέος ως αβάσιμος».**

³⁶ [του άρθρου 117 παρ. 3 του Συντάγματος], σύμφωνα με την οποία «**Δημόσια ή ιδιωτικά δάση και δασικές εκτάσεις που καταστράφηκαν ή καταστρέφονται από πυρκαγιά ή που με άλλο τρόπο αποψιλώθηκαν ή αποψιλώνονται δεν αποβάλλουν για το λόγο αυτό το χαρακτήρα που είχαν πριν καταστραφούν, κηρύσσονται υποχρεωτικά αναδασωτές και αποκλείεται να διατεθούν για άλλο προορισμό».**

παρέλευση του απαιτούμενου για την πραγματοποίηση της αναδάσωσης χρονικού διαστήματος θα είχε ως συνέπεια τη ματαίωση του επιδιωκόμενου δημόσιου σκοπού. Εξαρχής, άλλωστε, ο εκτελεστικός του Συντάγματος ν. 998/1979, διέκρινε τα σημαντικά, κατά τις αντιλήψεις της εποχής εκείνης, έργα υποδομής, δηλαδή τα στρατιωτικά έργα, για τα οποία ανεγνώρισε τη δυνατότητα να εκτελούνται και σε αναδασωτέες εκτάσεις. Την αυτή δυνατότητα ανεγνώρισε μεταγενεστέρως ο νομοθέτης και για την εκτέλεση σημαντικών δημοσίων έργων και έργων υποδομής, όπως αυτά των παρ. 1 και 2 του άρθρου 58, μεταξύ των οποίων οι σταθμοί παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας από Α.Π.Ε.³⁷ και τα συνοδά έργα, για τα οποία εκδίδεται σχετική έγκριση επέμβασης. Οι διατάξεις αυτές, κατά την έννοια των οποίων η επέμβαση περιορίζεται στα τμήματα μόνο της εκτάσεως που είναι αναγκαία για την εγκατάσταση των ανεμογεννητριών και των συνοδών έργων, η δε υπόλοιπη έκταση διατίθεται για την πραγματοποίηση του σκοπού της αναδάσωσης, είναι συνταγματικά ανεκτές, κατά το μέρος που επιτρέπουν την επέμβαση αυτή, ενόψει της κατά τα ήδη εκτεθέντα εξαιρετικής σημασίας των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας για τη βιώσιμη ανάπτυξη, και ειδικότερα τη διασφάλιση της επάρκειας του ενεργειακού εφοδιασμού της χώρας και κυρίως την αντιμετώπιση των κλιματικών αλλαγών, που αποτελεί αντικείμενο διεθνούς δεσμεύσεως της χώρας και ζήτημα έντονου κοινοτικού ενδιαφέροντος, σε συνδυασμό με το χαρακτήρα της άδειας επέμβασης, η οποία, σε αντίθεση με την άρση της αναδάσωσης, δεν συνεπάγεται μεταβολή του νομικού χαρακτήρα της αναδασωτέας εκτάσεως, αλλά μόνο προσωρινή δυνατότητα επεμβάσεως για την άσκηση συγκεκριμένης δραστηριότητας, με την υποχρέωση αποκαταστάσεως του δασικού χαρακτήρα της εκτάσεως, μετά την παύση λειτουργίας της δραστηριότητας, διατηρουμένου του προστατευτικού χαρακτήρα της αναδασώσεως...»

Κατά τη γνώμη της **μειοψηφίας**, στην ίδια σκέψη (14) διατυπώνεται ότι «**η αδιάστικτη γραμματική διατύπωση της διατάξεως του άρθρου 117 παρ. 3 του Συντάγματος έχει ως συνέπεια ότι δεν είναι αυτή δεκτική ερμηνείας**. Πράγματι, τόσο ο απαγορευτικός της χαρακτήρας όσο και η συστηματική της τοποθέτηση σε ιδιαίτερο άρθρο και κεφάλαιο του Συντάγματος, διαφορετικό εκείνου που περιέχει το άρθρο 24 αυτού, **το οποίο ρυθμίζει κατά τρόπο εξαντλητικό τις κατ' εξαίρεση επιτρεπτές μεταβολές του προορισμού μόνο των δασών και των δασικών**

³⁷ Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας

εκτάσεων, μαρτυρούν τη σαφή βούληση του συνταγματικού νομοθέτη να αποκλείσει εντελώς κάθε ενδεχόμενο διασταλτικής ή τελολογικής ερμηνείας της διατάξεως αυτής προς την κατεύθυνση της δυνατότητας μεταβολής του προορισμού του διαφορετικού είδους εδαφών που ρυθμίζει, δηλαδή των αναδασωτέων εκτάσεων. Εξ άλλου, **η ερμηνεία μιας διατάξεως εναντίον του γράμματός της**, και αν ακόμα γίνεται κατ' εξαίρεση και κατ' οικονομία δεκτή προκειμένου για διάταξη κοινού νόμου ώστε να επιτευχθεί η συμφωνία της με το υπέρτερης αυτής τυπικής ισχύος Σύνταγμα και η καλύτερη εναρμόνισή της προς το όλο πλέγμα της εννόμου τάξεως, **δεν είναι πάντως νοητή προκειμένου για συνταγματική διάταξη**, κατά μείζονα δε λόγο όταν αυτή θεσπίζει ρητή και απόλυτη απαγόρευση ώστε να εναρμονισθεί προς διάταξη κοινού νόμου, κατώτερης δηλαδή αυτής τυπικής ισχύος. Αντίθετη εκδοχή, σύμφωνα με την οποία ο κοινός νομοθέτης δύναται, επικαλούμενος σοβαρούς λόγους δημοσίου συμφέροντος, να θεσπίζει εξαιρέσεις από ρητή και απόλυτη συνταγματική απαγόρευση, όπως η του **άρθρου 117 παρ. 3**, καθιστά αυτήν ανίσχυρη και **ισοδυναμεί πράγματι με ανεπίτρεπτη άσκηση αναθεωρητικής εξουσίας**. Ειδικότερα, από το συνδυασμό των άρθρων του **Συντάγματος 24 παρ. 1**, της υπ' αυτό ερμηνευτικής δηλώσεως, κατά την οποία «**Ως δάσος ή δασικό οικοσύστημα** νοείται το οργανικό σύνολο άγριων φυτών με ξυλώδη κορμό πάνω στην αναγκαία επιφάνεια εδάφους, τα οποία, μαζί με τη συνυπάρχουσα χλωρίδα και πανίδα, αποτελούν μέσω της αμοιβαίας αλληλεξάρτησης και αλληλοεπίδρασής τους, ιδιαίτερη βιοκοινότητα (δασοβιοκοινότητα) κατ' ιδιαίτερο φυσικό περιβάλλον (δασογενές). Δασική έκταση υπάρχει όταν στο παραπάνω σύνολο η άγρια ξυλώδης βλάστηση, υψηλή ή θαμνώδης, είναι αραιά» και **117 παρ. 3** [...] κατά το οποίο «**Ως αναδάσωσης** νοείται η αναδημιουργία της καθ' οιονδήποτε τρόπον καταστραφείσης ή συνταγματικής αραιωθείσης ή άλλως πως υποβαθμισθείσης δασικής βλαστήσεως, είτε δια της φυτεύσεως ή σποράς, είτε δια της διευκολύνσεως της φυσικής αναγεννήσεως, προς δημιουργίαν δάσους ή δασικής εκτάσεως» συνάγονται τα εξής: Με την πρώτη από τις ανωτέρω διατάξεις (άρθρο 24 παρ. 1) τίθεται ρητώς ο κανόνας ότι, **εν όψει της προστασίας του εν γένει φυσικού περιβάλλοντος μέρος του οποίου αποτελούν τα δάση και οι δασικές εκτάσεις** (εφεξής για αμφοτέρω: εκτάσεις με δασική βλάστηση) **απαγορεύεται η μεταβολή του προορισμού τους, δηλαδή η απώλεια της ιδιότητάς τους αυτής ως εκτάσεων με δασική βλάστηση**, όπως η εν λόγω ιδιότητα ορίζεται ειδικότερα στην υπό την ανωτέρω διάταξη ερμηνευτική δήλωση. Τίθεται δε περαιτέρω εξ ίσου ρητώς αλλά και εξαντλητικώς η

εξαίρεση ότι η εν λόγω μεταβολή επιτρέπεται με την έκδοση της οικείας νομικής πράξεως (ΣτΕ Ολομ. 2636/2009) προκειμένου οι εκτάσεις που έχουν την ανωτέρω ιδιότητα να την απωλέσουν για να χρησιμοποιηθούν ως αγροτική εκμετάλλευση ή για άλλο, επιβαλλόμενο από το δημόσιο συμφέρον σκοπό, όντως εν προκειμένω περαιτέρω αδιαφόρου αν εν συνεχεία οι ανωτέρω εκτάσεις απώλεσαν και υλικώς την ιδιότητά τους αυτή ή αν, μετά το πέρας της κατά τα ανωτέρω μεταβολής του προορισμού τους, επιβάλλεται η επανακτήσή της (πρβλ. ΣτΕ Ολομ. 2636/2009, Ολομ. 2573/1994, Ολομ. 2281/1992). Αντιθέτως, από την αδιάστικτη διατύπωση της δεύτερης από τις ανωτέρω συνταγματικές διατάξεις, που όπως έχει ήδη λεχθεί δεν τοποθετείται συστηματικώς ούτε καν στο κεφάλαιο στο οποίο περιλαμβάνεται το ανωτέρω άρθρο 24 περί επιτρεπτών μεταβολών των εκτάσεων με δασική βλάστηση, εν όψει δε και του άρθρου 37 παρ. 1 του Ν. 998/1979, προκύπτει ότι τίθεται με αυτήν ο άνευ ουδεμιάς προβλεπόμενης εξαίρεσεως για δημοσίου συμφέροντος σκοπούς κανόνας ότι μία έκταση με δασική βλάστηση που έχει υλικώς απολέσει την κατά τα οριζόμενα στην προαναφερόμενη ερμηνευτική δήλωση ιδιότητά της αυτή όχι κατ' εκτέλεση νομικής πράξεως, αλλά από υλικές πράξεις ή φυσικά αίτια (ΣτΕ Ολομ. 2753/1994, Ολομ. 2281/1992), και μάλιστα δεν παύει νομικώς να την έχει, εφ' όσον υλικώς την έχει κατά τα προαναφερόμενα απολέσει, αλλά επί πλέον α) όχι μόνον **κηρύσσεται αναδασωτέα**, προφανώς για να επανακτήσει υλικώς την υλικώς και μόνο απολεσθείσα, κατά τα ανωτέρω ιδιότητα, εφ' όσον καμία άλλη έννοια της αναδασώσεως δεν δίνεται από τη νομοθεσία ούτε και είναι νοητή, αλλά και β) **αποκλείεται να διατεθεί για άλλον προορισμό**, δηλαδή κατά τρόπο αναιρούντα τη δυνατότητα υλικής επανακτήσεως της υλικώς απολεσθείσης ιδιότητας, για την οποία ακριβώς κηρύχθηκε αναδασωτέα και μετά την επίτευξη της οποίας (επανακτήσεως) η έκταση αυτή παύει να είναι αναδασωτέα με την έκδοση της οικείας περί άρσεως της αναδασωτέας πράξεως ως καταστάσα πλέον και υλικώς έκταση με δασική βλάστηση και, συνεπώς, υποκείμενη εφεξής πλέον στις διατάξεις του άρθρου 24 παρ. 1 του Συντάγματος, άρα και στην προβλεπόμενη από αυτές εξαίρεση (ΣτΕ Ολομ. 2778/1988). Η διάθεση της αναδασωτέας εκτάσεως κατά τρόπο αναιρούντα την κατά τα ανωτέρω δυνατότητα ολικής επανακτήσεως της υλικώς απολεσθείσας ιδιότητάς της θα ήταν επιτρεπτή μόνον αν η διάταξη του άρθρου 117 παρ. 3 του Συντάγματος δεν προέβλεπε και τον προαναφερόμενο αποκλεισμό της διαθέσεως της εκτάσεως αυτής για άλλον προορισμό, αλλά περιοριζόταν στην συνεπεία της υλικής απώλειας της ιδιότητάς της διατήρηση αυτής (της ιδιότητάς της) νομικώς και την κήρυξή της

ως αναδασωτέας, οπότε ως αναδασωτέα έκταση κατά πλάσμα δικαίου έχουσα δασική βλάστηση θα υπέκειτο στις διατάξεις του άρθρ. 24 παρ. 1 του Συντάγματος. Υπέρ της απόψεως αυτής συνηγορεί και το ότι στις **συζητήσεις κατά την 25η Συνεδρίαση/22.3.1975 της Ολομέλειας της Επιτροπής του Συντάγματος 1975**, οπότε η ανωτέρω διάταξη προτάθηκε για πρώτη φορά και περιελήφθη ως παρ. 12 του άρθρ. 111 του σχεδίου αυτής με τη διατύπωση «Δημόσιαι και ιδιωτικά δασικά εκτάσεις αποψιλωθείσα ή άλλως πως καταστραφείσαι είναι μόνον αναδασωτέαι, ουδέποτε δε διατίθενται δι' έτερον σκοπόν», η αποφυγή οικοπεδοποιήσεως των εκτάσεων με δασική βλάστηση που καταστράφηκε αναφέρθηκε απλώς ως παράδειγμα τέτοιας διαθέσεως και μάλιστα συνεπεία της καταστροφής της μόνο από πυρκαϊά. Το ανωτέρω δε παράδειγμα δεν το ανέφεραν οι βουλευτές που είχαν υποβάλει τη σχετική πρόταση (σελ. 423-425 πρακτικών). Επί πλέον, στην Ολομέλεια της Βουλής (Συνεδρίαση Θ'/2.6.1975, σ. 1055 πρακτικών), ο Κ. Τσάτσος, εκπρόσωπος των βουλευτών που υπέβαλαν την τροπολογία, η οποία αποτέλεσε την ισχύουσα διάταξη της παρ. 3 του άρθρου 117, ρητώς ανέφερε ότι ο κίνδυνος είναι η μετατροπή των καταστροφεισών εκτάσεων με δασική βλάστηση «είτε εις οικόπεδα είτε εις χωράφια», δηλαδή η διάθεσή τους για οιονδήποτε άλλο πλην της ανακτήσεως της δασικής βλαστήσεως προορισμό, παραθέτων τους δύο συνηθέστερους πλην όχι μοναδικούς τέτοιους προορισμούς, εν γνώσει βεβαίως της προβλεπόμενης από το άρθρ. 24 παρ. 1 εξαιρέσεως, το οποίο είχε γίνει ήδη δεκτό ως άρθρο 27 (συνεδρ. ΟΘ/26.4.1975, σ. 551 πρακτικών). Τούτων έπεται ότι **οι επίδικες διατάξεις, καθ' όσον επιτρέπουν την κατασκευή και εγκατάσταση έργων ηλεκτροπαραγωγής από Α.Π.Ε. σε αναδασωτέες εκτάσεις πριν την έκδοση πράξεως περί άρσεως της αναδασώσεώς τους λόγω επανακτήσεως της ιδιότητας για την απώλεια της οποίας κηρύχθηκαν αναδασωτέες, είναι ανίσχυρες ως αντίθετες προς το άρθρ. 117 παρ. 3 του Συντάγματος».**

Απόφαση ΣτΕ (Ολ.) 26/2014

Περιβαλλοντική αδειοδότηση των έργων μερικής εκτροπής του Αχελώου. Βιώσιμη ανάπτυξη και όρια ακυρωτικού ελέγχου. Η ευθεία αξιολόγηση από μέρους του δικαστή των συνεπειών ορισμένου έργου ή δραστηριότητας και η κρίση αν η πραγματοποίησή του αντίκειται στην αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης εξέρχονται των ορίων του ακυρωτικού ελέγχου.

Το μεγάλο ρήγμα στη νομολογία του Ε' Τμήματος της προηγούμενης περιόδου έγινε με την υπ' αρ. **26/2014 απόφαση της Ολομέλειας σχετικά με την εκτροπή του Αχελώου** και ειδικότερα την **σκέψη 28**.

Μέχρι τότε (2014), η νομολογία του Ε' Τμήματος αντιμετώπιζε την **αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης ως νομική έννοια**, ακριβώς όπως και κάθε άλλη έννομη αξία συνταγματικής περιωπής (ισότητα). Με βάση δηλ. τα πραγματικά περιστατικά που προέκυπταν από το φάκελο της υποθέσεως, το δικαστήριο έκανε το ίδιο την υπαγωγή, δηλ. την εκτίμηση αν τα περιστατικά αυτά συνιστούσαν ή όχι παραβίαση της συνταγματικής αρχής της βιώσιμης ανάπτυξης. Στην απόφαση αυτή όμως, το Δικαστήριο δέχεται ουσιαστικά το **αντίθετο**. Με δεδομένα τα πραγματικά περιστατικά που γίνονται δεκτά και δεν αμφισβητούνται, θεωρεί ότι **η κρίση αν τα περιστατικά αυτά παραβιάζουν ή όχι την αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης εκφεύγει των ορίων του ακυρωτικού ελέγχου και ανήκει στα όργανα της Διοίκησης**, τα οποία ελέγχονται μόνο αν υποπίπτουν σε **παραλογισμούς**, υπερβαίνουν δηλαδή τα ακραία όρια.

Σύμφωνα με την **σκέψη 28** της απόφασης αυτής, «...όπως έχει ήδη κριθεί (βλ. ιδίως Ολ. ΣτΕ 3478/2000), από τα άρθρα 24 παρ. 1 και 106 του Συντάγματος, σε συνδυασμό με το άρθρο 174 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Κοινότητα (ήδη άρθρο 191 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης) και με τις διατάξεις του ν. 1650/1986 όπως ίσχυαν κατά το χρόνο έκδοσης της προσβαλλομένης πράξεως, προκύπτει ότι σε συμμόρφωση προς τη συνταγματική επιταγή για την προστασία του περιβάλλοντος και, ειδικότερα, προς την αρχή της πρόληψης στον τομέα αυτόν, προβλέπεται διοικητική διαδικασία, με την οποία παρέχεται στα αρμόδια όργανα της Διοίκησης η δυνατότητα να εκτιμούν εκ των προτέρων τις αναμενόμενες συνέπειες για το περιβάλλον από σχεδιαζόμενα έργα ή δραστηριότητες και, ενόψει ιδίως των συνεπειών αυτών, της φύσης και της σημασίας των τυχόν θιγόμενων οικοσυστημάτων ή μεμονωμένων στοιχείων, του χαρακτήρα και του σκοπού του συγκεκριμένου έργου ή δραστηριότητας και των υφιστάμενων μέσων αποτροπής, άρσης ή μείωσης της πιθανολογούμενης βλάβης του περιβάλλοντος, να κρίνουν αν και με ποιους όρους μπορεί να πραγματοποιηθεί το έργο ή η δραστηριότητα ώστε να μη παραβιάζεται η αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης και, γενικότερα, οι παραπάνω ορισμοί του Συντάγματος και οι αναφερόμενοι στο περιβάλλον ορισμοί της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Κοινότητα και, συγκεκριμένα, οι διατάξεις του άρθρου 174 αυτής (ήδη άρθρο 191 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης), με τις

οποίες -και όπως ίσχυαν κατά την έκδοση της προσβαλλομένης πράξεως- καθιερώνεται επίσης η αρχή της προληπτικής δράσης στον τομέα του περιβάλλοντος. Εξάλλου, σε περίπτωση προσβολής με αίτηση ακύρωσης των διοικητικών πράξεων που εκδίδονται κατά την παραπάνω διαδικασία, ο ακυρωτικός δικαστής ερευνά αν τηρήθηκε συννόμως από ουσιαστική και τυπική άποψη η διαδικασία αυτή και αν τα στοιχεία, στα οποία στηρίζεται η ελεγχόμενη διοικητική πράξη, είναι σύμφωνα με τους σχετικούς ορισμούς της νομοθεσίας και επαρκή για να προσδώσουν έρεισμα στην πράξη. Ειδικότερα, κατά την άσκηση του ακυρωτικού ελέγχου, στον οποίο περιλαμβάνεται και η πλάνη περί τα πράγματα, ο δικαστής εξετάζει, μεταξύ άλλων, αν η μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων, που αποτελεί το βασικό μέσο εφαρμογής της αρχής της πρόληψης, ανταποκρίνεται προς τις απαιτήσεις του νόμου και αν το περιεχόμενό της είναι επαρκές ώστε να παρέχεται στα αρμόδια διοικητικά όργανα η δυνατότητα να διακριβώνουν και αξιολογούν τις συνέπειες του έργου ή της δραστηριότητας και να εκτιμούν αν η πραγματοποίησή του είναι σύμφωνη με τις διατάξεις της οικείας νομοθεσίας καθώς και με τις προαναφερόμενες συνταγματικές επιταγές και τους ορισμούς της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση. **Η ευθεία, όμως, αξιολόγηση από μέρος του δικαστή των συνεπειών ορισμένου έργου ή δραστηριότητας και η κρίση αν η πραγματοποίησή του αντίκειται στην αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης εξέρχονται των ορίων του ακυρωτικού ελέγχου** διότι προϋποθέτουν διαπίστωση πραγματικών καταστάσεων, διερεύνηση τεχνικών θεμάτων, ουσιαστικές εκτιμήσεις και στάθμιση στηριζόμενη στις εκτιμήσεις αυτές. Κατ' ακολουθίαν, παράβαση της αρχής της βιώσιμης ανάπτυξης μπορεί να ελεγχθεί ευθέως από τον ακυρωτικό δικαστή μόνον αν από τα στοιχεία της δικογραφίας και με βάση τα διδάγματα της κοινής πείρας προκύπτει ότι η προκαλούμενη από το έργο ή τη δραστηριότητα βλάβη για το περιβάλλον είναι **μη επανορθώσιμη** και έχει τέτοια έκταση και συνέπειες ώστε προδήλως να αντιστρατεύεται την παραπάνω συνταγματική αρχή.

Το Δικαστήριο επανέλαβε την άποψη αυτή και στην υπ' αρ. **47/2018** απόφασή του που αφορούσε την περιβαλλοντική αδειοδότηση Αιολικών Σταθμών Παραγωγής Ηλεκτρικής Ενέργειας (ΑΣΠΗΕ) στη **Νότια Εύβοια**, ζήτημα που εξετάζεται στο **Κεφάλαιο Γ'** της εργασίας αυτής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ.

2010 – σήμερα. Η εποχή του Μνημονίου και της κρίσης

Προλεγόμενα

Κατά την τελευταία δεκαετία του 20^{ου} αιώνα, η υπέρβαση της πλανητικής οικολογικής κρίσης ανάγεται στο ουσιαστικό πρόβλημα της ανθρωπότητας, επισκιάζοντας όλες τις ιδεολογικές συγκρούσεις του παρελθόντος.

Η κρίση χαρακτηρίστηκε αρχικά ως περιβαλλοντική, με την αντίληψη ότι η οικονομία μπορούσε να εξακολουθήσει να μεγεθύνεται, έπρεπε όμως πλέον να ληφθούν κάποια μέτρα για την προστασία του περιβάλλοντος, το οποίο παρουσίαζε ήδη σοβαρά προβλήματα υποβάθμισης.

Σήμερα, εικοσιπέντε χρόνια μετά το **Ρίο**, σαράντα πέντε από τη **Στοκχόλμη** και πενήντα χρόνια από τη «**Σιωπηλή Άνοιξη**»³⁸, βιβλίο της βιολόγου Rachel Carson³⁹ και ορόσημο του περιβαλλοντικού κινήματος, η περιβαλλοντική κρίση είναι χειρότερη από ποτέ. **Η σχέση οικονομίας και περιβάλλοντος είναι πλέον μια σχέση μοιραία**, αφού για να εξακολουθήσει να μεγεθύνεται πλασματικά η πρώτη, πρέπει να καταναλώνει συνεχώς και με εντατικούς ρυθμούς ό,τι έχει απομείνει από το αναντικατάστατο φυσικό κεφάλαιο του πλανήτη.

Σαφώς, η οικονομική κρίση που έχει προστεθεί στα δεινά του πλανήτη, έχει επιφέρει ανείπωτες προσωπικές, κοινωνικές και πολιτικές τραγωδίες. Όμως, το οικονομικό μοντέλο που ήταν αναγκαία προϋπόθεση για την υλοποίηση της βιώσιμης ανάπτυξης, δεν εφαρμόστηκε ποτέ, και αυτό όχι γιατί δεν υπήρξε. Η νεοφιλελεύθερη σχολή των αρχών της βιομηχανικής επανάστασης επανήλθε δριμύτερη και αντιπαρήλθε με πείσμα τις προειδοποιήσεις της βιώσιμης ανάπτυξης, υποστηρίζοντας τη ραγδαία οικονομική μεγέθυνση και την εκμετάλλευση των φυσικών πόρων. Επικράτησε η άποψη ότι οι δεδομένοι εγγενείς περιορισμοί του πλανήτη θα

³⁸ Carson R, (1962). «Silent Spring» ΗΠΑ, α' έκδοση: Houghton Mifflin.

³⁹ Το βιβλίο της Rachel Carson «Silent Spring» («**Σιωπηλή άνοιξη**») δημοσιεύθηκε το **1962** και ήταν ένα έργο-σταθμός στην ιστορία της οικολογίας. Η Carson (1907-1964) ήταν θαλάσσια βιολόγος και μια συγγραφέας που συνδύαζε την επιστημονική γνώση με τη φαντασία και το ποιητικό ύφος. Στο βιβλίο αυτό, που αποτελεί **κριτική της αντίληψης για την πρόοδο**, παρακολουθεί τη χρήση των τοξικών ουσιών και τη διείσδυσή τους σε αέρα, νερό, χώμα και στη συνέχεια στην **τροφική αλυσίδα** φυτών, ψαριών, εντόμων, ζώων και ανθρώπων, αφυπνίζοντας το αναγνωστικό κοινό για τις αλλοιώσεις στα οικοσυστήματα που προκαλούσε η ίδια η ανθρωπότητα στο όνομα της προόδου. Με το έργο της ενέπνευσε τη δημιουργία του σύγχρονου περιβαλλοντικού κινήματος.

υπερπηδηθούν με την ανάπτυξη της τεχνολογίας, η οποία σύντομα θα ανακαλύψει νέους πόρους, νέους τρόπους μετασχηματισμού τους σε καταναλωτικά αγαθά και νέους τρόπους απαλλαγής από τα απόβλητα. Και παρά τις ενστάσεις που εγείρονται απέναντι σε αυτό το «**αναπαλαιωμένο**» **μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης**, στο οποίο ακριβώς οφείλονται κατά μεγάλο μέρος τα **περιβαλλοντικά και κοινωνικά προβλήματα**, αλλά και με την επιδιωκόμενη **αύξηση του πλούτου** να είναι στην πραγματικότητα **πλασματική**, αυτό έχει πλέον επικρατήσει και υπαγορεύει τις πολιτικές των κρατών της γης.

Στα πλαίσια, λοιπόν, αυτής της **συγκρουσιακής σχέσης οικονομίας-περιβάλλοντος**, χαρακτηριστικό είναι ότι το παγκόσμιο χρέος ανέρχεται σήμερα στο 280% του παγκόσμιου ΑΕΠ και μεγαλώνει με ραγδαίους ρυθμούς. Προβάλλεται το επιχείρημα ότι, παρά τις αρνητικές του πλευρές, το χρέος παραμένει ένα αναγκαίο εργαλείο (!) για την παγκόσμια οικονομία, διότι χρηματοδοτεί επενδύσεις σε υποδομές, επιχειρηματική ανάπτυξη και αστικοποίηση. Στην αγορά, που έχει πλέον στα χέρια της όλη την παραγωγή και τα μέσα παραγωγής των αγαθών, έρχεται να προστεθεί και η **νεοφιλελεύθερη** (στην πραγματικότητα αναπαλαιωμένη) τάση της οικονομίας, που εποφθαλμιά και τη δημόσια περιουσία, αυτήν δηλαδή που ανήκει σε όλον το λαό, με τους υπέρμαχούς του ούτε να αντιλαμβάνονται την έννοια του δημόσιου ή γενικού συμφέροντος, αλλά ούτε και να τους αφορά, καθώς ο ανταγωνισμός και η αύξηση του κέρδους είναι ο μοναδικός στόχος.

Με τη λογική, λοιπόν, του κρατούντος οικονομικού μοντέλου, η **Ελλάδα** σήμερα είναι μία χώρα φτωχή, δεδομένου ότι οφείλει ένα ποσό -υπολογιζόμενο με περίπλοκα λογιστικά μεγέθη- υπέρογκο, εξ' ορισμού αδύνατο να αποπληρώσει. Η χώρα εισέρχεται στην περίοδο του **Μνημονίου το 2010**. Το περιβάλλον, μαζί με όλες τις άλλες δημόσιες πολιτικές, θεωρείται πολυτέλεια και αυτό που έχει σημασία είναι να γίνει ό,τι είναι απαραίτητο για την αποπληρωμή του χρέους, ό,τι είναι απαραίτητο για την οικονομική ανάπτυξη, ότι είναι απαραίτητο για να καταστεί «ελκυστική» στις επενδύσεις, η δε βιώσιμη ανάπτυξη, ή το δημόσιο συμφέρον, είναι πλέον «χάρτινα» και απλά αναφέρονται ως επανάληψη, ως ανάμνηση, ή και ως άλλοθι στα κείμενα. Υπογράφοντας το Μνημόνιο και τις Δανειακές Συμβάσεις, η Ελλάδα ουσιαστικά **αποδέχτηκε να νοθεύσει την κυριαρχία της σε θεμελιώδεις δημόσιες πολιτικές**, οι οποίες αποτελούν τον πυρήνα της πολιτικής της χώρας. Αγαθά, συνταγματικώς προστατευόμενα (υγεία, παιδεία, πρόνοια κ.λπ.) πλήττονται ανεπανόρθωτα, εφ' όσον δεν υπάρχουν πλέον πόροι για να χρηματοδοτηθούν. Επιπλέον, με αλληπάλληλα

νομοθετήματα, **συρρικνώνεται δραματικά και ο κρατικός μηχανισμός⁴⁰**. Η **Δημόσια Διοίκηση**, αναγκαία για να μετατρέπει τους νόμους από χαρτιά σε πραγματικότητα, **αποδυναμώνεται δραματικά**.

Σήμερα, λοιπόν, πρωταρχικός δημόσιος σκοπός έχει γίνει η εξυπηρέτηση του χρέους της χώρας και η αύξηση των εσόδων για να εξυπηρετηθεί το χρέος αυτό. Η παρούσα φάση χαρακτηρίζεται από την **απόλυτη ταύτιση του δημόσιου συμφέροντος με το δημοσιονομικό συμφέρον**, το οποίο **στην πραγματικότητα είναι απλώς μία από τις πάρα πολλές πτυχές του**.

Η **εξυπηρέτηση του δημόσιου χρέους σήμερα έχει αναχθεί σε πρωταρχικό δημόσιο σκοπό της χώρας με όλες τις άλλες δημόσιες πολιτικές να υποχωρούν μπροστά του**. Με τον τρόπο αυτό, η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού κεφαλαίου, από απαράβατο όρο κάθε δημόσιας ή ιδιωτικής δράσης, θεωρείται περιττή πολυτέλεια. Το περιβάλλον, φυσικό, πολιτιστικό και κοινωνικό, βάλλεται από παντού, με κυριότερα σημεία αιχμής: α) την εκποίηση όλης της δημόσιας περιουσίας, η οποία περιλαμβάνει το μεγαλύτερο και πολυτιμότερο μέρος του φυσικού και πολιτιστικού κεφαλαίου της χώρας και το οποίο έχει σκοπό να εξυπηρετεί τους σημαντικότερους δημόσιους σκοπούς, (άμυνα, εθνική κυριαρχία, περιβαλλοντική προστασία, συγκοινωνίες κ.λπ.). Το Δημόσιο τη μεταβιβάζει στο ΤΑΙΠΕΔ⁴¹ και στη συνέχεια στο Υπερταμείο⁴², εταιρείες που διαχειρίζονται την

⁴⁰ Ούτε η αγορά μπορεί να υποκαταστήσει το κράτος και να λειτουργήσει μακροπρόθεσμα χωρίς αυτό, ούτε το κράτος μπορεί να επιτελέσει την λειτουργία της αγοράς, μεταμφιεζόμενο σε επιχειρηματία, χωρίς να υπονομεύσει την ίδια την ύπαρξή του. Αν το κράτος ήταν πράγματι τόσο άχρηστο και περιττό, όσο του καταμαρτυρούν, η έλλειψή του δεν θα ήταν σήμερα τόσο αισθητή, ούτε η αγορά θα εκλιπαρούσε για την βοήθειά του. Το έργο του, όμως, είναι σήμερα δυσκολότερο παρά ποτέ, αφού καλείται να επιλύσει, σε εθνικό επίπεδο, περιβαλλοντικά, οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα που έχουν πλέον προσλάβει παγκόσμιες διαστάσεις.

Στον πολυμέτωπο αγώνα του για την ανάσχεση της διαλύσεως και την επιβεβαίωση του ρόλου και της ταυτότητός του, το κράτος δεν θα χρειαστεί μόνον επιστημονική γνώση, ηθικό προσανατολισμό και αποφασιστικότητα, αλλά και όλη την υλική δύναμη που διαθέτει. Και αυτή βρίσκεται προπαντός στην δημόσια κτήση του. Όσο αυτή διατηρείται, το σύστημα δεν χάνει την αναγκαία πραγματική βάση της κυριαρχίας και της βιωσιμότητός του και είναι σε θέση να ανακάμψει, έστω και την τελευταία στιγμή. Αν όμως την απαρνηθεί, μετατρέποντάς την σε ρευστό που θα διοχετευθεί στην μαύρη τρύπα των δημοσιονομικών ελλειμμάτων ή, ακόμα χειρότερα, των ελλειμμάτων της αγοράς, τότε θα διαπράξει την υστάτη μεν, αλλά μάταιη και για τους δύο θυσία του.

Καραμανόφ Μαρία «Τα όρια των ιδιωτικοποιήσεων. Βιώσιμο κράτος και δημόσια κτήση» (2010), Αθήνα: εκδ. Σάκκουλα (2010), Επιμελητήριο Περιβάλλοντος (2011).

⁴¹ ΤΑΙΠΕΔ: Ταμείο Αξιοποίησης Ιδιωτικής Περιουσίας του Δημοσίου Α.Ε.

περιουσία αυτή με μοναδικό σκοπό την αποδοτική επένδυσή της για την πληρωμή του δημόσιου χρέους. β) την εξουδετέρωση του χωροταξικού και πολεοδομικού σχεδιασμού με σημειακές ρυθμίσεις, γ) την υποβάθμιση των διαδικασιών περιβαλλοντικής αδειοδότησης. Επιπλέον, οι διαδικασίες περιβαλλοντικής αδειοδότησης σχεδόν εξουδετερώνονται, καθώς το Υπουργείο Περιβάλλοντος παραιτείται από την περιβαλλοντική αδειοδότηση σημαντικών για το περιβάλλον έργων και την αναθέτει αλλού (π.χ. στην Περιφέρεια και άλλους φορείς).

Το περιεχόμενο της έννοιας του δημοσίου συμφέροντος της Ελλάδας δεν το αποφασίζει το Κοινοβούλιο, αλλά υπαγορεύεται έξωθεν, εκτός ελληνικής έννομης τάξης και εγκαθιδρύεται η αντίληψη ότι το **δημόσιο συμφέρον** για την Ελλάδα, είναι μόνο η αποκατάσταση των δημοσιονομικών της. Δε υπάρχει κανένας προσανατολισμός προς μία ανάπτυξη που θα έχει χαρακτηριστικά βιωσιμότητας, όπου οι επιθυμητές επενδύσεις να οριοθετούνται μέσα στις κόκκινες γραμμές που όχι μόνο μας παρέχει, αλλά και μας επιβάλλει το ισχύον Δίκαιο, διεθνές, ευρωπαϊκό, και εθνικό. Διότι το Δίκαιο στον πυρήνα του δεν έχει ανατραπεί, τα Συντάγματα και οι Διεθνείς Συμβάσεις, ισχύουν ακόμη.

Συνοψίζοντας, η παγκόσμια μεταβολή και η παγκόσμια οικολογική κρίση είναι μια **σοβαρή πρόκληση** στα συστήματα ελέγχου της κοινωνίας, μεταξύ των οποίων και το νομικό σύστημα. Τα αιτήματα για ένα αποτελεσματικό κράτος και ένα αποτελεσματικό δίκαιο, αποτελούν τον κεντρικό άξονα γύρω από τον οποίο πρέπει να επιχειρείται η πολιτική και διοικητική μεταρρύθμιση της εποχής μας. Ευκαίιο, επίσης, θα ήταν να είχαν ήδη καταρτιστεί εθνικοί κώδικες αρχών βιώσιμης ανάπτυξης επί τη βάση των οδηγιών της Agenda 21 και των επιχωρίων ιδιαιτεροτήτων. Αλλά προς την κατεύθυνση αυτή, μόνο δειλά βήματα έχουν γίνει. Δυστυχώς, όμως, και για ευνόητους λόγους, υπάρχει αντίσταση στην εφαρμογή των αρχών της βιώσιμης ανάπτυξης και η παγκοσμιοποιημένη οικονομία επιχειρεί να ανακόψει την αποτελεσματικότητα της πολιτικής, περιορίζοντας την δύναμη του κράτους. Με τις αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης να μην έχουν διατυπωθεί στον επιθυμητό βαθμό και στο επιθυμητό επίπεδο, και με την Ε.Ε. να επιδίδεται πλέον σε διγλωσσία, το βάρος

⁴² ΥΠΕΡΤΑΜΕΙΟ: Ελληνική Εταιρεία Συμμετοχών και Περιουσίας Α.Ε. τα έσοδα της οποία διατίθενται κατά 50% για την αποπληρωμή χρέους και κατά 50% για επενδύσεις, οι οποίες όμως αφορούν στη δημιουργία υπεραξίας για τα περιουσιακά στοιχεία που βρίσκονται στις θυγατρικές του. Οι άμεσες θυγατρικές είναι: α. Το Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (ΤΧΣ). β. Το Ταμείο Αξιοποίησης της Ιδιωτικής Περιουσίας του Δημοσίου (ΤΑΙΠΕΔ). γ. Η Εταιρεία Ακινήτων Δημοσίου ΑΕ (ΕΤΑΔ). δ. Η Εταιρεία Δημοσίων Συμμετοχών Α.Ε.

πέφτει κατ' ανάγκη στη **νομολογία των δικαστηρίων** που βρίσκονται αντιμέτωπα με μια τεράστια ποικιλία και πολυπλοκότητα προβλημάτων. Σε όσες χώρες δεν υπάρχει ειδική συνταγματική ρήτρα προστασίας του περιβάλλοντος, τα δικαστήρια δεν πράττουν τίποτα περισσότερο από όσα πράττει ο νομοθέτης και άρα δεν υπάρχει ουσιαστική πρόοδος αν εκείνος διστάζει να προχωρήσει προς την επιβολή των αρχών της βιώσιμης ανάπτυξης. Εκεί όμως που η συνταγματική ρήτρα υπάρχει, αλλά ο νομοθέτης για διάφορους λόγους αδιαφορεί ή καθυστερεί, ή ευθύνη της εφαρμογής των αρχών της βιώσιμης ανάπτυξης σαφώς μετατίθεται στα δικαστήρια, στη δε χώρα μας ιδίως στο **Συμβούλιο της Επικρατείας**.

Η Νομολογία του ΣτΕ την εποχή της κρίσης

Με την είσοδο της οικονομικής κρίσης, η βιώσιμη ανάπτυξη όχι απλώς περιέρχεται σε δεύτερη μοίρα, αλλά αρχίζει να θεωρείται ενοχλητική. Στηριζόμενο στη νομολογία του Αχελώου, το δικαστήριο αποφεύγει ουσιαστικά να πάρει θέση στα εριζόμενα ζητήματα και απορρίπτει σταθερά οποιεσδήποτε αιτιάσεις προβάλλονται, αμφισβητώντας έργα ή πολιτικές που επαγγέλλονται οικονομική ανάπτυξη.

Κατά το διάστημα αυτό, η **νομολογία γίνεται ξεκάθαρη και υιοθετεί μια νέα γραμμή. Η βιώσιμη ανάπτυξη** δεν είναι πλέον το πλαίσιο μέσα στο οποίο πρέπει να κινούνται οι δημόσιες πολιτικές. Περαιτέρω, όμως, εγκαταλείπεται και η θεωρία περί ισοτιμίας των πολλών και διαφόρων συνταγματικών αγαθών. Η **αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης** ανάγεται σε **υπέρτατη έννομη αξία** και πλέον ταυτίζεται -και μάλιστα μονοσήμαντα ως **εξυπηρέτηση του δημόσιου χρέους-** με το **δημόσιο συμφέρον**.

Η **επίδραση του δόγματος της επίτευξης των δημοσιονομικών στόχων στις τάσεις της νομολογίας**, θα παρουσιαστεί μέσα από τις υποθέσεις των αιολικών σταθμών παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας στη Νότια Εύβοια, του Ελληνικού, της Περιοχής Ολοκληρωμένης Τουριστικής Ανάπτυξης (ΠΟΤΑ) Αταλάντης και του Αστέρα Βουλιαγμένης.

ΣτΕ 47/2018, Ε' Τμήμα

Περιβαλλοντική αδειοδότηση Αιολικών Σταθμών Παραγωγής Ηλεκτρικής Ενέργειας (ΑΣΠΗΕ) στη νότια Εύβοια

Στην απόφαση αυτή εκδηλώνεται η **απροθυμία του Δικαστηρίου να λάβει υπόψη του οποιαδήποτε στοιχεία κλονίζουν τις θέσεις που επικαλείται η Διοίκηση**. Είναι χαρακτηριστικό ότι, όπως προκύπτει από την απόφαση αυτή, η αρμόδια αρχή επιτρέπει την άσκηση δραστηριότητας στον οικείο τόπο μόνον εφόσον δεν υφίσταται, από επιστημονικής απόψεως, μετά από εκτίμηση των στοιχείων που υποβάλλει ο φορέας της δραστηριότητας και γνωμοδοτήσεων άλλων αρμοδίων υπηρεσιών, οποιαδήποτε εύλογη αμφιβολία ως προς την απουσία επιβλαβών συνεπειών για την ακεραιότητά του.

Εξάλλου, είναι φανερό ότι το Δικαστήριο δεν εξετάζει λόγους ακυρώσεως με τους οποίους προβάλλεται ότι οι επίμαχες ΕΟΑ-ΕΖΔ⁴³ και ΕΟΑ-ΖΕΠ⁴⁴ είναι ελλιπείς και πλημμελώς τεκμηριωμένοι ως προς την καταγραφή, περιγραφή και ανάλυση των στοιχείων του φυσικού περιβάλλοντος, επειδή οι σχετικοί λόγοι προβλήθηκαν τον πρώτον στο Δικαστήριο και όχι ενώπιον της Διοίκησης, γεγονός που βρίσκεται σε πλήρη αντίθεση με τον τρόπο που αντιμετώπιζε το Δικαστήριο λόγους ακυρώσεως την περίοδο 1992-2000.

Στο σημείο αυτό, πρέπει να εξηγήσουμε τι είναι οι περιοχές ΕΖΔ και ΖΕΠ. Πολύ νωρίς, ήδη από το 1979 τουλάχιστον, στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης διαπιστώθηκε ότι η γενική κατάσταση διατήρησης ενός συγκεκριμένου αριθμού **οικοτόπων και ειδών επιδεινώνεται** προοδευτικά με κίνδυνο να οδηγήσει σε **απώλεια μεγάλου μέρους της βιοποικιλότητας**. Για να προληφθεί αυτός ο κίνδυνος, κρίθηκε απαραίτητη η ίδρυση ενός οικολογικού δικτύου που θα διασφαλίζει τους χώρους όπου εμφανίζονται αυτοί οι οικοτόποι και τα απειλούμενα είδη. Αυτό είναι το δίκτυο «**NATURA 2000**», ένα Ευρωπαϊκό Οικολογικό Δίκτυο. Η δημιουργία του δικτύου NATURA 2000 προβλέφθηκε στο άρθρο 3 της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ (1992) «για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας χλωρίδας και πανίδας». Το δίκτυο προστατευόμενων περιοχών NATURA 2000 αποτελείται από **δύο κατηγορίες περιοχών**: Α) τις **Ειδικές Ζώνες Διατήρησης - ΕΖΔ** (Special Protection Area - SPA). Είναι περιοχές οι οποίες έχουν αξιολογηθεί από κάθε κράτος-μέλος για τη σημασία τους σχετικά με τη διατήρηση των ζωικών και φυτικών ειδών και έχουν αξιολογηθεί και επιλεγεί με βάση την κοινοτική τους σημασία. Οι περιοχές αυτές ορίζονται με βάση τους τύπους **οικοτόπων** και τα **είδη φυτών και ζώων** που αναφέρονται στην Οδηγία 92/43/ΕΟΚ (γνωστή ως Οδηγία Οικοτόπων). Β) τις **Ζώνες Ειδικής Προστασίας - ΖΕΠ** (Special Area of Conservation - SAC) για την **ορνιθοπανίδα**, οι οποίες ορίζονται με βάση τα είδη **πτηνών** που αναφέρονται στην Οδηγία 79/409/ΕΚ «περί της διατηρήσεως των άγριων πτηνών» (γνωστή ως Οδηγία για τα Πουλιά).

Όσον αφορά τώρα την **Ειδική Οικολογική Αξιολόγηση (Ε.Ο.Α.)**, αυτή είναι μια **Εξειδικευμένη Μελέτη**, στα πλαίσια της Περιβαλλοντικής Αδειοδότησης, η οποία εκπονείται **συμπληρωματικά** όταν το έργο ή η δραστηριότητα βρίσκεται εντός

⁴³ Ειδική Οικολογική Αξιολόγηση (ΕΟΑ) - Ειδικές Ζώνες Διατήρησης (ΕΖΔ)

⁴⁴ Ειδική Οικολογική Αξιολόγηση (ΕΟΑ) - Ζώνες Ειδικής Προστασίας (ΖΕΠ)

των ορίων περιοχής του Ευρωπαϊκού Δικτύου **Natura 2000**. Η ειδική αυτή μελέτη αυτή στοχεύει στην εκτίμηση των επιπτώσεων ενός έργου ή μιας δραστηριότητας στην προστατευόμενη περιοχή.

Οι προδιαγραφές της **Ειδικής Οικολογικής Αξιολόγησης** ορίσθηκαν με την υπ' αρ. 52983/1952 (ΦΕΚ Β' 2436 της 27/9/2013) Απόφαση του Υπουργού Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής. Έτσι, σύμφωνα με το **άρθρο 4** «Στοιχεία Εκπόνησης και Προδιαγραφές Ειδικής Οικολογικής Αξιολόγησης (Ε.Ο.Α.) για έργα και δραστηριότητες κατηγορίας Β»), η Ε.Ο.Α. περιλαμβάνει: (6.1) Συνοπτική περιγραφή του έργου ή της δραστηριότητας (τοποθεσία, μέγεθος, τη συνολική έκταση που καταλαμβάνει, μεθόδους κατασκευής, μεθόδους λειτουργίας, πιθανά απόβλητα, τυχόν απαιτήσεις σε φυσικούς πόρους, μεθόδους απομάκρυνσης των εγκαταστάσεων, χρονοδιαγράμματα, φωτογραφικό υλικό της θέσης του έργου κ.λπ. (...)) (6.4) Συνοπτική καταγραφή των στοιχείων του φυσικού περιβάλλοντος με έμφαση στα προστατευτέα αντικείμενα της περιοχής Natura που δύναται να επηρεαστούν... (6.5) Αξιολόγηση των επιπτώσεων του έργου ή της δραστηριότητας στην ακεραιότητα της περιοχής του Δικτύου Natura 2000 σε σχέση με τους στόχους διατήρησης της παραγράφου 4 του παρόντος άρθρου που έχουν ως σκοπό την επίτευξη ικανοποιητικής κατάστασης διατήρησης των τύπων οικοτόπων και των ειδών που απαντώνται σε κάθε μια περιοχή, λαμβάνοντας υπόψη την υφιστάμενη κατάσταση της εν λόγω προστατευόμενης περιοχής σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στην παράγραφο 2 του παρόντος άρθρου, για κάθε εναλλακτική λύση. Ειδικότερα **αξιολογείται εάν ενδέχεται το έργο ή η δραστηριότητα να:** Α) Προκαλέσει καθυστέρηση ή να διακόψει την πρόοδο επίτευξης των στόχων διατήρησης της οικείας περιοχής Natura 2000. Β) Ελαττώσει την έκταση ή κατακερματίσει τους τύπους οικοτόπων της περιοχής Natura 2000 ή να επηρεάσει την αντιπροσωπευτικότητα και το βαθμό διατήρησης της δομής και των λειτουργιών τους. Γ) Ελαττώσει το μέγεθος του πληθυσμού των ειδών ή να επηρεάσει το βαθμό διατήρησης των βιοτόπων τους ή να τους κατακερματίσει ή να επηρεάσει την ισορροπία μεταξύ των ειδών ή να επηρεάσει το βαθμό απομόνωσής τους. Δ) Προξενήσει αλλαγές σε ζωτικής σημασίας παραμέτρους (π.χ. ισορροπία θρεπτικών, υποβάθμιση του εδάφους από πιθανή διάβρωση, δυναμική των σχέσεων μεταξύ βιοτικών και αβιοτικών παραμέτρων), οι οποίες καθορίζουν το πώς λειτουργεί η οικεία περιοχή Natura 2000. Ε) Έχει αλληλεπιδράσεις με προβλεπόμενες ή αναμενόμενες φυσικές αλλαγές στην οικεία περιοχή Natura 2000. (7.) Η Ε.Ο.Α.

εκπονείται και υπογράφεται από επιστήμονα/ες κατάλληλης ειδικότητας. Στο **άρθρο 5**, η ίδια Υπουργική Απόφαση προβλέπει τα σχετικά με **Α.Σ.Π.Η.Ε. - Ζ.Ε.Π. : Κατ' εξαίρεση**, για Αιολικούς Σταθμούς Παραγωγής Ηλεκτρικής Ενέργειας (Α.Σ.Π.Η.Ε.) εντός Ζωνών Ειδικής Προστασίας (Ζ.Ε.Π.) του Δικτύου Natura 2000, τα εξειδικευμένα ορνιθολογικά στοιχεία (...) συλλέγονται με **αναγνωριστική μελέτη πεδίου**. Η αναγνωριστική μελέτη πεδίου για Α.Σ.Π.Η.Ε. αποτελεί τμήμα της Ειδικής Ορνιθολογικής Μελέτης (...). Στην περίπτωση αυτή, η Ε.Ο.Α. περιλαμβάνει αναλυτική περιγραφή των εργασιών πεδίου, αξιολόγηση της ποιότητας των δεδομένων της αναγνωριστικής μελέτης πεδίου και βάση δεδομένων. 2. Η αναγνωριστική μελέτη πεδίου απαιτείται για να σχηματιστεί μια γενική εικόνα της περιοχής όσον αφορά στην **τοπογραφία**, τους **οικοτόπους**, τα **ενδιαιτήματα** και τη χρήση αυτών από τα **πουλιά**, καθώς και για τα **είδη** που μπορεί να χρησιμοποιούν την περιοχή. Στις πιθανές χρήσεις των ενδιαιτημάτων συγκαταλέγονται δραστηριότητες όπως αναπαραγωγή / φώλιασμα, χρήση ως μεταναστευτικού διαδρόμου ή/και σταθμού, διαχείριση, διανυκτέρευση / ξεκούραση και τροφοληψία.

Επανερχόμενοι τώρα στην εξεταζόμενη Απόφαση του Δικαστηρίου (**ΣΤΕ 47/2018, Ε' Τμ.** για την περιβαλλοντική αδειοδότηση Αιολικών Σταθμών Παραγωγής Ηλεκτρικής Ενέργειας (ΑΣΠΗΕ) στη νότια Εύβοια), και καθώς οι αιτούντες προέβαλαν ότι οι ΕΟΑ – ΕΖΔ και η ΕΟΑ – ΖΕΠ ήταν **πλημμελείς** κατά το περιεχόμενο και την τεκμηρίωση, διότι σε αυτές δεν περιλαμβάνονταν όλα τα δεδομένα της περιοχής, σύμφωνα με την **σκέψη 39** «**οι λόγοι ακυρώσεως που αφορούν τις ΕΟΑ - ΕΖΔ και ΕΟΑ - ΖΕΠ κρίθηκαν απορριπτέοι από το Δικαστήριο**, και τούτο ανεξαρτήτως του εάν οι επισημαινόμενες με τους λόγους αυτούς παραλείψεις, και αληθείς υποτιθέμενες, θα μπορούσαν να οδηγήσουν όλες αναγκάως σε ακύρωση των προσβαλλόμενων πράξεων ή του εάν οι λόγοι αυτοί προβάλλονται παραδεκτώς το πρώτον ενώπιον του Δικαστηρίου με την αίτηση ακυρώσεως. Τούτο δε ενόψει του ότι οι λόγοι αυτοί αφορούν τη διαδικασία που τηρήθηκε για την σύνταξη των ΕΟΑ-ΕΖΔ και ΕΟΑ-ΖΕΠ ή την ορθότητα τεχνικών και επιστημονικών εκτιμήσεων που περιέχονται στις μελέτες αυτές, **η ορθότητα, όμως, των οποίων δεν υπόκειται σε δικαστικό έλεγχο, όπως σε τέτοιο έλεγχο δεν μπορεί να υποβληθούν ούτε στοιχεία προσκομιζόμενα το πρώτον στο Δικαστήριο προς ανατροπή των περιεχομένων στις ως άνω μελέτες εκτιμήσεων**. Εξάλλου, οι εν λόγω μελέτες είχαν υποβληθεί στη διαδικασία της δημόσιας διαβούλευσης, κατά την οποία μπορούσαν και έπρεπε να έχουν υποβληθεί στη Διοίκηση αντιρρήσεις όπως

οι ανωτέρω, ώστε τόσο η Διοίκηση όσο και οι μελετητές να έχουν τη δυνατότητα να τις λάβουν υπόψη και, ενδεχομένως, να προβούν στις αναγκαίες ενέργειες για να διορθωθούν ενδεχόμενες πλημμέλειες στην ακολουθηθείσα διαδικασία πριν από τη σύνταξη του τελικού κειμένου των μελετών και την έκδοση της τελικής απόφασης περί εγκρίσεως των περιβαλλοντικών όρων για την κατασκευή και λειτουργία του επιμάχου έργου, πράγμα που θα συντελούσε και στην ταχύτερη διεκπεραίωση της διαδικασίας αδειοδοτήσεως του εν λόγω έργου».

Επιπλέον, στη **σκέψη 30** της απόφασης αυτής, το Δικαστήριο **επαναλαμβάνει την νομολογία** της περιόδου που εξετάστηκε στο **Κεφάλαιο Β.2.** της παρούσας εργασίας, σύμφωνα με την οποία **επιτρέπονται πλέον επεμβάσεις σε εκτάσεις με δασικό χαρακτήρα** προκειμένου να εγκατασταθούν μονάδες ηλεκτροπαραγωγής από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας με τα συνοδά έργα (συμπεριλαμβανομένης και της απαραίτητης οδοποιίας), η λειτουργία των οποίων εξαρτάται κυρίως από το διαθέσιμο ενεργειακό δυναμικό περιοχής εγκατάστασής τους, που αναγκαίως αποτελεί, ως εκ τούτου, το βασικό κριτήριο για την επιλογή της κατάλληλης θέσης. Προβλέπεται κατ' αρχήν δυνατότητα εγκαταστάσεως μονάδων παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές όχι μόνο σε **δάση και δασικές εκτάσεις**, αλλά και σε εκτάσεις που έχουν κηρυχθεί **αναδασωτές**, όπως είχε κριθεί με την απόφαση **2499/2012** της Ολομέλειας, κατ' εξαίρεση από τον καθιερωμένο με το Σύνταγμα κανόνα της προστασίας των δασικών οικοσυστημάτων. Σύμφωνα με την σκέψη αυτή «(30.) ... με τις ανωτέρω διατάξεις του έκτου κεφαλαίου του ν. 998/1979, οι οποίες πρέπει να ερμηνεύονται στενά ως εισάγουσες **εξαίρεση από τον γενικώς ισχύοντα κανόνα περί προστασίας των δασικών οικοσυστημάτων**, καθορίζονται οι κατ' αρχήν επιτρεπόμενες σε δάση και δασικές εκτάσεις επεμβάσεις που συνεπάγονται την **μεταβολή της κατά προορισμό χρήσης τους**, καθώς και τα κριτήρια επί τη βάσει των οποίων διαμορφώνεται η εκτίμηση των αρμόδιων διοικητικών αρχών σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση. Με τις ίδιες διατάξεις καθιερώνεται η αρχή του εξαιρετικού χαρακτήρα των διενεργούμενων σε δάση και δασικές εκτάσεις επεμβάσεων, κατά την οποία οι κατ' αρχήν επιτρεπόμενες επεμβάσεις πρέπει να προβλέπονται ειδικώς στο νόμο, να υλοποιούνται μόνο στο μέτρο που δεν μπορούν να διατεθούν άλλες εκτάσεις για την εξυπηρέτηση των συγκεκριμένων σκοπών δημοσίου συμφέροντος και, σε κάθε περίπτωση, να περιορίζονται στην κατά το δυνατό ελάχιστη θυσία δασικής βλάστησης, η συνδρομή δε των προϋποθέσεων αυτών εξετάζεται και κατά το στάδιο της εγκρίσεως των

περιβαλλοντικών όρων για την εκτέλεση έργου σε περιοχή με δασικό χαρακτήρα, υποκείμενη και στον ακυρωτικό έλεγχο. Κατά ρητή, εξάλλου, πρόβλεψη των διατάξεων που μνημονεύονται στην προηγούμενη σκέψη, **επιτρέπονται επεμβάσεις σε εκτάσεις με δασικό χαρακτήρα** προκειμένου να εγκατασταθούν μονάδες ηλεκτροπαραγωγής από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας με τα συνοδά έργα (συμπεριλαμβανομένης και της απαραίτητης οδοποιίας), η λειτουργία των οποίων εξαρτάται κυρίως από το διαθέσιμο **ενεργειακό δυναμικό της περιοχής** εγκατάστασής τους, που αναγκαίως αποτελεί, ως εκ τούτου, το **βασικό κριτήριο** για την επιλογή της κατάλληλης θέσης. Κατά την έννοια, εξάλλου, των ίδιων διατάξεων, με τις οποίες επιτρεπτός, κατά το Σύνταγμα, προβλέπεται κατ' αρχήν δυνατότητα εγκαταστάσεως μονάδων παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές **όχι μόνο σε δάση και δασικές εκτάσεις, αλλά και σε εκτάσεις που έχουν κηρυχθεί αναδασωτές**, όπως κρίθηκε με την απόφαση 2499/2012 της Ολομέλειας του Δικαστηρίου, **κατ' εξαίρεση από τον καθιερωμένο με το Σύνταγμα κανόνα της προστασίας των δασικών οικοσυστημάτων**, ο δημόσιος σκοπός που υπηρετείται με τη λειτουργία των μονάδων αυτών πρέπει να ικανοποιείται με τη μικρότερη δυνατή απώλεια δασικού πλούτου και με τον περιορισμό στο ελάχιστο αναγκαίο της αλλοίωσης της δασικής μορφής των σχετικών εκτάσεων (βλ. ΣτΕ 1421/2013, 696/2016)».

Εν κατακλείδι, στην απόφαση αυτή **εφαρμόζονται τα όσα είχε ήδη δεχθεί το Δικαστήριο** με αποφάσεις της προηγούμενης χρονικής περιόδου, συγκεκριμένα με την απόφαση υπ' αρ. **2499/2012 της Ολομελείας** για την Ανάπτυξη **ΑΣΠΗΕ** εντός **αναδασωτέων εκτάσεων** και την υπ' αρ. **26/2014 του Ε' Τμήματος** για την εκτροπή του Αχελώου, στη **σκέψη 28**, σχετικά με **τα όρια του ελέγχου** του Δικαστηρίου (βλ. **Κεφάλαιο Β.2.** της παρούσας εργασίας).

Πρακτικό Επεξεργασίας ΣτΕ (Ολ.) 29/2018

Έγκριση ΣΟΑ του Μητροπολιτικού Πόλου Ελληνικού – Αγίου Κοσμά

Με το Πρακτικό αυτό, η Ολομέλεια του ΣτΕ επεξεργάστηκε Προεδρικό Διάταγμα για την έγκριση **Σχεδίου Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης (ΣΟΑ)** του Μητροπολιτικού Πόλου **Ελληνικού–Αγίου Κοσμά** της Περιφέρειας Αττικής, συνολικής έκτασης 6.008.076,24 τ.μ., με τον καθορισμό περιοχών και ζωνών, καθώς και χρήσεων, όρων και περιορισμών δόμησης αυτών. Ο μητροπολιτικός αυτός πόλος

συγκροτήθηκε από τα ακίνητα του πρώην αεροδρομίου Ελληνικού, του Ολυμπιακού Κέντρου Ιστιοπλοΐας Αγίου Κοσμά Αττικής και του Εθνικού Αθλητικού Κέντρου Νεότητας Αγίου Κοσμά. Επίσης καθορίστηκαν οι προϋποθέσεις και η διαδικασία για την αξιοποίηση της έκτασης του μητροπολιτικού πόλου. Και στην απόφαση αυτή, είναι καθαρή η θέση του δικαστηρίου ότι η **είσπραξη τιμήματος από την πώληση του ακινήτου και η προσέλκυση επενδύσεων ικανοποιεί σκοπό δημοσίου συμφέροντος.**

Σχετικά με το ζήτημα της **συμφωνίας** των προτεινομένων ρυθμίσεων **προς το άρθρο 24 του Συντάγματος**, το Δικαστήριο διατυπώνει τις «οικονομικές» σκέψεις (66, 67, 68, 79):

«(66) Με τις διατάξεις των άρθρων 24 παρ. 1 και 6 του Συντάγματος το φυσικό και το πολιτιστικό περιβάλλον έχει αναχθεί σε αυτοτελώς προστατευόμενο αγαθό. Τα αρμόδια όργανα του Κράτους οφείλουν να προβαίνουν σε θετικές ενέργειες για την αποτελεσματική διαφύλαξη του αγαθού αυτού και, ειδικότερα, να λαμβάνουν τα απαιτούμενα νομοθετικά και διοικητικά, προληπτικά και κατασταλτικά, μέτρα, παρεμβαίνοντας στον αναγκαίο βαθμό στην οικονομική ή άλλη ατομική ή συλλογική δραστηριότητα. Κατά τη λήψη των ανωτέρω μέτρων, τα όργανα της νομοθετικής και εκτελεστικής λειτουργίας οφείλουν να **σταθμίζουν και άλλους παράγοντες**, αναγόμενους στο γενικότερο εθνικό και δημόσιο συμφέρον, η επιδίωξη όμως των σκοπών αυτών και η στάθμιση των αντίστοιχων προστατευόμενων εννόμων αγαθών πρέπει να συμπορεύεται προς την υποχρέωση της Πολιτείας να μεριμνά για την προστασία του περιβάλλοντος κατά τέτοιον τρόπο, ώστε να εξασφαλίζεται βιώσιμη ανάπτυξη (ΣτΕ 3920/2010 Ολ. κ.ά.).»

Εν συνεχεία, το Πρακτικό της Ολομελείας του ΣτΕ αναφέρεται ρητά στην **ικανοποίηση σκοπού δημοσίου συμφέροντος** μέσω της **είσπραξης τιμήματος** από την πώληση του ακινήτου καθώς και της **προσέλκυσης επενδύσεων.**

«(67) Όπως ήδη εκτέθηκε, με τον ν. 4062/2012 (άρθρα 1 – 8) **επιδιώκεται η ικανοποίηση σκοπού δημοσίου συμφέροντος.** Οι ρυθμίσεις του νόμου αυτού, όπως και του ν. 4422/2016 με τον οποίο κυρώθηκαν η προαναφερθείσα σύμβαση και η τροποποιητική αυτής, δεν αποσκοπούν μόνον στην **είσπραξη ορισμένου τιμήματος** από την πώληση μέρους του ακινήτου ΜΠΕΑ⁴⁵ και την ενίσχυση των δημοσίων εσόδων του κράτους, αλλά επιδιώκουν την **προσέλκυση επενδύσεων και**

⁴⁵ Μητροπολιτικός Πόλος Ελληνικού – Αγίου Κοσμά

δραστηριοτήτων υψηλής προστιθέμενης αξίας για την οικονομία της Αττικής και εν γένει της Χώρας...»

«(68) ...Συνεπώς, και ανεξαρτήτως του ότι κατ' αρχήν δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι συνιστά επιδείνωση του περιβάλλοντος ο σχεδιασμός για την ανάπτυξη μιας περιοχής (εν προκειμένω του ΜΠΕΑ) σύμφωνα με τους στόχους και τις κατευθύνσεις του υπερκείμενου χωροταξικού σχεδιασμού (...) πάντως, σταθμιζομένης και της ανάγκης εκπλήρωσης του σκοπού δημοσίου συμφέροντος που επιδιώκει ο νομοθέτης, οι ρυθμίσεις του υπό επεξεργασία σχεδίου με τις οποίες καθορίζονται στην περιοχή του ΜΠΕΑ χρήσεις κατοικίας (γενικής ή αμιγούς), πολεοδομικού κέντρου, τουρισμού – αναψυχής κ.ά., το πρώτον ή κατά τροποποίηση των ήδη προβλεπομένων, είναι σύμφωνες προς το άρθρο 24 του Συντάγματος».

Ειδικώς προς το ζήτημα των προτεινόμενων υψηλών κτιρίων⁴⁶, στη **σκέψη 79** του Πρακτικού γίνεται **μνεία στην ευχή (!)** που διατυπώνουν μέλη του **Κεντρικού Αρχαιολογικού Συμβουλίου (ΚΑΣ)**, αποφεύγοντας με τον τρόπο αυτό το ΚΑΣ να πάρει θέση επί του ζητήματος, **επικαλούμενο αναρμοδιότητα**. Από τα πρακτικά του ΚΑΣ, κατόπιν των οποίων εκδόθηκε η σχετική απόφαση της Υπουργού Πολιτισμού και Αθλητισμού, προκύπτει ότι στη σχετική συνεδρίαση (36/3.10.2017) ορισμένα μέλη **εξέφρασαν τον προβληματισμό** τους για την έννοια και τη σημασία των **υψηλών κτιρίων ως τοπόσημων**, στη συνέχεια όμως κατά τη συζήτηση του θέματος τα λοιπά μέλη **εξέφρασαν αμφιβολία αν ανήκει στο ΚΑΣ η αρμοδιότητα επιβολής όρων ως προς το ύψος των κτιρίων**. Εν τέλει τα μέλη του ΚΑΣ ομόφωνα κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι ο προβληματισμός ορισμένων μελών ως προς το ύψος των κτιρίων μπορεί και πρέπει να εκφραστεί **όχι ως όρος, αλλά ως επιθυμία, δηλ. ως «ευχή»**, με το Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο να αποφεύγει να εκφέρει γνώμη. Το Δικαστήριο δεν προχωρά σε έλεγχο αλλά ικανοποιείται από τις αποφάσεις της Διοίκησης και αποφαινεται ότι **η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς διασφαλίζεται πλήρως με το σχέδιο διατάγματος**, σύμφωνα με την **σκέψη 79** που ακολουθεί: «(79)...Όπως προκύπτει από τα στοιχεία του φακέλου, οι ρυθμίσεις του άρθρου 8 του σχεδίου αποτελούν όρους της απόφασης ΥΠΠΟΑ/

⁴⁶ Στην ΥΠΠΟΑ/ ΓΔΑΠΚ/ΔΙΠΚΑ/ΤΠΚΑΧΜΑΕ/Φ3/462107/30527/11713/3933/6.11.2017 Απόφαση της Υπουργού Πολιτισμού και Αθλητισμού με την οποία εγκρίθηκαν το ΣΟΑ και η ΣΜΠΕ του έργου “Ανάπτυξη του Μητροπολιτικού Πόλου Ελληνικού – Αγ. Κοσμά” Περιφέρειας Αττικής», αναφέρεται ότι «Σε κάθε περίπτωση το υπέρμετρο ύψος δεν συνάδει με την ύπαρξη αρχαιοτήτων και το ιστορικό αττικό τοπίο και κρίνεται σκόπιμο να επανεξεταστούν τα προτεινόμενα υψηλά κτίρια κατά την εκπόνηση των πολεοδομικών μελετών».

ΓΔΑΠΚ/ΔΙΠΚΑ/ΤΠΚΑΧΜΑΕ/Φ3/462107/30527/11713/3933/6.11.2017 της Υπουργού Πολιτισμού και Αθλητισμού με την οποία εγκρίθηκαν το ΣΟΑ και η ΣΜΠΕ του έργου “Ανάπτυξη του Μητροπολιτικού Πόλου Ελληνικού – Αγ. Κοσμά” Περιφέρειας Αττικής». Στην ανωτέρω απόφαση της Υπουργού, αναφέρεται ακόμη ότι “Σε κάθε περίπτωση το υπέρμετρο ύψος δεν συνάδει με την ύπαρξη αρχαιοτήτων και το ιστορικό αττικό τοπίο και κρίνεται σκόπιμο να επανεξεταστούν τα προτεινόμενα υψηλά κτίρια κατά την εκπόνηση των πολεοδομικών μελετών”. Από τα πρακτικά του ΚΑΣ, κατόπιν των οποίων εκδόθηκε η ως άνω απόφαση της Υπουργού Πολιτισμού και Αθλητισμού, προκύπτει ότι στη σχετική συνεδρίαση (36/3.10.2017) ορισμένα μέλη **εξέφρασαν τον προβληματισμό** τους για την έννοια και τη σημασία των υψηλών κτιρίων ως τοπόσημων, στη συνέχεια όμως κατά τη συζήτηση του θέματος τα λοιπά μέλη εξέφρασαν αμφιβολία αν ανήκει στο ΚΑΣ η αρμοδιότητα επιβολής όρων ως προς το ύψος των κτιρίων. Εν τέλει τα μέλη του ΚΑΣ ομόφωνα κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι ο προβληματισμός ορισμένων μελών ως προς το ύψος των κτιρίων μπορεί και πρέπει να εκφραστεί **όχι ως όρος, αλλά ως επιθυμία**, δηλ. ως ευχή (βλ. σελ. 33 και 34 του ανωτέρω πρακτικού). Ενόψει των όσων εκτέθηκαν στην παρ. 46, **αλλά και στις προηγούμενες παρατηρήσεις σχετικά με τη νομιμότητα των διατάξεων του σχεδίου ως προς τα επιτρεπόμενα ύψη των κτιρίων, και δεδομένου του ότι με τους όρους του άρθρου 7 του σχεδίου και την υπογραφή του και από την Υπουργό Πολιτισμού και Αθλητισμού, επιδιώκεται, επαρκώς, η προστασία των αρχαιοτήτων και μνημείων, η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς διασφαλίζεται πλήρως με το σχέδιο διατάγματος».**

Η υπόθεση του Ελληνικού αυτή τη στιγμή είναι ακόμη **εκκρεμής**, έχει συζητηθεί την Ολομέλεια του Δικαστηρίου και **αναμένεται η απόφαση**.

Πρακτικό Επεξεργασίας ΣτΕ 234/2017

Χαρακτηρισμός και οριοθέτηση Περιοχής Ολοκληρωμένης Τουριστικής Ανάπτυξης (ΠΟΤΑ) στην Αταλάντη: Η λελογισμένη αλλοίωση του δασικού χαρακτήρα είναι συνταγματικώς ανεκτή, ενόψει του υπέρτερου σκοπού εξυπηρέτησης της εθνικής οικονομίας.

Με το Πρακτικό αυτό, το ΣτΕ επεξεργάστηκε σχέδιο προεδρικού διατάγματος «Χαρακτηρισμός και οριοθέτηση Περιοχής Ολοκληρωμένης Τουριστικής Ανάπτυξης (ΠΟΤΑ) στην εκτός σχεδίου και εκτός ορίων οικισμών περιοχή «Εξαρχος»

δημοτικής ενότητας Αταλάντης, δήμου Λοκρών (ν. Φθιώτιδος), καθορισμός χρήσεων, μέγιστης εκμετάλλευσης ανά χρήση, γενικής διάταξης των εγκαταστάσεων, διαγραμμάτων δικτύων υποδομής και Φορέα ίδρυσης και εκμετάλλευσης».

Το Δικαστήριο, σε **ευθεία αντίθεση** με την νομολογία της περιόδου 1992-2000, **δέχτηκε τη λελογισμένη αλλοίωση του δασικού χαρακτήρα ως συνταγματικώς ανεκτή**, ενόψει του υπέρτερου σκοπού εξυπηρέτησης της εθνικής οικονομίας, ενώ διατυπώθηκε αντίθετη μειοψηφία, κατά την οποία **τα σημαντικά θετικά αποτελέσματα που επιφέρει η εκάστοτε σχεδιαζόμενη επένδυση στην εθνική και τοπική οικονομία δεν συνιστούν, τον ζωτικής σημασίας λόγο εθνικού συμφέροντος, που θα δικαιολογούσε**, κατά την έννοια του άρθρου 24 παρ. 1 του Συντάγματος, **παρόμοια μεταβολή του προορισμού δασικών οικοσυστημάτων**. Κατά πάγια νομολογία, η οποία είχε διαμορφωθεί ήδη προ του Συντάγματος του 1975, δεν επιτρέπεται μεταβολή του προορισμού δασών και δασικών εκτάσεων για οικοπεδοποίηση και γενικότερα για διαμόρφωση και ανάπτυξη οικιστικών περιοχών [ΣτΕ 2856/2003 Ολομ., 535/2003 Ολομ., 799/2016, 3052/2015].

Έτσι, κατά την διατύπωση της σκέψης 27: «...ζ) έχουν εξετασθεί και αποκλεισθεί τεκμηριωμένα εναλλακτικές λύσεις (πρβλ. ΣτΕ 1704/2017 Ολομ. σκ. 17), όπως και η μηδενική, και παρατίθενται τα μέτρα προστασίας για τη διαχείριση του περιβάλλοντος της περιοχής, καθώς και σύστημα παρακολούθησεως των σημαντικών επιπτώσεων κατά την εφαρμογή του σχεδίου, οι επεμβάσεις δε, προβλέπονται ήπιες και συμφυείς με τα χαρακτηριστικά του χώρου και του τοπίου, δοθέντος ότι ο σχεδιασμός της επιδιωκόμενης αξιοποίησης επιμένει στην διατήρηση, ανάπτυξη και προστασία της θαμνώδους δασικής βλαστήσεως ως στοιχείου του φυσικού περιβάλλοντος, οι ανωτέρω προβλεπόμενες από το υπό έγκριση σχέδιο ρυθμίσεις, κατ' επίκληση των διατάξεων του ν. 998/1979 όπως ισχύει, δηλαδή ο καθορισμός για το επίμαχο ακίνητο της κατηγορίας χρήσεων γης «Τουρισμός – Αναψυχή» με **λελογισμένη αλλοίωση του δασικού χαρακτήρα τμημάτων της ανωτέρω εκτάσεως, είναι συνταγματικώς ανεκτές, προεχόντως ενόψει του υπέρτερου σκοπού της εξυπηρέτησεως της εθνικής οικονομίας**, η δε **θυσία των δασικών αυτών εκτάσεων**, κατ' εφαρμογή των διατάξεων του άρθρου 49 του ν. 998/1979, στον βαθμό που γίνεται εν προκειμένω δεν υπερβαίνει το απολύτως αναγκαίο μέτρο για την ικανοποίηση του σκοπού δημοσίου συμφέροντος, για τον οποίο πρόκειται.»

Σύμφωνα, όμως, με την γνώμη της **μειοψηφίας**, «Όπως συνάγεται από τις ανωτέρω διατάξεις των **άρθρων 24, 106 και 117 του Συντάγματος**, το φυσικό περιβάλλον συνιστά **αυτοτελώς προστατευόμενο αγαθό**. Προκειμένου να εξασφαλισθεί η οικολογική ισορροπία και η διαφύλαξη του φυσικού κεφαλαίου προς χάριν και των επομένων γενεών, ο συντακτικός νομοθέτης δεν αρκείται στην πρόβλεψη δυνατότητας να θεσπίζονται μέτρα για την προστασία του περιβάλλοντος, αλλά, ανάγοντας ρητά την προστασία αυτή σε υποχρέωση του Κράτους, επιβάλλει στα αρμόδια όργανα να προβαίνουν σε θετικές ενέργειες για την διαφύλαξη του προστατευόμενου αγαθού και, ειδικότερα, να λαμβάνουν τα απαιτούμενα προς τούτο νομοθετικά και διοικητικά, προληπτικά και κατασταλτικά μέτρα, παρεμβαίνοντας στον αναγκαίο βαθμό και στην οικονομική ή άλλη ατομική ή συλλογική δραστηριότητα. Κατά την λήψη των μέτρων αυτών, τα όργανα της νομοθετικής και εκτελεστικής λειτουργίας οφείλουν να σταθμίζουν και άλλους παράγοντες, αναγόμενους στο **γενικότερο εθνικό και δημόσιο συμφέρον**, όπως είναι εκείνοι που σχετίζονται με τους σκοπούς της οικονομικής ανάπτυξης, της αξιοποίησης του εθνικού πλούτου, της ενίσχυσης της περιφερειακής ανάπτυξης και της εξασφάλισης εργασίας στους πολίτες, δηλαδή σκοπούς, για τους οποίους λαμβάνεται πρόνοια στο Σύνταγμα και, συγκεκριμένα, στα άρθρα 106 και 22 παρ. 1. Στο πλαίσιο, όμως, αυτό, η επιδίωξη, των ανωτέρω σκοπών και η στάθμιση των προστατευόμενων αντιστοίχως εννόμων αγαθών πρέπει να συμπορεύεται προς την υποχρέωση της Πολιτείας να μεριμνά για την **προστασία του περιβάλλοντος** κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να εξασφαλίζεται **βιώσιμη ανάπτυξη**, στην οποία απέβλεψε ο συντακτικός νομοθέτης [βλ. και ΣτΕ 3219/2010 Ολομ.]. Ειδικώς για τα **δασικά οικοσυστήματα**, ο συντακτικός νομοθέτης, εμφορούμενος από τη νεότερη αντίληψη κατά την οποία η **διαφύλαξη του δασικού πλούτου συνιστά ζωτική ανάγκη για την οικολογική ισορροπία και την ανθρώπινη διαβίωση**, έλαβε ιδιαίτερη μέριμνα ώστε οι εκτάσεις με δασική βλάστηση να υπάγονται, ως φυσικά αγαθά, σε ιδιαίτερο προστατευτικό καθεστώς με σκοπό να διατηρηθεί η χρήση κατά τον προορισμό τους [βλ. ΣτΕ 1212/2017, 3369/2014]. Το Σύνταγμα, δηλαδή, επιτάσσει την ιδιαίτερη προστασία τους, αναθέτει στον νόμο την ρύθμιση της προστασίας αυτής, και **απαγορεύει κατ' αρχήν την μεταβολή του προορισμού των δασών και των δασικών εκτάσεων** [βλ. ΣτΕ 2405/2016 7μ. κ.ά.]. Κριτήριο, εξ άλλου, για μεν την ύπαρξη δασικού οικοσυστήματος συνιστά η οργανική ενότητα της δασικής βλάστησης, για δε τη διάκριση δάσους και δασικής εκτάσεως όχι το αν η βλάστηση είναι υψηλή ή

θαμνώδης αλλ' εάν είναι ή όχι αραή. [ΣτΕ 32/2013 Ολομ.]. Περαιτέρω, η **διαφύλαξη του δασικού πλούτου και η απαγόρευση μεταβολής του προορισμού του αποτελεί, κατά το Σύνταγμα, ουσιώδες επίσης στοιχείο για τη βιώσιμη κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη της Χώρας, στην οποία εντάσσεται και η ανάπτυξη του τουρισμού, ως πλουτοπαραγωγικής οικονομικής δραστηριότητας.** Ενόψει της συνταγματικής αυτής επιταγής, η **μεταβολή του κατά τον κανόνα προορισμού των δασών και των δασικών εκτάσεων, ο οποίος συνίσταται στην προστασία της χλωρίδας και πανίδας και την εν γένει διατήρησή τους ως οικοσυστημάτων ή στην διαχείριση και εκμετάλλευσή τους, ως δασικών πάντοτε οικοσυστημάτων, π.χ. με την άσκηση δασοπονίας ή την εκτέλεση δασοτεχνικών έργων, ή στην απόλαυσή τους από το κοινό [βλ. ΣτΕ 1212/2017], επιτρέπεται όλως κατ' εξαίρεση και υπό αυστηρές προϋποθέσεις, που δεν ταυτίζονται με τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες επιτρέπεται η επέμβαση στο φυσικό περιβάλλον γενικώς.** Ειδικότερα, μεταβολή του ανωτέρω προορισμού δασών και δασικών εκτάσεων δεν είναι επιτρεπτή, παρά μόνον εφόσον επιβάλλεται **ως αναπόδραστη λύση για την ικανοποίηση άλλης ανάγκης, ζωτικής επίσης σημασίας για το εθνικό συμφέρον,** η οποία, υπό τις συγκεκριμένες περιστάσεις, αξιολογείται ως προέχουσα. (βλ. και ΣτΕ 3393/2001, 7μ.). Με την αυτή έννοια προβλέπει ρητώς η ίδια η **ως άνω συνταγματική διάταξη του άρθρου 24 παρ. 1 τη δυνατότητα μεταβολής του προορισμού των δασών και των δασικών εκτάσεων όταν «προέχει για την Εθνική Οικονομία η αγροτική εκμετάλλευση»,** η οποία, εκ της φύσεώς της, **δεν συνεπάγεται οριστική και μη αναστρέψιμη απώλεια του δασικού κεφαλαίου,** περαιτέρω δε προβλέπει ομοίως δυνατότητα μεταβολής και για άλλες χρήσεις, όταν την μεταβολή αυτή «την επιβάλλει το δημόσιο συμφέρον». Κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, επιτρέπεται μεταβολή του προορισμού δασών και δασικών εκτάσεων (α) για την εκτέλεση **έργων ζωτικής σημασίας,** όπως τα αναγκαία για την **εθνική άμυνα** ή τα έργα υποδομής [**μεγάλο οδικό δίκτυο, εγκαταστάσεις παραγωγής, μεταφοράς, διανομής ενέργειας, χώροι επεξεργασίας αποβλήτων,** βλ. ενδεικτικά ΣτΕ 2405/2016: η δημιουργία χώρου υγειονομικής διαχείρισεως αποβλήτων, επιβαλλόμενη για την προστασία της δημόσιας υγείας, η οποία αποτελεί αντικείμενο κρατικής μέριμνας κατά το άρθρο 21 παρ. 3 του Συντάγματος, αλλά, τελικώς, και του ίδιου του φυσικού και οικιστικού περιβάλλοντος, το οποίο πλήττεται από την ανεξέλεγκτη διάθεση των αποβλήτων, αφ' ενός αποτελεί λόγο δημοσίου συμφέροντος για τον οποίο είναι κατ' αρχήν

επιτρεπτή κατά το άρθρο 24 παρ. 1 του Συντάγματος μεταβολή της χρήσεως δάσους ή δασικής εκτάσεως και αφ' ετέρου αποτελεί δημόσιο έργο, για το οποίο επιτρέπεται η επέμβαση σε δάσος ή δασική έκταση, ΣτΕ 1983/2017, 3050/2015, 3979/2015, 4981/2014: επιτρέπονται επεμβάσεις σε εκτάσεις με δασικό χαρακτήρα προκειμένου να εγκατασταθούν μονάδες που αφορούν παραγωγή, μεταφορά και διανομή ηλεκτρικής ενέργειας, ΣτΕ 1675/1999 Ολομ.: ανεκτή η μεταβολή για την κατασκευή μεγάλου οδικού έργου (Δυτική Περιφερειακή Λεωφόρος Υμηττού), ΣτΕ 2753/1994 Ολομ.: το άρθρο 59 του νόμου 998/1979 προβλέπει περίπτωση θεμιτής επεμβάσεως σε δάση ή δασικές εκτάσεις που υπαγορεύεται από τις ανάγκες της εθνικής άμυνας], (β) για την εκτέλεση έργων που εξυπηρετούν το δημόσιο συμφέρον και εξ ορισμού μπορούν να γίνουν μόνο σε περιοχές με δασικό χαρακτήρα [ΣτΕ 2066/2003: οι διατάξεις του άρθρου 13 του ν. 1734/87 που προβλέπουν δυνατότητα παραχωρήσεως δημοσίων δασών και δημοσίων δασικών εκτάσεων για την δημιουργία χιονοδρομικών κέντρων δεν αντίκεινται στο Σ, δεδομένου ότι η ανάπτυξη χειμερινού αθλητισμού και η λειτουργία χιονοδρομικών κέντρων συνιστούν λόγο δημοσίου συμφέροντος που δικαιολογεί κατ' αρχήν την αναγνώριση από τον νομοθέτη δυνατότητας επεμβάσεως σε εκτάσεις δασικού χαρακτήρος και αφ' ετέρου, κατά την κοινή πείρα, χιονοδρομικά κέντρα δύνανται εκ των πραγμάτων να δημιουργηθούν μόνο σε περιοχές υψηλών ορέων, όπου και μόνον υπάρχουν ευνοϊκές συνθήκες για την ανάπτυξη της δραστηριότητας αυτής], (γ) για την εκμετάλλευση μεταλλείων και λατομείων, όταν τα μεταλλεύματα ή τα πετρώματα ευρίσκονται σε συγκεκριμένες θέσεις και η εκμετάλλευσή τους άλλως θα ήταν αδύνατη, υπό αυστηρές δε προϋποθέσεις, στις οποίες περιλαμβάνεται η **υποχρέωση αποκαταστάσεως του θιγέντος δασικού κεφαλαίου μετά την παύση της εκμεταλλεύσεως**, [βλ. ενδεικτικά ΣτΕ 1492/2013: ανεκτή η μεταβολή της μορφής εκτάσεως με δασική βλάστηση για την άσκηση των μεταλλευτικών δραστηριοτήτων, προκειμένου να ικανοποιηθούν ανάγκες οι οποίες δεν θα μπορούσαν να ικανοποιηθούν διαφορετικά, εφόσον, όμως, κριθεί ότι η συγκεκριμένη ανάγκη υπερτερεί της διαφυλάξεως εκτάσεως με δασική βλάστηση και ότι δεν υφίσταται τρόπος ικανοποίησώς της με άλλο τρόπο: η ικανοποίηση της συγκεκριμένης ανάγκης πρέπει να έχει για την εθνική οικονομία ζωτική σημασία, εκτιμώμενη, μεταξύ άλλων, εν όψει της σπανιότητας και του βαθμού επάρκειας των ορυκτών και των υφισταμένων δυνατοτήτων καλύψεως της ζήτησεως: υπό τους όρους αυτούς, η μεταλλευτική δραστηριότητα αποτελεί επιτρεπτή εκμετάλλευση πλουτοπαραγωγικών πόρων, η οποία, κατά το αντίστοιχο

νομοθετικό πλαίσιο, έχει συγκεκριμένη χρονική διάρκεια και συνδέεται με υποχρέωση αναπλάσεως του μεταλλευτικού χώρου μετά τη λήξη της δραστηριότητας και, πάντως δεν συνεπάγεται μεταβολή του νομικού χαρακτήρα των εκτάσεων, αλλά μόνο προσωρινή δυνατότητα επεμβάσεως σε αυτές περαιτέρω, και συναφείς υποστηρικτικές εγκαταστάσεις, υποδομές και μονάδες διαλογής, επεξεργασίας και αποκομιδής των ορυκτών επιτρεπτός χωροθετούνται εντός δασών και δασικών εκτάσεων, η ερμηνεία δε αυτή είναι σύμφωνη και προς τα άρθρα 24 και 106 του Σ, ενόψει της ιδιαιτερότητας της εξορυκτικής δραστηριότητας, η οποία περιορίζεται σε περιοχές όπου εντοπίζονται βιώσιμα κοιτάσματα προς εκμετάλλευση]. Αντιθέτως, **κατά πάγια νομολογία, η οποία είχε διαμορφωθεί ήδη προ του Συντάγματος του 1975, δεν επιτρέπεται μεταβολή του προορισμού δασών και δασικών εκτάσεων για οικοπεδοποίηση και γενικότερα για διαμόρφωση και ανάπτυξη οικιστικών περιοχών** [ΣτΕ 2856/2003 Ολομ., 535/2003 Ολομ., 799/2016, 3052/2015]. Αποκλείεται, επίσης, η ένταξη δασικού οικοσυστήματος σε οικιστική περιοχή, έστω και εάν η ένταξη γίνεται υπό τη μορφή δημιουργίας κοινοχρήστων χώρων που διατηρούν τον δασικό χαρακτήρα [βλ. ενδεικτικά ΣτΕ 88/2016, 3369/2014-όλως κατ' εξαίρεση, επιτρέπεται να εντάσσονται στο σχέδιο, χάριν της ενότητας του πολεοδομικού σχεδιασμού, μικρά μόνο τμήματα δασών ή δασικών εκτάσεων, γειτνιάζοντα με οικισμούς ή περιβαλλόμενα από οικισμούς, οι εντασσόμενοι δε στο σχέδιο δασικοί θύλακες διατηρούν υποχρεωτικώς αναλλοίωτο τον δασικό τους χαρακτήρα]. Ως οικιστικές, δε, περιοχές νοούνται όχι μόνο οι πόλεις και οι οικισμοί πρώτης ή δεύτερης κατοικίας, αλλά περιοχές όπου αναπτύσσεται οργανωμένη κοινωνική ζωή και παραγωγική δραστηριότητα, με ανέγερση συνόλου κτιριακών και άλλων εγκαταστάσεων [βλ. σχετικώς ΣτΕ 1025/2017 πρβλ. επίσης και τους σχετικούς ορισμούς των ν. 947/1979 και 4447/2016]. Η κατ' εξαίρεση και μόνο δυνατότητα δομήσεως και δημιουργίας οικιστικού συνόλου στις εκτός σχεδίου περιοχές, την οποία παγίως επισημαίνει η νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, δεν ισχύει προκειμένου περί δασών και δασικών εκτάσεων, όπου η σχετική απαγόρευση καθίσταται απόλυτη. Και τούτο διότι, **ακόμη και όταν εξυπηρετεί σκοπούς δημοσίου συμφέροντος** [εξυπηρέτηση στεγαστικών αναγκών του γενικού πληθυσμού ή εξυπηρέτηση της τουριστικής δραστηριότητας], **η οικιστική διαμόρφωση συνιστά, ποιοτικώς, ουσιωδώς διαφορετική παρέμβαση στο δασικό οικοσύστημα που οδηγεί σε καθολική, οριστική και μη αναστρέψιμη αναιρέσή του.** Είναι χαρακτηριστικό ότι κατά την αναθεώρηση του Συντάγματος, ενόψει και

της νομολογίας αυτής του Δικαστηρίου, επιχειρήθηκε να διευρυνθούν οι περιπτώσεις επιτρεπτής μεταβολής του προορισμού των δασικών οικοσυστημάτων, ιδίως δε να καταστεί δυνατή η οικιστική ανάπτυξη εντός αυτών, τόσο όμως η προσπάθεια αυτή, όσο και η προσπάθεια μείωσης της προστασίας των δασικών εκτάσεων, δεν υιοθετήθηκαν, τελικώς, από την αναθεωρητική Βουλή [βλ. ιδίως το υποβληθέν από τον εισηγητή της πλειοψηφίας σχέδιο και τις συζητήσεις στην Επιτροπή για την αναθεώρηση του Συντάγματος, πρβλ. και το πρακτικό 4/2001 της Διοικητικής Ολομέλειας του ΣτΕ]. Με τις ήδη παρατεθείσες διατάξεις του άρθρου 49 του ν. 998/1979, όπως ισχύουν μετά τον ν. 4280/2014, με τον χαρακτηριστικό τίτλο «Περιβαλλοντική αναβάθμιση και ιδιωτική πολεοδόμηση – Βιώσιμη ανάπτυξη οικισμών και Ρυθμίσεις δασικής νομοθεσίας», επιτρέπεται επέμβαση σε ιδιωτικά δάση και δασικές εκτάσεις -πλην ελαχίστων εξαιρέσεων, που πάντως δεν στοιχούν προς το κυρίαρχο και αντιπροσωπευτικό είδος δασικών οικοσυστημάτων στην Ελλάδα όχι μόνο για τις τουριστικές εγκαταστάσεις που προβλέπονται, κατά την παράγραφο 1 του άρθρου αυτού, στα δημόσια δάση και τις δημόσιες δασικές εκτάσεις, αλλά, περαιτέρω, και για τη δημιουργία σύνθετων τουριστικών καταλυμάτων και εγκαταστάσεων ειδικής τουριστικής υποδομής. Ενόψει όμως των κατά νόμον χαρακτηριστικών των τουριστικών αυτών εγκαταστάσεων (βλ. ανωτέρω νομοθετικό πλαίσιο), επέμβαση με το ως άνω περιεχόμενο συνιστά κατ' ουσίαν μη επιτρεπτή συνταγματικώς, σύμφωνα και με την προαναφερθείσα νομολογία, μεταβολή του προορισμού των δασικών οικοσυστημάτων για οικιστική αξιοποίηση. **Τα σημαντικά δε θετικά αποτελέσματα που επιφέρει η εκάστοτε σχεδιαζόμενη επένδυση στην εθνική και τοπική οικονομία δεν συνιστούν, κατά την παρούσα μη κρατήσασα γνώμη, τον, κατά τα προεκτεθέντα, ζωτικής σημασίας λόγο εθνικού συμφέροντος, που θα δικαιολογούσε, κατά την έννοια του άρθρου 24 παρ. 1 του Συντάγματος, παρόμοια μεταβολή του προορισμού δασικών οικοσυστημάτων. [...] Εξ άλλου, δεν αίρεται η αντισυνταγματικότητα ούτε από την υποχρέωση καταβολής ανταλλάγματος και δασώσεως ή αναδασώσεως εκτάσεως «ίδιου εμβαδού με εκείνης στην οποία εγκρίθηκε η επέμβαση», που προβλέπεται στις γενικές διατάξεις του άρθρου 45 του ν. 998/1979. Και τούτο διότι η μεν αναδάσωση δασικών οικοσυστημάτων που καταστράφηκαν αποτελεί ούτως ή άλλως συνταγματική υποχρέωση και, επομένως, δεν μπορεί να αποτελεί νόμιμο αντιστάθμισμα για μεταβολή της χρήσεως, η δε δάσωση άλλων επί μέρους εκτάσεων δεν αποκαθιστά με πρόσφορο τρόπο το θιγέν δασικό οικοσύστημα.**

Η κρατήσασα γνώμη επικαλέσθηκε υπέρ των απόψεών της τις αποφάσεις ΣτΕ 2153/2015 και 2456/2017. Από τις αποφάσεις αυτές συνάγεται ότι η ανάπτυξη του αθλητισμού και του τουρισμού μπορεί να αποτελεί λόγο δημοσίου συμφέροντος που δικαιολογεί είτε μεταβολή της χρήσεως δασικών οικοσυστημάτων για χιονοδρομικά κέντρα, τα οποία κατά κοινή πείρα, εγκαθίστανται σε περιοχές υψηλών ορέων [βλ. την ήδη αναφερθείσα ΣΕ 2066/2003], είτε, υπό ειδικές συνθήκες, όλως εντοπισμένη μεταβολή [ΣΕ 2153/2015 Ολομ.: **εξαιρέση τμήματος του Άλσους Νέας Φιλαδέλφειας από το πεδίο εφαρμογής της δασικής νομοθεσίας** για τις εγκαταστάσεις του ερασιτεχνικού αθλητικού σωματείου ΑΕΚ, ΣΕ 2456/2017: νομιμοποίηση τουριστικών εγκαταστάσεων στα Αστέρια Γλυφάδας εντός εκτάσεων με δασικό χαρακτήρα, που είχαν παραχωρηθεί προ του Σ του 1975 στον ΕΟΤ για τουριστική αξιοποίηση].

Πρακτικό Επεξεργασίας 152/2016

Έγκριση ΕΣΧΑΔΑ⁴⁷ και τροποποίηση του σχεδίου πόλεως Βουλιαγμένης Αττικής στην έκταση του «Αστέρα Βουλιαγμένης»

Με το σχέδιο που επεξεργάστηκε το Πρακτικό αυτό του ΣτΕ, επιχειρήθηκε η έγκριση ειδικού σχεδίου χωρικής ανάπτυξης δημοσίου ακινήτου (ΕΣΧΑΔΑ), η τροποποίηση του εγκεκριμένου σχεδίου πόλεως **Βουλιαγμένης Αττικής**, ο καθορισμός χρήσεων γης και όρων δόμησης κατά ζώνες, και, τέλος, η έγκριση της Στρατηγικής Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΣΜΠΕ).

Και σε αυτήν την περίπτωση είναι προφανής η επιλογή εκ μέρους του Δικαστηρίου ως **μοναδικού κριτηρίου** αυτού της **διαχείρισης του δημοσίου χρέους** και της ενίσχυσης των εσόδων του Προγράμματος Αποκρατικοποιήσεων προς το σκοπό αυτό, μπροστά στο οποίο (κριτήριο) **κάθε άλλο αγαθό υποχωρεί**, ενώ δεν εξετάζεται άλλη πτυχή του δημοσίου συμφέροντος. Χαρακτηριστική είναι η διατύπωση του πρακτικού «**η ενίσχυση των δημοσίων εσόδων από το Πρόγραμμα Αποκρατικοποιήσεων 2012–2015 εξυπηρετεί σκοπούς υπέρτερου δημοσίου συμφέροντος**».

Το Πρακτικό περιορίζεται -παρ' όλα αυτά σε πολυάριθμες σελίδες- σε αναφορές στο ιστορικό, στις Μελέτες, σε μερικούς περιορισμούς στη δόμηση και σε τυπικές επισημάνσεις, ενώ είχε τη δυνατότητα να υποδείξει τον ιδανικό τρόπο

⁴⁷ Ειδικό Σχέδιο Χωρικής Ανάπτυξης Δημοσίου Ακινήτου

ανάπτυξης συνδέοντας και άλλες πτυχές του δημοσίου συμφέροντος, όπως την ελεύθερη πρόσβαση στις παραλίες, την ανάδειξη αρχαιοτήτων κ.λπ. Αξιοσημείωτη μάλιστα είναι η αναφορά που κάνει στη Μελέτη, η οποία υποστηρίζει ότι **το ΕΣΧΑΔΑ συνδέεται άρρηκτα με την περιβαλλοντική προστασία** της περιοχής της επένδυσης⁴⁸.

Παρατίθενται μερικές από τις σκέψεις του Πρακτικού:

«(8.)...Το προτεινόμενο ΕΣΧΑΔΑ όχι μόνο δεν υποβαθμίζει την περιβαλλοντική προστασία του ακινήτου και της χερσονήσου, αλλά συνδέει άρρηκτα την αναβάθμιση και αιφορική διαχείριση του φυσικού περιβάλλοντος ως μέγιστο αγαθό παροχής υπηρεσιών του συνόλου της επένδυσης ...».

«(12.)...Από τις αιτιολογικές εκθέσεις των ν. 3985/2011 και 3986/2011 συνάγεται ότι η ενίσχυση των δημοσίων εσόδων από το «Πρόγραμμα Αποκρατικοποιήσεων 2012–2015» **εξυπηρετεί σκοπούς υπέρτερου δημοσίου συμφέροντος** και αποτελεί αντικείμενο εντόνου ενδιαφέροντος του νομοθέτη, ο οποίος εκτιμά ότι **από την επιτυχημένη εφαρμογή του προγράμματος θα ενισχυθεί αποφασιστικά η προσπάθεια διαχείρισης του δημοσίου χρέους**, με στόχο την αντιμετώπιση της πρωτοφανούς σε έκταση και διάρκεια οικονομικής κρίσης και την ανάπτυξη της εθνικής οικονομίας. Στην αιτιολογική έκθεση επί του ανωτέρω άρθρου 70 του ν. 4170/2013 αναφέρεται, μεταξύ άλλων, ότι στο πρόγραμμα αποκρατικοποιήσεων 2013-2016 που περιλαμβάνεται ως Κεφάλαιο II του Μεσοπρόθεσμου Προγράμματος Δημοσιονομικής Πολιτικής 2013-2016 που κυρώθηκε με την παρ. Α του άρθρου πρώτου του ν. 4093/2012 (Α΄ 222), προβλέφθηκε η αποκρατικοποίηση, εντός του έτους 2013, του Αστέρρα Βουλιαγμένης,

⁴⁸ «Την τελευταία δεκαετία, η χώρα μας έκανε επιτέλους, με μεγάλη βέβαιη καθυστέρηση, τα πρώτα βήματα προς τον χωροταξικό σχεδιασμό σε εθνικό, περιφερειακό, τοπικό και τομεακό επίπεδο. Τον σχεδιασμό αυτό, ο οποίος, παρ' όλα τα τρωτά του, κινείται πάντως μέσα στα πλαίσια των επιταγών του άρθρου 24 του Συντάγματος, torπιλίζει ήδη η νέα νομοθεσία για τα ΕΣΧΑΔΑ (Ειδικά Σχέδια Χωρικής Ανάπτυξης Δημοσίων Ακινήτων). **Τα σχέδια αυτά έχουν ως προορισμό να καταστήσουν ελκυστικά στους επενδυτές τα πάσης φύσεως δημόσια ακίνητα, επιτρέποντας, κατά παρέκκλιση από τις ισχύουσες χωροταξικές, πολεοδομικές και περιβαλλοντικές διατάξεις, χρήσεις και όρους δομήσεως που αλλιώς θα ήταν ανεπίτρεπτοι.** Με τον τρόπο αυτό, το κάθε ακίνητο αποκτά τη λεγόμενη «επενδυτική του ταυτότητα», η οποία καθορίζεται με αποκλειστικό σκοπό την επίτευξη του μέγιστου δυνατού τιμήματος, το οποίο θα χρησιμοποιηθεί αποκλειστικά για την πληρωμή του δημοσίου χρέους. Οι κίνδυνοι για το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον από τους θύλακες αυτούς των επενδυτικών παραδείσεων, είναι προφανείς». Συνέντευξη Μαρίας Καραμανάφ, Συμβούλου Επικρατείας, «Τεχνογράφημα», τεύχος 465, 15/6/2013, Έκδοση Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδας/Τμήμα Κεντρικής Μακεδονίας.

ότι ο Αστéρας Βουλιαγμένης αποτελείται από δύο ακίνητα, ότι το πρώτο ακίνητο έκτασης περίπου 190 στρεμμάτων (...), ανήκει κατά κυριότητα στην (...), ότι το δεύτερο ακίνητο, έκτασης περίπου 115 στρεμμάτων (ακίνητο ΤΑΠΠΕΔ), ανήκε κατά κυριότητα στον ΕΟΤ, έχει όμως πλέον μεταβιβαστεί στο ΤΑΠΠΕΔ με την 231/2.4.2013 απόφαση της Διυπουργικής Επιτροπής Αναδιαρθρώσεων και Αποκρατικοποιήσεων (Α΄ 754) (...) και ότι η πλήρωση της πρόβλεψης του προγράμματος αποκρατικοποιήσεων προϋποθέτει την από κοινού αξιοποίηση των δύο ακινήτων με σκοπό τη μεγιστοποίηση του οφέλους της συναλλαγής και την προαγωγή του δημοσίου συμφέροντος. Στην αιτιολογική έκθεση αναφέρεται ακόμη ότι εισάγεται η δυνατότητα εκπόνησης κοινού ΕΣΧΑΔΑ για τα Ακίνητα (...) και ΤΑΠΠΕΔ, δεδομένου ότι αυτά θα τύχουν κοινής αξιοποίησης και ότι το σύστημα που προβλέπεται στο νόμο διασφαλίζει την επωφελή για το Δημόσιο αξιοποίηση του ακινήτου, καθώς το ΕΣΧΑΔΑ θα εγκριθεί αφού τηρηθεί η διαδικασία που προβλέπεται ειδικώς στον νόμο για την αξιοποίηση του ακινήτου. Εξάλλου, με την 4886/2014 7μ. απόφαση του Δικαστηρίου απορρίφθηκε αίτηση ακυρώσεως κατά της απόφασης 231/2.4.2013 της Διυπουργικής Επιτροπής Αναδιαρθρώσεων και Αποκρατικοποιήσεων, με την οποία μεταβιβάσθηκε στο ΤΑΠΠΕΔ το δικαίωμα της ψιλής κυριότητας του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού (Ε.Ο.Τ.) επί ακινήτου, κειμένου στη θέση Μικρό Καβούρι του πρώην Δήμου Βουλιαγμένης, εκτάσεως 110.000 τ.μ.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η έννοια του δημοσίου συμφέροντος στη νομολογία του ΣτΕ, ειδικά του Ε' Τμήματος κατά την περίοδο 1992-2000, ταυτίζεται ουσιαστικά με την έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης. Το περιεχόμενό της είναι ότι καμία δημόσια πολιτική δεν μπορεί να ασκείται με τρόπο που καταστρέφει, υποβαθμίζει ή αλλοιώνει το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον. Υπό το πρίσμα αυτό, διατυπώθηκαν οι Δώδεκα Αρχές της Βιώσιμης Ανάπτυξης, που στην ουσία αποτελούν τα πορίσματα της νομολογίας του Ε' Τμήματος κατά την περίοδο εκείνη.

Με την περιβαλλοντική προστασία υπ' αυτήν την παραπάνω έννοια ασχολήθηκε η νομολογία του Ε' Τμήματος του ΣτΕ για το περιβάλλον και τη βιώσιμη ανάπτυξη, η οποία, ιδίως την περίοδο 1992-2000, υπήρξε πλούσια, σαφής και πάγια, αποτελώντας οδηγό όχι μόνο εγχώριο, αλλά και ευρωπαϊκό, ίσως, δε και με παγκόσμια επίδραση. Στις αποφάσεις του και στα πρακτικά επεξεργασίας, ουσιαστικά ταύτισε την έννοια του **δημοσίου συμφέροντος** με αυτήν της **βιώσιμης ανάπτυξης**. Στο σημείο αυτό, πρέπει να επισημανθούν δύο πράγματα. **Πρώτον**, ότι η ταύτιση αυτή δεν αποτελεί αυθαίρετη επιλογή του Δικαστηρίου, ούτε εκδήλωση πνεύματος «ακτιβισμού», όπως του είχε προσαφθεί από μερικούς την εποχή εκείνη. Αντίθετα, από τις αποφάσεις που αναλύθηκαν παραπάνω, προκύπτει ότι η επιλογή αυτή του Δικαστηρίου ερείζεται σε κλασσικό νομικό συλλογισμό χωρίς κενά και άλματα, δηλ. στην αυστηρή αλληλουχία κανόνων Δικαίου που ξεκινά από το λεγόμενο soft law, δηλαδή το Διεθνές Δίκαιο (Συνθήκη Ρίο, Agenda 21) και ακολουθεί κατά σειρά τυπικής ισχύος, το Ελληνικό Σύνταγμα και το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Συνθήκες Μάαστριχτ και Άμστερνταμ), από τον συνδυασμό, ή άλλως «υπό το φως» των οποίων ερμηνεύεται η εθνική νομοθεσία και οι διοικητικές πράξεις και κρίνεται η νομιμότητα αυτών. Το **δεύτερο**, είναι ότι για πρώτη και μοναδική ίσως φορά, η ιεράρχηση των εννόμων αξιών, η οποία επιχειρείται στο πλαίσιο των συγκρούσεων που καλείται κάθε φορά να επιλύσει το Δικαστήριο, δεν γίνεται κατά το δοκούν, ούτε με επίκληση αόριστων και συγκεχυμένων αιτιολογιών. Αντίθετα, από την προσεκτική ανάγνωση και ερμηνεία των αποφάσεων, σε συνδυασμό με την γνώση της συστημικής μεθοδολογίας την οποία υιοθετούν (και η οποία άλλωστε αποτελεί τη μεθοδολογία της βιώσιμης ανάπτυξης, με βάση την οποία διατυπώθηκε και η Συνθήκη του Ρίο), φαίνεται ότι σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση η κρίση του

Δικαστηρίου αιτιολογείται πλήρως, ουσιαστικά και αντικειμενικά, με βάση τη σφαιρική αντίληψη του προβλήματος και τα επιστημονικά πορίσματα που αφορούν τις αντίστοιχες πτυχές του. Είναι προφανές ότι προκειμένου, λ.χ., το Δικαστήριο να επικαλεστεί και να εφαρμόσει την Αρχή της Προφύλαξης, έχει μελετήσει σε βάθος την τρέχουσα κατάσταση της επιστήμης στο αντίστοιχο επιστημονικό πεδίο και έχει διαπιστώσει την ύπαρξη αμφιβολιών και αντιφάσεων ως προς τις οποίες δεν παίρνει βεβαίως θέση, κρίνει όμως, όπως οφείλει, ότι επιβάλλεται προς το παρόν η αποχή από τη συγκεκριμένη δράση.

Το κράτος, στην πράξη, είτε υπό την επιρροή του ΣτΕ, είτε υπό τις πιέσεις του Δικαίου της Ε.Ε., είτε και υπό την πίεση του περιβαλλοντικού κινήματος, που τις δύο τελευταίες δεκαετίες ενδυναμώθηκε σημαντικά, αναγκάστηκε σιγά-σιγά να συμμορφωθεί. Έκανε τα πρώτα του βήματα για να επιχειρήσει χωροταξικό σχεδιασμό -εθνικό, περιφερειακό, τοπικό και τομεακό- να προστατεύσει το τοπίο, τη βιοποικιλότητα, υπέγραψε τις σχετικές συμβάσεις για τα ευαίσθητα οικοσυστήματα και άλλα.

Μετά από το 2000 και έπειτα από την επικράτηση ενός «εκσυγχρονιστικού» μοντέλου στην **οικονομία**, και πάντως πριν από την οικονομική κρίση, ο ακυρωτικός δικαστής αποφεύγει να πάρει οποιαδήποτε θέση ή να ζητήσει περισσότερη τεκμηρίωση ως προς την ουσία των στασιαζόμενων επιστημονικών ζητημάτων και των επιπτώσεών τους στο περιβάλλον. Αντίθετα, αρκείται στις διαβεβαιώσεις της Διοίκησης, αρκεί η διαβεβαίωση να μην είναι προδήλως παράλογη.

Μετά από το 2010 και το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης, η νομολογία του ΣτΕ είναι ξεκάθαρη. Υπέρτατη έννομη αξία και **δημόσιο συμφέρον** είναι πλέον η αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης και μάλιστα μονοσήμαντα η εξυπηρέτηση του δημόσιου χρέους.

Συμπερασματικά, από την έρευνα και τη μελέτη προέκυψε ότι το **δημόσιο συμφέρον** έχει αντιμετωπισθεί από την πολιτική και τη νομοθεσία σε γενικές γραμμές με **κριτήρια περιστασιακά και συμπτωματικά** και με γνώμονα το πρόβλημα εκείνο που είτε εμφανίζεται ως πιο επείγον τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή, είτε, αντίθετα, είναι το ευκολότερο να λυθεί. Αποδεικνύεται ότι απουσιάζει εντελώς μια συνεπής εθνική στρατηγική σε επίπεδο ιεράρχησης των δημοσίων προβλημάτων της χώρας, έτσι ώστε οι προσπάθειες, οι πόροι και οι θυσίες να συντονίζονται για την επίτευξη του επιθυμητού αποτελέσματος και να μην πέφτουν στο κενό. Το βασικότερο μειονέκτημα στην περίπτωση της έννοιας του **δημοσίου**

συμφέροντος είναι ότι, πλην του ΣτΕ τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, κανένας ως τώρα δεν επικαλείται ούτε χρησιμοποιεί συγκεκριμένη **μεθοδολογία** για να στηρίζει τις επιλογές του.

Αυτή όμως ήταν η βασική ιδέα που προηγήθηκε της Διάσκεψης του Ρίο και κατέληξε στη Διακήρυξη, ότι δηλαδή η **έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης** είναι **σφαιρική**, δηλαδή **συστημική**, ταυτίζεται με το υπέρτατο δημόσιο συμφέρον και αποτελεί το πλαίσιο μέσα στο οποίο είναι αναγκαίο να ερμηνεύονται και υλοποιούνται όλες οι άλλες πτυχές του δημοσίου συμφέροντος. Η αντίθετη προσέγγιση, σύμφωνα με την οποία επιλέγεται συμπτωματικά κάποια πτυχή του δημοσίου συμφέροντος η οποία παραγκωνίζει τις υπόλοιπες, είναι καταδικασμένη να λειτουργήσει προσωρινά και μέχρι μόνο ένα ορισμένο βαθμό. Πέρα από αυτόν, τα προβλήματα που θα συσσωρευθούν σε περιβαλλοντικό, κοινωνικό, πολιτικό ακόμα και οικονομικό επίπεδο, θα εξουδετερώσουν τελικά τα οποιαδήποτε οφέλη της **μονοδιάστατης και συμπτωματικής** αντίληψης του δημοσίου συμφέροντος. Απόδειξη είναι ότι τα τελευταία ενενήντα χρόνια η οικονομική ανάπτυξη έχει πενταπλασιαστεί και το διεθνές εμπόριο δωδεκαπλασιαστεί. Ταυτόχρονα η παγκόσμια οικολογική κρίση έχει φτάσει στο κατώφλι της μη αναστρέψιμης καταστροφής και ο αριθμός των ενδεών, αρρώστων, ανέργων, εκπατρισμένων, έχει αυξηθεί δραματικά. Με την περιβαλλοντική κρίση να μαίνεται και να θέτει σε άμεσο κίνδυνο όχι μόνο τα φυσικά υποσυστήματα υποστήριξης της ζωής, αλλά και την κοινωνική συνοχή και την πολιτική, το περιβάλλον βρίσκεται, προς το παρόν τουλάχιστον, στην πρώτη γραμμή του πυρός και η προστασία και αποκατάστασή του απόλυτα επιτακτική.

Και τούτο γιατί η **κρίση** που έχει ξεσπάσει είναι **πολυδιάστατη** και έχει αποκαλύψει, εκτός από το περιβαλλοντικό, και το κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό της πρόσωπο. Και δυστυχώς η κρίση αυτή εξακολουθεί πεισματικά να ερμηνεύεται όχι ως αποτυχία του μοντέλου της απεριόριστης και **μονοδιάστατης οικονομικής ανάπτυξης**, αλλά ως απόδειξη για την ανεπαρκή και άτολμη εφαρμογή του.

Η **οριοθέτηση της σχέσης της οικονομίας και του περιβάλλοντος** είναι πλέον μοιραία, αφού η πρώτη συνεχίζει να μεγεθύνεται, πλασματικά, καταναλώνοντας διαρκώς και εντατικά τον πραγματικό πλούτο. Στον προβληματισμό πάνω στη σχέση οικονομίας και περιβάλλοντος, οφείλει να απαντήσει ολόκληρος ο πολιτισμός και η κοινωνία και για να το επιτύχει χρειάζεται μια πλήρη αναδιατύπωση

της έννοιας του δημοσίου συμφέροντος. Τα μεθοδολογικά εργαλεία και η επιστημονική γνώση υπάρχουν και στους πολιτικούς επιστήμονες και απλούς πολίτες απομένει αν αποφασίσουν να τα χρησιμοποιήσουν.

Πηγές - Βιβλιογραφία

Πηγές

A. Αποφάσεις και Πρακτικά Επεξεργασίας του Συμβουλίου της Επικρατείας

1. Απόφαση ΣτΕ (Ολ.) 811/1977. Ναυπηγεία Πύλου
2. Απόφαση ΣτΕ (Ολ.) 695/1986. Προστασία της χελώνας Caretta- Caretta
3. Απόφαση ΣτΕ (Ε') 2805/1997. Βιώσιμο ενεργειακό σύστημα για τα μικρά νησιά
4. Απόφαση ΣτΕ (Ε') 4503/1997. Βιωσιμότητα συστήματος μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας υψηλής τάσης
5. Απόφαση ΣτΕ (Ε') 772/1998. Βιώσιμη μεταλλεία
6. Απόφαση ΣτΕ (Ε') 637/1998. Αλλοίωση ακτογραμμής και τοπίου
7. Απόφαση ΣτΕ 330/1999. Γεωργική γη: Προστατευτέο μέρος του φυσικού κεφαλαίου
8. Πρακτικό Επεξεργασίας ΣτΕ 609/1996. Ελαιώνες και οικιστική ανάπτυξη
9. Πρακτικό Επεξεργασίας 213/1999. Γεωργική γη: Προστατευτέο μέρος του φυσικού περιβάλλοντος
10. Πρακτικό Επεξεργασίας 273/1998. Οικιστικές πιέσεις - φέρουσα ικανότητα νησιού
11. Πρακτικό Επεξεργασίας 311/1997. Νέοι οικισμοί και βιώσιμη οικιστική ανάπτυξη
12. Πρακτικό Επεξεργασίας 40/1999. Αναδασωτέα έκταση δεν διατίθεται για άλλο σκοπό πλην της αναδάσωσης
13. Απόφαση ΣτΕ (Ολ.) 1821/1995. Προστασία της χελώνας CARETTA-CARETTA
14. Απόφαση ΣτΕ 2731/1997. Δεν επιτρέπεται η διέλευση της Εγνατίας οδού διά μέσου του βιότοπου της φαιάς άρκτου στην Πίνδο.
15. Απόφαση 2435/1993. Ανεπίτρεπτη μεταβολή του προορισμού των δασών
16. Πρακτικό Επεξεργασίας 105/1993. Προστασία δασών και κοινωφελής σκοπός
17. Πρακτικό Επεξεργασίας 314/1995. Όρος Αιγάλεω - Δεν επιτρέπεται η θυσία δασικών εκτάσεων
18. Απόφαση ΣτΕ 1790/1999. Απαγόρευση κατασκευής πίστας αγώνων στην ακτή Αγίου Κοσμά Σαρωνικού.
19. Πρακτικό Επεξεργασίας ΣτΕ 265/1997. Ανεπίτρεπτες χρήσεις γης στα ευπαθή οικοσυστήματα της Λαυρεωτικής.
20. Απόφαση ΣτΕ 3346/1999. Ίδρυση αγκυροβολίων στα πλαίσια ευρύτερου χωροταξικού σχεδιασμού
21. Πρακτικό Επεξεργασίας 668/1995. Τουριστικοί λιμένες σκαφών αναψυχής (μαρίνες)

22. Απόφαση ΣτΕ 4033/1998. Οδικό δίκτυο και ορθολογικός χωροταξικός σχεδιασμός
23. Απόφαση ΣτΕ (Ολ.) 2499/2012. Ανάπτυξη ΑΣΠΗΕ εντός αναδασωτέων εκτάσεων
24. Απόφαση ΣτΕ (Ολ.) 26/2014. Περιβαλλοντική αδειοδότηση των έργων μερικής εκτροπής του Αχελώου. Βιώσιμη ανάπτυξη και όρια ακυρωτικού ελέγχου.
25. ΣτΕ 47/2018, Ε' Τμήμα. Περιβαλλοντική αδειοδότηση ΑΣΠΗΕ στη νότια Εύβοια
26. Πρακτικό Επεξεργασίας ΣτΕ (Ολ.) 29/2018. Έγκριση ΣΟΑ του Μητροπολιτικού Πόλου Ελληνικού – Αγίου Κοσμά
27. Πρακτικό Επεξεργασίας ΣτΕ 234/2017. Χαρακτηρισμός και οριοθέτηση ΠΟΤΑ στην Αταλάντη
28. Πρακτικό Επεξεργασίας 152/2016. Έγκριση ΕΣΧΑΔΑ και τροποποίηση του σχεδίου πόλεως Βουλιαγμένης Αττικής στον «Αστέρα Βουλιαγμένης»

Διακηρύξεις, Συνθήκες, Εκθέσεις

1. Διακήρυξη της Στοκχόλμης για το Περιβάλλον το **1972**
2. Διεθνής Σύμβαση της Βέρνης (1979) – για τη διατήρηση της άγριας ζωής και του φυσικού περιβάλλοντος της Ευρώπης
3. Σύμβαση της Γρανάδας, 1985, Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe
4. Έκθεση Επιτροπής Brundtland για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, 1987, “Our Common Future”
5. Διακήρυξη της Παγκόσμιας Διάσκεψης του Ρίο για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, 1992
6. Agenda '21: Στρατηγικό Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη, 1992
7. Συνθήκη Μάαστριχτ (1992), Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση
8. Συνθήκη Άμστερνταμ (1997), Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση

Οδηγίες

1. Οδηγία 92/43/ΕΟΚ του Συμβουλίου «για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας χλωρίδας και πανίδας» της 21.5.1992
2. Οδηγία 79/409/ΕΚ «περί της διατήρησης των άγριων πτηνών»

Β'. Ιστοσελίδες

Περιβαλλοντικό Πρόγραμμα Ηνωμένων Εθνών (UNEP)

<https://www.unenvironment.org/>

The Division for Sustainable Development Goals (DSDG) in the United Nations Department of Economic and Social Affairs

<https://sustainabledevelopment.un.org/>

Report of the United Nations conference on environment and development, Rio Declaration on environment and development (Rio de Janeiro, 3-14 June 1992) (Διακήρυξη Ρίο)

<http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-1annex1.htm>

Συμβούλιο της Επικρατείας

<http://www.adjustice.gr/>

Νόμος + Φύση

Αστική μη κερδοσκοπική εταιρεία για το περιβάλλον και την αειφόρο ανάπτυξη

<https://nomosphysis.org.gr/>

Βιβλιοθήκη Παντείου Πανεπιστημίου

<http://www.library.panteion.gr/>

Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία

<http://www.ornithologiki.gr/>

Council of Europe

<https://www.coe.int/en/web/portal/home>

Environment Directorate General of the European Commission ('DG Environment').

http://ec.europa.eu/environment/index_en.htm

Organization for Economic Co-operation and Development

<http://www.oecd.org>

IHDP

International Human Dimensions Programme on Global Environmental Change

<http://www.ihdp.unu.edu>

IGBP

International Geosphere – Biosphere Programme

<http://www.igbp.net>

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

1. Αλμπούρας Γ. (2018). *Ζητήματα εφαρμογής της ποινικής νομοθεσίας προστασίας του περιβάλλοντος*. Αθήνα: Εκδ. Αντ. Σάκκουλα
2. Γιαννακόπουλος Κ. Θ. (2012) *Το δημόσιο συμφέρον υπό το πρίσμα της οικονομικής κρίσης. Σκέψεις με αφορμή τις αποφάσεις ΣτΕ Β' 693/2011, ΣτΕ ΣΤ' 1620/2011 και ΣτΕ Α' 2094/2011*. Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου
3. Γιαννακοπούλου Τρ. (2008) *Συστήματα, Οικοσυστήματα και Βιωσιμότητα*. Θεσσαλονίκη: εκδ. Ζυγός
4. Γρηγορίου Π., Σαμιώτης Γ., Τσάλτας Γ. (1993) *Η συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το περιβάλλον και την ανάπτυξη. Νομική και θεσμική διάσταση*. εκδ. Παπαζήση, Αθήνα
5. Δεκλερής Μ. (2000) *Το Δίκαιο της Βιωσίμου Αναπτύξεως*. Αθήνα-Κομοτηνή: εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα

6. Δεκλερής Μ. (2005) *Εισαγωγή στη Βιώσιμη Πολιτεία*. Αθήνα: εκδ. Βιώσιμος Κόσμος - Επιμελητήριο Περιβάλλοντος
7. Δεκλερής Μ., Ελληνική Ομάς Συστημάτων (1989) *Διοίκηση Συστημάτων*. Αθήνα-Κομοτηνή: εκδ. Αντ. Σάκκουλα
8. Καραμανώφ Θ. Μ. (2004). *Η νομική μεθοδολογία της Βιωσιμότητας*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: εκδ. Σάκκουλα
9. Καραμανώφ Θ. Μ. (2010) *Τα όρια των ιδιωτικοποιήσεων- Βιώσιμο Κράτος και Δημόσια Κτήση*. Αθήνα: Εκδ. Σάκκουλα, Εκδ. Επιμελητήριο Περιβάλλοντος
10. Κλάιν Ν. (2015) *Αυτό αλλάζει τα πάντα: Καπιταλισμός εναντίον κλίματος*. Εκδ. Λιβάνη, Αθήνα
11. Μαθιουδάκης Ι. (2011) *Μετασχηματισμοί του ταμειακού συμφέροντος του Δημοσίου σε περίοδο έντονης οικονομικής κρίσης*, Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου.
12. Μανιτάκης Αν. (1978) *Η συνταγματική Αρχή της ισότητας και η έννοια του Γενικού Συμφέροντος*
13. Σαμιώτης, Γ., Δ., Τσάλτας, Γρ., Ι., (1990). *Διεθνής Προστασία του Περιβάλλοντος, Τόμος Ι, Διεθνείς Πολιτικές και Δίκαιο του Περιβάλλοντος*. Αθήνα: εκδ. Παπαζήση
14. Σκουρής Β., Τάχος Α.Ι. (1988). *Η προστασία του περιβάλλοντος στη Νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας*. Θεσσαλονίκη: εκδ. Παρατηρητής
15. Στεφάνου Ι. (2001). *Η φυσιογνωμία ενός τόπου*. Αθήνα: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο & ΥΠΕΧΩΔΕ
16. Στουρνάρας Γ., (2017). *Παμμήτειρα Γαία – Διαχρονική, Φυσιογνωστική και Φιλοσοφική προσέγγιση* Θεσσαλονίκη: εκδ. University Studio Press
17. Τσάλτας, Γρ., Ι., Γρηγορίου, Π. Γ., (1994). «*Κοινοτικές Στρατηγικές για το Περιβάλλον, Κείμενα*», Αθήνα: εκδ. Παπαζήση
18. Τσάλτας Γρ., (2017). *Περιβάλλον: Διεθνής Προστασία. Πολιτική, Δίκαιο, Θεσμοί* Αθήνα: εκδ. Ι. Σιδέρης
19. Υπουργείο ΠΕ.ΧΩ.ΔΕ. (1995). *Περιβάλλον-Νομοθεσία*

Ξενόγλωσση

1. Agius E., and als, (1998). *Future Generations and International Law*. London: Earthscan Publications Ltd
2. Alivizatos V. N., (1979), *Les Institutions politiques de la Grèce à travers les crises*,. Paris: L.G.D.J.
3. Anton D., (2011). *Environmental Protection and Human Rights*, Cambridge University Press

4. Bosselman K., (2008). *The Principle of Sustainability. Transforming Law and Governance*. Ashgate
5. Carson R., (1962). *Silent Spring*. USA: 2st edition, Houghton Mifflin.
6. Chrysogonos V. K., A. Kaidatzis (2012). *Le vain sacrifice d'Iphigénie. Réflexions préliminaires sur l'inconstitutionnalité de la loi 4093/2012*, La Tribune juridique
7. Daly, H.E.; Cobb, John B., Jr (1994) (1989). *For the Common Good: Redirecting the Economy toward Community, the Environment, and a Sustainable Future*. Boston: Beacon Press.
8. Daly, H. E. (1996). *Beyond Growth: The Economics of Sustainable Development*. Boston: Beacon Press.
9. Decleris M., *The law of sustainable development – General Principles*, (2000). Report produced for the European Commission, Office for official publications, Luxembourg
10. Goodland R. (1991). *Environmentally sustainable economic Development: Building on Brundtland*. Paris: UN, Unesco
11. Houck A. O., (2010). *Taking back Eden - Eight Environmental Cases that changed the world*. Washington: Island Press
12. Kamtsidou Iphigenia (2013). *L'intérêt public aux temps de crise*, Recherches internationales
13. Kontogiorga-Theocharopoulou V. D., (1982). *L'intérêt public et la révocation des actes administratifs*, Mélanges pour le cinquantenaire du Conseil d'État
14. Manassis A., (1985). *L'évolution des institutions politiques de la Grèce*, Les Temps Modernes, numéro spécial (La Grèce en mouvement)
15. Manitakis V. A., (1988). *Fondement et légalité du contrôle juridictionnel des lois en Grèce*, R.I.D.C.
16. Meadows H. D., (1972). *The Limits to Growth*, Potomac Associates - Universe Books
17. Prugh, T.; Costanza, R.; Daly, H. E. (2000). *The Local Politics of Global Sustainability*. Washington, DC: Island Press.
18. Rieff S., (2004). *Governing the environment: The Public Sector and the Public Interest*, (paper), USA
19. West Group (2002). *Selected Environmental Law Statutes*. St.Paul, Minn., USA